

Klander og moralsk ansvar

En undersøkelse av hvordan vi klandrer og hva dette innebærer for vårt syn på ansvar

Beate Ravn Øhlckers

Mastergradsoppgave i filosofi

Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk

Veileder: Olav Gjelsvik

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2009

Forord

Jeg vil først og fremst takke min veileder Olav Gjelsvik for tålmodighet, viktige oppklaringer og forslag, samt faglig motivasjon.

Jeg vil takke familie og venner for interesse, støtte og oppmuntring som har gjort det mulig for meg å gjennomføre denne oppgaven. Av medstudenter vil jeg blant andre takke Anders Skrede, Are Reichelt Føreland og Hallvard Markus Stette for bidrag i form av nyttige samtaler. Takk til Eva Marie Sund og Ruth Hege Halstensen for praktisk hjelp i innspurten.

En ekstra stor og helhjertet takk vil jeg dessuten rette til Monica Roland og Magnus Stavik Rønning for mange gode råd, faglige innspill og hyggelige kaffepauser.

Innhold

FORORD	2
INNHold	3
1. INNLEDNING	7
1.1 INTRODUKSJON	7
1.2 OPPGAVENS STRUKTUR	9
1.3 NOEN TERMINOLOGISKE AVKLARINGER	10
1.3.1 <i>Hva er ansvar?</i>	10
1.3.2 <i>Klander</i>	11
1.3.3 <i>Ansvar og tilknyttede problemer</i>	12
1.3.4 <i>Moralsk ansvarlig aktørskap</i>	13
1.3.5 <i>Ansvar og frihet</i>	14
FØRSTE DEL	17
2. STRAWSONS TEORI OM REAKTIVE ATTITYDER	17
2.1 OPTIMISTER OG PESSIMISTER	19
2.2 UNNSKYLDNINGER OG FRITAK (EXCUSES AND EXEMPTIONS).....	21
2.3 DEN OBJEKTIVE ATTITYDEN	22
2.4 DETERMINISME OG REAKTIVE ATTITYDER	23
2.5 DE STEDSFORTREDENDE REAKTIVE ATTITYDENE.....	24
2.6 RADIKALT MODIFISERT OPTIMISME.....	26
3. IMPLIKASJONENE AV ET STRAWSONIANSK SYN	28
3.1 DEN EKSPRESSIVE TEORIEN	28

3.2	KLANDER FOR STRAWSON.....	29
3.3	BERETTIGELSEN AV Å HOLDE NOEN ANSVARLIG.....	30
3.4	STRAWSONS TYPE-1 UNNSKYLDNINGER.....	31
3.5	STRAWSONS TYPE-2 FRITAK.....	32
3.6	Å IKKE VÆRE SEG SELV.....	34
3.7	MORALSK ADRESSERING.....	35
3.8	OPPSUMMERING.....	36
4.	ROBERT HARRIS: ONDSKAP OG AMBIVALENS.....	38
4.1	TILFELLET ROBERT HARRIS.....	38
4.2	AMBIVALENS OG HISTORIE.....	41
4.3	PROBLEMET FOR STRAWSON.....	42
4.4	UUNNGÅELIG Å MYRDE?.....	44
4.5	INNVENDINGER MOT WATSONS KRITIKK.....	46
4.6	OPPSUMMERING.....	47
	DELKONKLUSJON.....	48
	ANDRE DEL.....	50
	TO MULIGE LØSNINGER.....	50
5.	TO SIDER AV MORALSK ANSVAR.....	51
5.1	Å HOLDE ANSVARLIG.....	51
5.2	WATSON OM AKTØRSKAP.....	52
5.3	TO PERSPEKTIV.....	53
5.4	SELF-DISCLOSURE SYN OG ATTRIBUTABILITY.....	53
5.5	STRAWSON SOM ACCOUNTABILITY.....	55

5.6	KLANDER I DE TO PERSPEKTIVENE.....	57
5.7	KLANDER OG KLANDERVERDIGHET.....	58
5.8	SOSIALE SANKSJONER	58
5.9	UNNGÅELIGHET.....	59
5.10	Å KLANDRE OFFERET	60
5.11	Å VÆRE ANSVARLIG OG Å HOLDES ANSVARLIG	62
5.12	OPPSUMMERING.....	63
6.	SCANLON: KLANDER OG KLANDERVERDIGHET	65
6.1	SCANLONS KOGNITIVISTISKE KLANDER	66
6.2	RELASJONEN	67
6.3	MENING	70
6.4	KLANDER OG FRIHET	71
6.4.1	<i>Kravet om psykologisk nøyaktighet.....</i>	<i>71</i>
6.4.2	<i>Kravet om metafysisk nøyaktighet.....</i>	<i>72</i>
6.4.3	<i>Frivillighet.....</i>	<i>73</i>
6.5	TO TYPER ANSVAR	74
6.6	BERETTIGELSE	76
6.7	HISTORISKE HENSYN	77
6.8	SCANLON OM TILFELLET HARRIS.....	78
6.9	KLANDER SOM KOMMUNIKASJON.....	79
6.10	KLANDER OG GALE HANDLINGER	80
6.11	KLANDERVERDIGHET OG KARAKTER.....	81
6.12	OPPSUMMERING.....	81

7.	”MORAL OUTCOME LUCK” TILFELLER.....	83
7.1	SCANLONS KRITIKK AV STRAWSON	83
7.2	MORAL OUTCOME LUCK.....	84
7.3	WATSONS SKILLE I MORAL OUTCOME LUCK TILFELLER.....	86
7.4	KLANDER OG FØLELSER.....	86
7.5	MORALSK GRADERING.....	87
7.6	OPPSUMMERING	88
	DELKONKLUSJON.....	88
8.	AVSLUTNING.....	91
	LITTERATURLISTE.....	96

1. Innledning

“Our practices do not merely exploit our natures, they express them.”

Peter Strawson (2003, 93)

1.1 Introduksjon

Vi bryr oss om hva andre synes om oss. Det synes å være noe grunnleggende menneskelig i ønsket om å være godt likt og å bli utsatt for positive holdninger. Vi forventer omsorg fra nærmeste familie, at venner vil det beste for oss og at fremmede møter oss med et positivt utgangspunkt. Handlinger gir reaksjoner ut fra hvilken betydning de har for oss, og hva de sier om aktøren som utførte dem. Når vi reagerer på hvordan andre aktører handler, kommer dette gjerne til uttrykk gjennom holdninger som ros eller klander. Å holde en aktør moralsk ansvarlig med slike reaksjoner, ser ut til å bygge på visse moralske oppfatninger vi har om hva som er rett og galt, og hvordan vi forventer at aktørens atferd skal stå i forhold til disse oppfatningene. Vi klandrer eller reagerer negativt dersom andre ikke fyller de forventningene vi mener det er rimelig å ha. Det er viktig å spørre hva det er som gir oss autoriteten til å klandre andre, og å bedømme andres handlinger ved å reagere på dem med responser som klander, straff eller sanksjoner?

Reaksjonene våre er gjerne preget av et bakteppe av omstendigheter og betingelser, som avgjør hvilken form og betydning klanderer får. Vi har intuisjoner om at vi ikke er like ansvarlige for handlinger som ble påtvunget oss, handlinger som er utført under stress eller mentale tilstander som psykoser. Dersom vi finner ut at en aktør vi normalt ville klandret handlet under det som for eksempel juridisk blir kalt formildende omstendigheter, modifierer vi gjerne klanderer vår. Vi ser på aktører annerledes dersom vi finner ut at handlingene de utførte ikke var gjort med overlegg, eller hvis vi får vite noe om bakgrunnen og oppveksten deres som kan forklare hvorfor de handlet slik de gjorde.

Det at vi har så sterke intuisjoner om at visse omstendigheter fritar eller formilder reaksjonene våre, har ført til beskrivelser av hvilke betingelser som må oppfylles for at

klander skal være en passende respons. Eksempler på slike betingelser kan være at aktøren må handle av fri vilje, eller at handlingen hun utførte var unngåelig. Hvordan og hvorvidt vi klandrer ser også ut til å påvirkes av informasjon om aktørens intensjoner, for eksempel når vi får vite at aktøren tok feil. Hva er det da som gjør at vi mener noen er passende objekter for reaksjoner som klander, mens vi fritar andre? Ofte ser det ut til at betingelsene for når klander er passende, sammenfaller med betingelser for når vi tilskriver aktører ansvar.

Vi regner ofte med å ikke holdes like ansvarlige, for konsekvenser av handlinger vi ikke kunne forutsett eller hadde kontroll over. Det å med rimelighet kunne klandre eller prise en annen aktør, påvirkes med andre ord av en rekke hensyn, som for eksempel betingelsene aktøren handlet under når hun utførte handlingen. Hvis andre klandrer oss og vi synes dette er urettferdig reagerer vi gjerne med svar som ”Det var ikke min skyld”, ”Jeg ble tvunget” eller ”Jeg var under mye stress”. Men hva er det egentlig som ligger bak slike utsagn? Det kan se ut som vi ikke vil ta ansvar for handlingen, og derfor flytter ansvaret videre på faktorer som tvang eller stress. Men er vi mindre ansvarlige for våre handlinger i slike situasjoner? Hvordan påvirker slike unnskyldninger eller rettferdiggjøringer klandereren?

Noen skiller mellom betingelser for hva vil si at en aktør er ansvarlig, og betingelser for når det er passende å holde en aktør ansvarlig for sine handlinger. De første betingelsene dreier seg om aktørskap, og kan (men behøver ikke) føre til metafysiske spørsmål om vi for eksempel har fri vilje. De andre betingelsene ser ut til å tilhøre mer normative spørsmål, som hva som berettiger klander og hva som gjør bestemte reaksjoner mot andre passende og rettferdige.

Klander ser altså ut til å avhenge av hva vi mener det er rimelig å forvente at andre skal kunne gjøre i bestemte situasjoner. Ofte forventer vi ikke at aktører skal redde andres liv, dersom de setter seg i en situasjon der de risikerer sitt eget. I andre situasjoner mener vi at det er rimelig å forvente av aktøren at hun burde gripe inn og hjelpe andre. Dersom en svømmedyktig voksen mann passerer et barn som er i ferd med å drukne i et basseng, forventer vi at han skal gripe inn og forsøke å redde barnet. Hvis han ikke gjør dette, vil de fleste klandre ham eller hevde at han er klanderverdig for ikke å ha handlet annerledes. Hvordan vi reagerer og bedømmer andres handlinger, ser altså ut til å henge sammen med hvor ansvarlige vi mener aktører er under visse omstendigheter. Hvilke betingelser er det da

som må oppfylles for at en annen skal være et passende objekt for klandrende attityder? Skiller disse seg fra betingelsene for når en aktør kan betegnes som klanderverdig og ansvarlig? I løpet av denne oppgaven vil jeg presentere tre ulike syn på hva klander er, og hvordan denne responsen berettiges.

Det var viktig for meg i valg av tema for masteroppgaven å skrive om noe vi har intuisjoner om, og noe som spiller en rolle for meg i hverdagen. Vårt syn på ansvar og aktørskap er sentralt for hvordan vi velger å leve, hva vi gjør og hvordan vi oppfører oss mot hverandre. Jeg mener at spørsmål om klander og moralsk ansvar derfor ikke bare er filosofisk interessante, men også moralpsykologisk og etisk viktige.

1.2 Oppgavens struktur

Noen mener at det som berettiger klander er at aktøren som klandres *er* ansvarlig, og at tilskrivelse av klander må basere seg på dette. Andre vil hevde at vi gjennom å definere betingelsene for når det er passende å *holde* aktører ansvarlige, gir tilstrekkelige betingelser for når aktøren er ansvarlig. Spørsmålet er om vi hviler praksisene våre i å holde ansvarlig på en ytre begrunnelse om at vi faktisk *er* ansvarlige, eller om vi er ansvarlige i kraft av at *vi holder hverandre* ansvarlige? I denne oppgaven vil jeg undersøke om betingelsene som gjør klander upassende, er de samme som gjør tilskrivelsen av ansvar til aktøren upassende. Dette vil jeg gjøre gjennom å ta for meg tre forskjellige fremstillinger av klander, med ulike fokus på hvordan ansvar må oppfylles som betingelse for at denne responsen skal være passende. Jeg har delt oppgaven i to deler.

Den første delen tar for seg Peter Strawsons syn på reaktive attityder, slik han presenterer det i "Freedom and Resentment" (1962). Først og fremst fokuserer jeg på hvordan Strawson mener betingelsene for de reaktive attitydene gir betingelsene for moralsk ansvar. Jeg tar for meg visse problematiske implikasjoner dette synet får, og fokuserer på et eksempel fra vår moralske erfaring som er problematisk for Strawson. Min kritikk av et Strawsoniansk syn er basert på Gary Watsons "Responsibility and the Limits of Evil: Variations on a Strawsonian theme" (1987). I kapittel 4 viser jeg hvordan Watson mener vi blir ambivalente i møtet med den kalde morderen Robert Harris, når vi får vite hvordan den tøffe oppveksten formet ham.

I andre del av oppgaven fokuserer jeg på to andre fremstillinger av klander og moralsk ansvar. Disse ser ut til å løse forklaringsproblemet en Strawsoniansk teori får med tilfeller av ambivalent klander, som i møtet med Robert Harris. Dette gjør de ved å skille betingelsene for når handlingen tilhører aktøren og hun er ansvarlig, fra betingelsene for når det er passende å holde henne ansvarlig med for eksempel klander. Først viser jeg hvordan Watson skiller mellom to sider eller aspekter ved ansvar i "Two Faces of Responsibility" (1996). Dette skillet åpner opp for at offer-kriminelle som Harris kan være ansvarlige i det ene perspektivet (attributability¹), men at klanderer vår hemmes i det andre (accountability). Deretter tar jeg for meg T.M. Scanlons mer kognitivistiske og relasjonsbaserte syn på klander, slik han presenterer det i *Moral Dimensions* (2008). For Scanlon er klander en holdning som er basert på en klanderverdighetsdom, og avhenger av at handlinger kan tilskrives aktøren som hennes egne (ansvar som attributability). Denne fremstillingen innebærer at vi kan klandres også for det vi ikke har kontroll over eller har valgt. I dette synet vil Harris være ansvarlig og klanderverdig, men måten vi klandrer ham på påvirkes av bakgrunnen hans.

1.3 Noen terminologiske avklaringer

Innledningsvis vil jeg si litt om hva ansvar er, hvordan det knytter seg til spørsmålet om moralsk aktørskap, og hvordan problemet med fri vilje og determinisme kommer inn i bildet.

1.3.1 Hva er ansvar?

En definisjon fra *The Cambridge Dictionary of Philosophy* beskriver ansvar som:

¹ I denne oppgaven bruker jeg flere steder engelske uttrykk, uten å oversette eller fornorske ordet. Dette gjelder blant annet "self-disclosure", "attributability", "accountability" og "wrongness". Grunnen til at jeg ikke har oversatt disse begrepene, er fordi jeg ikke har funnet et norsk ord som er presist nok, og noen ganger fordi disse ordene er konsepter.

a condition that relates an agent to actions of, and consequences connected to, that agent, and is always necessary and sometimes sufficient for the appropriateness of certain kinds of appraisals to that agent. Responsibility has no single definition, but is several closely connected specific concepts. (Audi(red.) 1999, 794)

Ansvar er altså en betingelse som knytter en aktør til handlingen hun utfører og konsekvensene den får, som alltid er nødvendig og av og til tilstrekkelig for at det skal være passende å vurdere aktøren på bestemte måter. For å finne ut om en aktør er ansvarlig i denne definisjonen, kan man altså spørre om hun er en egnet mottaker av visse typer vurderinger. Min oppgave vil ikke først og fremst handle om ”appraisals”, men om hvor passende visse ”responses”² er til denne aktøren. Men hvordan forklarer, begrunner og rettferdiggjør vi denne betingelsen av ansvar aktøren må oppfylle for å kunne kalles en egnet mottaker av bestemte responser?

1.3.2 Klander

Det er vanskelig å gi en enkel beskrivelse av konseptet ansvar, og jeg fokuserer derfor først og fremst på hvordan vi holder andre ansvarlige, klander³ som en negativ reaksjon og et uttrykk for å tillegge en annen aktør moralsk ansvar. Klander blir gjerne sett på som det motsatte av det å prise. Men selv om klander er en vanlig del av vår moralske erfaring, er det uklart akkurat hva klander innebærer (Scanlon 2008, 122). Spørsmål som knytter seg til dette er gjerne spørsmål om hvem som er klanderverdige, hvem som står i en posisjon der de kan klandre, og hvorfor klander er viktig. Mange mener at klander bare er passende i tilfeller der en handling er under aktørens kontroll. Noen hevder også at aktører bare har kontroll hvis handlingen ikke skyldes faktorer utenfor dem, som for eksempel genetikk eller sosiale- og miljømessige faktorer (Scanlon 2008, 123). Klander knytter seg til spørsmålet om ansvar, fordi vi gjerne tenker at klander er upassende dersom aktøren ikke er ansvarlig for handlingen. Problemet er da hvordan man skal forklare hva som gjør aktøren ansvarlig.

² Selv om disse responsene kan inneholde vurderinger, er dette en viktig distinksjon. For bruk i denne oppgaven vil jeg erstatte vurderinger med responser i denne definisjonen.

³ ”blame”

Det er altså uenighet om hva klander faktisk er, berettiges⁴ av og hvilket syn på ansvar det må basere seg på. Enkelte mener klander er en moralsk reaktiv følelse, og noen mener klander er en straffesanksjon. Noen vil hevde at klander er en reaksjon på en negativ vurdering av en aktør, andre igjen mener klander er en holdning eller en posisjon vi inntar i en relasjon.

Selv om Strawson ikke snakker direkte om klander, vil jeg tilskrive de reaktive attitydene hans denne responsen. Dette mener jeg verken er en spesielt kontroversiell eller uvanlig antakelse, og den støttes av for eksempel Scanlon: "Strawson does not describe reactive attitudes as forms of blame, but this identification is a natural application of his analysis." (Scanlon 2008, 224n6). Scanlon mener altså at Strawsons reaktive attityder er former for klander.

1.3.3 Ansvar og tilknyttede problemer

Moralsk ansvar er et tema som er knyttet til en rekke andre filosofiske problemer, som metaetiske spørsmål om hva moralitet er, hvordan moral fungerer og om moral finnes metafysisk sett eller om det er en slags egenskap vi mennesker tillegger hendelser⁵. Innenfor spørsmålet om ansvar møter man dessuten en rekke handlingsfilosofiske problemer, som for eksempel hvordan handlinger tilhører aktøren som utfører den, og hvilke konsekvenser som hører til handlingen igjen. Vi skiller gjerne mellom hendelser som er intensjonelle handlinger vi må stilles til ansvar for, og hendelser som bare skjer en. Spørsmålet er om man også kan stilles til ansvar for handlinger som ikke var til å unngå, og konsekvenser som er utenfor ens kontroll? Hvis man baserer seg på et syn på intensjonell handling som hevder at grunner er årsaker til handlinger⁶, gir dette videre spørsmål om hva grunner egentlig er og hvordan det fungerer når vi følger en grunn over en annen⁷. Ansvar er også nært knyttet til mer

⁴ Som i "justification". Jeg snakker noen steder om betingelsene for berettigelse, og da mener jeg "propriety conditions".

⁵ Som i diskusjoner om realisme og anti-realisme.

⁶ Et syn Donald Davidson blant andre er kjent for.

⁷ Hva en handling er, hva som tilhører handlingen og hvordan denne tilhører aktøren er et omdiskutert felt jeg her ikke vil gå nærmere inn på. Jeg vil heller ikke gå dypt inn i spørsmålet om hvordan grunner fungerer i vårt motivasjonelle system.

metafysiske spørsmål om hva en person er, hva som kjennetegner aktørskap, og om vi har fri vilje eller er determinerte når vi handler.

I handlingsfilosofien er kausalt ansvar viktig, altså ansvar forstått som at årsaker er ansvarlige for effekter. Disse årsakene behøver ikke å være menneskelige. For eksempel kan en forståelse av klander som bygger på kausalt ansvar, være når vi skylder på⁸ bensinpumpa for at bilen ikke går (Watson 2004, 10). Jeg vil i dette essayet ta for meg moralsk klander, som synes å være en sterkere idé. Jeg vil forsøke å si noe om hvordan klander og klanderverdighet fungerer, og hvordan vi tillegger aktører moralsk ansvar. For at dette skal være mulig må jeg se bort fra en rekke mulige problemer og anta at noen ting er gitte.

1.3.4 Moralsk ansvarlig aktørskap

Hvor passende det er å tillegge klander henger som sagt sammen med hvor ansvarlig vi mener aktøren er for handlingen. Hvordan begrunner vi det å tillegge en annen status som en moralsk ansvarlig aktør? Hva innebærer en slik status, og hva er det vi forutsetter eller antar om den andre aktøren i en slik tilskrivelse?

Vi antar gjerne at for å kunne være en deltaker i moralske felleskap eller sosiale praksiser, må man være på et visst intellektuelt og følelsesmessig nivå⁹. Vi unnlater som regel å klandre små barn for å utføre handlinger vi mener er gale eller klanderverdige. Dette er gjerne fordi de ikke har utviklet en god nok forståelse av hva rett og galt er, og hvilke konsekvenser handlingene deres kan få. Et vanlig kriterium for å være en moralsk aktør er

Det er likevel verdt å bemerke at begrepene "grunner"(reasons) og "intensjoner"(intentions) ofte er viktige i diskusjoner om ansvar.

⁸ På norsk vil vi i dagligtalen som regel si "skyld på" heller enn "klandre". Jeg har i denne oppgaven valgt å bruke ordet klander, fordi dette synes å være en mer presis og filosofisk terminologi. Ordet "Skyld" kan gi føringer i retning av religiøs betydning eller assosiasjoner til strafferett, og jeg vil forholde meg til "blame" som et moralsk og filosofisk konsept. "Skyld" oversettes dessuten ofte til engelske "guilt", og jeg mener det er forskjell på konseptene "guilt" og "blame". "Guilt" synes å være en mer selv-reaktiv attityde man i størst grad tillegger seg selv, og er gjerne et uttrykk for dårlig samvittighet eller anger. "Blame" er noe vi i størst grad tillegger andre (i tillegg til oss selv) og som virker mer bebreidende i formen. Dessuten virker det som skyld er nærmere en følelse, mens verbet å klandre er noe man gjør, altså en handling eller en holdning. Scanlon gir et syn der klander er en holdning som ikke behøver å innebære følelser.

⁹ Cambridge Dictionary of Philosophy kaller dette aspektet ved ansvar "capacity responsibility" (Audi(red.) 1999, 794).

derfor at man har visse kapasiteter. Et eksempel på en slik kapasitet kan være at man er i stand til å vurdere og å respondere på grunner til å handle (Eshleman 2004, 2).

Å se på en annen aktør som ansvarlig er å være villig til å behandle henne på bestemte måter, skriver Gary Watson (Watson 2004, 220). Dette viser vi gjennom at vi for eksempel føler oss krenket av en annens oppførsel, at vi føler oss forpliktet til å behandle andre fint, å klemme, å unnskyldes eller å kreve unnskyldning fra andre. Også når vi takker andre eller gjengjelder handlingene deres, viser dette noe om hva vi tenker om dem. Alle disse praksisene viser hva vi forventer av andre og hvordan vi ser på andre aktører som ansvarlige, mener Watson.

Jeg trekker i denne oppgaven et skille mellom å si at aktører er ansvarlige, og å si at aktører holdes ansvarlige. I et syn som definerer det å være ansvarlig gjennom at man kan holdes ansvarlig, ser det ut til at kriteriene for moralsk aktørskap må være identiske med kravene for når det er passende å holde andre ansvarlige. I syn som krever at aktøren er ansvarlig for å kunne holdes ansvarlig ser det derimot ut til at man kan definere kriteriene for moralsk aktørskap på en annen måte. Jeg vil altså ta for meg et skille mellom syn som hevder at klander innebærer en forutsetning om at aktøren er moralsk ansvarlig når hun handler, og syn som hevder at aktører er ansvarlige når det er passende å klandre eller holde dem ansvarlige med slike reaksjoner.

1.3.5 Ansvar og frihet

Det er vanlig å se på frihet som en nødvendig betingelse for moralsk ansvar hos aktør og for at klander skal være rimelig. Dette fører til slutninger som at vi ikke burde klandre aktører hvis handlinger ble forårsaket av faktorer utenfor dem selv¹⁰, eller faktorer de ikke hadde kontroll over (Scanlon 2008, 179). Blant de filosofiske problemene som knytter seg til tilskrivelsen av moralsk ansvar, er altså spørsmålet om aktøren har viljesfrihet og hva dette i

¹⁰ Hvis aktøren tvinges til å utføre en handling påvirker ikke dette aktørens status som moralsk ansvarlig, men det forandrer betingelsene hun handlet under(sagt på en annen måte; innskrenker eller fjerner de alternative mulighetene hennes).

så fall innebærer. Det er vanskelig å gi presise definisjoner av fri vilje og determinisme uten å låse seg til tolkninger av hva begrepene innebærer¹¹.

Fri vilje blir av mange sett på som en nødvendig betingelse for at en aktør skal kunne ha personstatus og status som moralsk ansvarlig. Men det er ikke helt uproblematisk å si hva som kreves for å oppfylle disse betingelsene. Hva er det som gjør at vi kan tilskrive aktører viljesfrihet, eller sagt på en annen måte; når handler aktører *ikke* av fri vilje? Mange mener at fri vilje er en type kontroll bare personer kan ha over sin egen atferd, og prøver å definere hva denne kontrollen går ut på. En bred definisjon av fri vilje kan være "Hence, as a theory-neutral point of departure, free will can be defined as *the unique ability of persons to exercise control over their conduct in the fullest manner necessary for moral responsibility.*" (McKenna 2009a, 1.1). Mange forutsetter at en aktør må ha både personstatus¹² og fri vilje, samt handlingsfrihet i handlingsøyeblikket for å kunne holdes moralsk ansvarlig. Et av de store problemene innenfor temaet moralsk ansvar og ansvarlig aktørskap, er derfor spørsmålet om fri vilje.

Historisk sett har det i filosofien vært mye fokus på determinismen som en mulig trussel mot fri vilje og derfor også moralsk ansvar. Diskusjonen konsentrerer seg i hovedsak om hvorvidt moralsk ansvar er avhengig av en metafysisk fri vilje, eller om moralsk ansvar holder selv om determinismen er sann. I McKenna sitt innlegg om kompatibilisme på *Stanford Encyclopedia of Philosophy* gir han følgende definisjon av determinisme:

A standard characterization of determinism states that every event is causally necessitated by antecedent events. Within this essay, we shall define determinism as the metaphysical thesis that the facts of the past, in conjunction with the laws of nature, entail every truth about the future. (McKenna 2009a, 1.3).

¹¹ Hvordan man definerer determinisme og hva man mener er nødvendig for fri vilje, kan nyanseres mye mer presist enn jeg her har plass til. Begrepene tilhører et stort og problematisk felt innenfor metafysikk og diskusjoner om ansvar. Jeg gir derfor bare et overflatisk innblikk i diskusjonene rundt fri vilje og determinisme, fordi viljesfrihet ikke er mitt hovedfokus i denne oppgaven.

¹² Harry Frankfurt er en av dem som har utviklet en teori om fri vilje og personstatus som krav til moralsk ansvarlig aktørskap (Watson 2003, 17). Et slikt syn er et eksempel på hvordan man legger en betingelse om at aktøren metafysisk sett er ansvarlig til grunn for å kunne holde henne ansvarlig.

Determinismetesen er derfor en metafysisk tese, som innebærer at alle hendelser er kausalt nødvendigjort av tidligere hendelser. I en litt løsere definisjon kan eksempler på deterministiske trusler for moralsk ansvar, være for eksempel genetikk eller sosialt miljø i aktørens oppvekst.

Mange har sett på fri vilje som en nødvendig betingelse for moralsk ansvar, og determinismen som inkompatibel med fri vilje. Inkompatibilister av denne typen hevder at aktører ikke kan ha fri vilje (og dermed ikke moralsk ansvar) dersom determinismen viser seg å være sann. Kompatibilister kommer gjerne i to versjoner. Noen hevder at moralsk ansvar ikke er avhengig av fri vilje, mens andre hever at fri vilje er mulig selv om det viser seg at vi er determinerte (Watson 2003, 2). Noen kompatibilister vil mene at vi kan tilskrive andre moralsk ansvar uten å blande inn fri vilje og determinisme. Peter Strawson er et eksempel på en slik kompatibilist.

Første del

I denne oppgavens første delen redegjør jeg for et Strawsoniansk syn reaktive attityder¹³ (former for klander) er konstituerende for moralsk ansvar. Strawson hevder at det å se på andre som ansvarlige, er å mene at de er passende objekter for klander (under visse omstendigheter). Strawson gir en slags negativ definisjon av moralsk ansvar, ved å beskrive hvem vi fritar eller unnskylder fra klander. Jeg ser på hvilke implikasjoner Gary Watson mener disse fritakene får, for å prøve å definere betingelsene Strawson mener må ligge til grunn for klander og moralsk ansvar.

Watson argumenterer for at visse hensyn gjør klanderen mindre passende, samtidig som vi vil holde aktøren ansvarlig og hevde at hun faktisk er ansvarlig for sine handlinger. Jeg fokuserer særlig på det bestemte problemet med historiske hensyn, slik Watson beskriver tilfellet med morderen Robert Harris. Watson beskriver hvordan aktører som Robert Harris fører til en slags ambivalens i klanderen vår. Vi klandrer Harris når vi leser om handlingene han har begått, og likegyldigheten han viser overfor dette. Men når vi får vite om oppveksten til Harris, som var preget av mishandling og forsømmelse, synes dette å hemme klanderen vår og gjøre reaksjonen vår ambivalent. Dette er et problem for en Strawsoniansk teori, som ser ut til å forplikte seg til at betingelsene for når vi kan holdes ansvarlige, gir betingelsene for når vi er ansvarlige. Det ser ut til at hvordan vi berettiger det å holde noen ansvarlige, skiller seg fra hvordan vi berettiger det å mene at de er ansvarlige. Disse ser også ut til å være kilder til hver sine videre problemer og spørsmål (selv om disse ikke kan skilles helt). Mange mener at det å være ansvarlig eller klanderverdig krever at vi er voksne, og er personer med en viss frihet eller kontroll. Å holde ansvarlig eller klandre ser ut til å gi opphav til spørsmål om klanderen er rettferdig, og om handlingen den klandrede aktøren utførte var unngåelig.

¹³ Jeg bruker her både begrepene attityde og holdning på norsk. I min gjennomgang av Strawson har jeg oversatt "reactive attitudes" til reaktive attityder, fordi jeg vil beholde konseptet og klassen av attityder dette konseptet referer til. I min diskusjon av Scanlon har jeg derimot oversatt "attitude" til holdning, og det samme gjør jeg hos Watson.

2. Strawsons teori om reaktive attityder

Mange har prøvd å finne teoretiske rettferdiggjøringer som kan berettige praksisene våre i å holde andre ansvarlige. I "Freedom and Resentment" tar Strawson for seg ulike måter å behandle andre som ansvarlige aktører på, og hva disse forutsetter som et eventuelt teoretisk grunnlag. Strawson er opptatt av de reaktive attitydene eller holdningene vi reagerer med i møtet med andres handlinger, som for eksempel takknemlighet, krenkelse, stolthet, tilgivelse, sårethet eller kjærlighet. Han mener at disse reaktive attitydene ikke trenger annen forklaring enn at vi ikke kan se for oss livene våre uten slike reaksjoner. De fleste teorier om ansvar er opptatt av slike attityder som en bivirkning eller effekt av det å holde en annen ansvarlig. Et eksempel på et slikt tradisjonelt syn¹⁴ er libertarianere, som mener at moralsk ansvarlig aktørskap er avhengig av en fri vilje i metafysisk forstand. Et annet eksempel er konsekvensialistiske kompatibilister, som derimot mener at det er passende å holde en aktør moralsk ansvarlig dersom dette lønner seg i forhold til systemene våre med å straffe og belønne (McKenna 1998, 125).

Strawson redegjør for hvordan han mener praksisene vi har i å *holde* andre moralsk ansvarlig fungerer, og gir debatten en mer sosial og praktisk, heller enn metafysisk, vinkling: "A broadly Strawsonian approach to moral responsibility analyzes responsibility in terms of the reactive attitudes and certain associated practices, such as punishment and moral reward." (Fischer 1999, 94). Fordi reaktive attityder bygger på mellommenneskelige og sosiale relasjoner mellom aktører, introduserer Strawson et fokus som ligger litt på siden av determinisme/fri viljedebatten.

Jeg vil i det følgende redegjøre for hovedpoengene i Strawsons kompatibilistiske syn¹⁵ på reaktive attityder. Min lesning vil være noe preget av Watsons lesning¹⁶ av ham, fordi jeg

¹⁴ Det er en rekke utviklinger av liberterianske og konsekvensialistiske syn, og jeg gir her kun en overflatisk beskrivelse av posisjonene.

¹⁵ Selv om han kanskje ikke ville omtalt seg selv som dette, er Strawson kompatibilist i den forstand at han mener moralsk ansvar ikke trues av determinismen. Strawsoniansk kompatibilisme blir sett på som en egen gren, og mange har prøvd å

synes han tar for seg Strawson på en grundig måte og viser til relevante problemer. Watsons forståelse er også viktig i tredje og fjerde kapittel, som handler om implikasjonene et Strawsoniansk syn forplikter seg til.

2.1 Optimister og pessimister

Strawson hevder at han ikke vet hva determinismetesen er, men at han vil forsone de to konkurrerende posisjonene optimisme og pessimisme. Optimistene¹⁷ om determinisme mener at de moralske praksisene og konseptene våre ikke mister sin kraft selv om determinismetesen er sann. Noen av dem argumenterer for at praksisene vi har med straff og moralske reaksjoner er effektive i å regulere atferden vår sosialt¹⁸, og at dette berettiger dem. Noen optimister hevder også at disse konseptene bare er berettigede dersom determinismen er sann. Strawson viser en måte optimistenes syn kan formuleres på, og skriver at posisjonen deres er: (1) "the facts as we know them" viser ikke at determinismen er falsk. (2) "the facts as we know them" gir en god nok basis for de praksisene og konseptene pessimistene mener forstyrres av determinismens mulige sannhet.

Pessimistene hevder, i motsetning til optimistene, at vi ikke kan rettferdiggjøre konsepter som moralsk forpliktelse, moralsk ansvar og praksisene våre med å straffe og klandre dersom determinismen viser seg å være sann. Pessimistene mener at rettferdig straff og moralsk fordømmelse impliserer moralsk skyld, skyld impliserer moralsk ansvar og moralsk ansvar impliserer frihet, mens frihet igjen impliserer at determinismen ikke er sann (Strawson 2003,

utvikle og forsvare syn på moralsk ansvar med utgangspunkt i de reaktive attitydenes rolle (se for eksempel McKenna 2009a, 5.6).

¹⁶ Min lesning av Strawson bygger i hovedsak på Watsons lesning i "Responsibility and the Limits of Evil" og McKennas lesning av Watson og Strawson i "The Limits of Evil and the Role of Moral Address: A defense of Strawsonian Compatibilism" (1998). Det er mulig at andre måter å forstå og lese Strawson på kan finne en måte som unngår eller forklarer problemer jeg her trekker fram. Jeg har valgt å ikke gå nærmere inn på eventuelle andre måter å forstå en Strawsoniansk teori på, enn den jeg her presenterer.

¹⁷ Optimister kan derfor sies å være en form for kompatibilister.

¹⁸ Watson omtaler optimistene som konsekvensialister, og skriver at de forstår pris og klander som former for sosial regulering, og mener at dette berettiger disse praksisene. Han omtaler pessimistene som liberterianere, og skriver at disse krever en liberterianistisk forankring og et metafysisk syn på menneskelig aktørskap (Watson 2004, 221). Begrepene Watson bruker er kanskje litt mer tilpasset en mer moderne filosofisk terminologi.

73). Optimistene mener at friheten pessimistene her beskriver er en del av "the facts as we know them". Pessimisten slik Strawson beskriver henne, mener at det ikke er nok for optimisten å forsvare bruken av moralsk fordømmelse og straff for å regulere atferd sosialt. Hun mener at disse praksisene krever en annen type frihet, som igjen krever at determinismetesen er usann¹⁹. Strawson nevner også en tredje posisjon; den moralske skeptikeren som hevder at konseptene moralsk skyld, klander og ansvar ikke kan forsvares, uavhengig av om determinismen er sann eller ikke.

Med de reaktive attitydene prøver Strawson å bringe optimistene og pessimistene nærmere hverandre. Strawson skriver at praksisene våre med straff og moralsk fordømmelse har en slags avstand til objektene sine, som er aktører og handlinger. Han vil først og fremst vil ta for seg reaksjoner som ikke har en slik avstand:

I want to speak, at least at first, of something else: of the non-detached attitudes and reactions of people directly involved in transactions with each other; of the attitudes and reactions of offended parties and beneficiaries; of such things as gratitude, resentment, forgiveness, love, and hurt feelings. (Strawson 2003, 75)

Reaksjonene og holdningene våre er avhengige av hva vi tror andre mener om oss, skriver Strawson. Andres handlinger reflekterer holdningene de har mot oss, og det viktig om de viser goodwill²⁰, omsorg, forakt eller likegyldighet. Vi krever gjerne en viss grad av goodwill eller hensyn fra de som står i forhold til oss, for eksempel familie, venner, kolleger og elskere, samt de vi treffer og omgås mer tilfeldig. Det er viktig å ikke glemme hvordan det faktisk er å være involvert i vanlige interpersonlige forhold, mener Strawson, som varierer fra de mest intime til de mest tilfeldige (strawson 2003, 77). Vi legger altså mye i, og er opptatt av, hvilke holdninger og intensjoner andre har mot oss. Formene vi forlanger at andres hensyn til oss skal vise seg i varierer, og graden og intensiteten av de reaktive attitydene vi svarer med gjør det samme. Han nevner tre spørsmål knyttet til disse reaktive attitydene: (1) hva som er de generelle årsakene til dem, (2) variasjonene av dem og

¹⁹ Pessimistene Strawson beskriver er derfor en type inkompatibilister.

²⁰ Jeg bruker her det engelske uttrykket "goodwill", fordi jeg mener "god vilje" kan virke misvisende.

betingelsene for når de er rimelige og fornuftige (3) hvordan det ville være, og hvordan det er, å ikke ha dem. Strawson er mest opptatt av det tredje punktet.

Det Strawson her gjør er å knytte ansvar til de faktiske sosiale praksisene våre, heller enn til spørsmålet om hvilke teoretiske forutsetninger som ligger til grunn for å være ansvarlig. Han hevder at spørsmålet om moralsk ansvar kan frigjøres fra spørsmålet om vi er determinerte, ved å flytte fokuset over på de reaktive attitydene våre. Videre skal jeg vise hvordan han vurderer hvilke faktorer som kan gjøre at vi modifierer, begrenser eller fjerner følelser av krenkelse²¹ eller andre reaktive attityder mot en annen.

2.2 Unnskyldninger og fritak (excuses and exemptions)

Strawson nevner to typer av slike faktorer som kan begrense de reaktive attitydene, knyttet til ulike unnskyldninger eller unntak²² vi bruker. Den første gruppen åpner for forklaringer av typen ”Hun mente det ikke”, ”Hun visste ikke”, ”Hun kunne ikke hjelpe for det” eller ”Hun ble presset”, ”Hun hadde ikke noe valg” og så videre. Disse utsagnene er forskjellige, men kan plasseres i samme gruppe fordi ingen av dem gjør at vi inndrar våre vanlige reaktive attityder fra aktøren. Denne gruppen påvirker ikke spørsmålet om aktøren er et rimelig objekt for reaktive attityder, men innebærer et eller annet hensyn som unntar henne fra en bestemt reaktiv attityde: “They do not invite us to see the *agent* as other than a fully responsible agent. They invite us to see the *injury* as one for which he was not fully, or at all, responsible.” (Strawson 2003, 77). At ting går galt og at situasjoner er kompliserte er en essensiell del av hvordan forhold er og fungerer, mener Strawson.

Den andre gruppen av hensyn er annerledes, og denne deler Strawson videre opp i to undergrupper. Den første subgruppen gir utsagn av typen ”Hun var ikke seg selv”, ”Hun var hypnotisert når hun handlet”, ”Hun har vært veldig stresset i det siste” og så videre. Den

²¹ Strawson snakker direkte om krenkelse, men disse poengene kan overføres til å gjelde for klander.

andre subgruppen gir utsagn av typen ”Hun er bare et barn”, ”Hun er schizofren”, ”Det er tvangsmessige handlinger fra hennes side” og lignende. Unnskyldningene i denne andre hovedgruppen gjør at vi innstiller våre vanlige reaktive attityder mot aktøren, og dette kan gjelde kun for handlingstidspunktet eller hele tiden. Slike utsagn hemmer ikke bare en bestemt interpersonlig attityde, og er derfor fritak heller enn unnskyldninger: ”They invite us to view the agent himself in a different light from the light in which we should normally view one who has acted as he has acted.”(Strawson 2003, 78). Strawson er mest opptatt av den andre subgruppen av tilfeller, der aktøren er psykologisk unormal eller moralsk utviklet.

Slik jeg leser Strawson, er det han gjør når han skiller mellom disse to typene av ”pleas”, i praksis å gi en negativ definisjon av skillet mellom betingelsene under når en aktør er ansvarlig, og kriterier som gjør at vi kan holdes ansvarlig (som hos ham blir betingelser for moralsk ansvarlig aktørskap). Enkelttilfeller som kan unnta aktøren fra ansvar er en type unnskyldninger, som er avhengige av visse omstendigheter som må ligge til rette for reaktive attityder. Hos Strawson synes betingelsene under når man kan klandres, tolket ut fra unnskyldningene han nevner, å være at aktøren ikke blir tvunget, at hun har en viss kunnskap og at hun utfører handlingen med overlegg. Den andre typen unnskyldninger ser ut til å være avhengige av om aktøren oppfyller kravene for moralsk ansvarlig aktørskap. Hos Strawson synes disse kravene å være at man er voksen, at man ”er seg selv”, er mentalt frisk eller til en viss grad tilregnelig.

2.3 Den objektive attityden

Å se aktører som mentalt syke, nevrotiske eller barn, for eksempel en aktør som har tvangshandlinger eller en aktør med vanskelig oppvekst, har en tendens til å modifisere alle de reaktive attitydene våre. Derfor vil Strawson vise kontrasten mellom variasjonen av

²² Oversatt fra ”plea”. ”Plea” er et begrep som også kan knyttes til bruk i rettsammenheng, dersom man for eksempel viser til formildende omstendigheter. Det såkalte ”The insanity plea”, hvor den siktede hevder utilregnelighet i

attityder involvert i deltakelsen i et vanlig menneskelig forhold, mot det han kaller den objektive attityden mot et annet menneske. Å innta den objektive attityden mot noen innebærer å se på aktøren som et objekt for behandling, eller noen som skal trenes opp, kureres, oppdras eller behandles på lignende måter. Den objektive attityden kan være følelsesmessig preget, men den kan ikke inneholde reaktive attityder på samme måte som man har i normale forhold:

But it cannot include the range of reactive feelings and attitudes which belong to involvement or participation with others in inter-personal human relationships; it cannot include resentment, gratitude, forgiveness, anger, or the sort of love which two adults can sometimes be said to feel reciprocally, for each other. (Strawson 2003, 79)

Barn er potensielle moralske aktører, og vi møter dem derfor med et slags kompromiss, skriver Strawson, som skifter mellom objektiv attityde og utviklede reaktive attityder (Strawson 2003, 88). Den objektive attityden gis aktører man fritar fra normale forhold og normale ”participant reactive attitudes”, som Strawson kaller dem²³: ”What I have called the participant reactive attitudes are essentially natural human reactions to the good or ill will or indifference of others towards us, as displayed in *their* attitudes and actions.” (Strawson 2003, 80).

Å holde noen ansvarlig blir i en Strawsoniansk forestilling da å mene at aktøren er åpen for en klasse av moralske reaktive attityder, som for eksempel indignasjon, skyld eller krenkelse.

2.4 Determinisme og reaktive attityder

Den eneste måten determinismetesens eventuelle sannhet vil kunne påvirke de reaktive attitydene, mener han, er om den fører til at vi alltid ser på alle i det objektive perspektivet. Selv om han ikke definerer tesen klart, mener han den må innebære at all atferd i en viss forstand er determinert (Strawson 2003, 80). Dette mener han praktisk sett er urealistisk,

handlingsøyeblikket, er kanskje det mest kjente.

²³ Strawson påpeker at vi kan innta den objektive attityden også i enkelte tilfeller med normale eller modne aktører.

blant annet fordi vi ville blitt helt isolert hvis vi bare hadde objektivitet i interpersonlige holdninger, og han mener at mennesker ikke er i stand til å leve med og opprettholde en slik tilstand. Strawson mener at det heller ikke er realistisk at vi inntar en gjennomgående objektivitet i holdningene våre på bakgrunn av en teoretisk overbevisning. Den objektive attityden er dessuten ikke en reaksjon på at vi mener den andre aktøren er determinert. Når vi inntar en objektiv attityde gjør vi dette fordi de vanlige interpersonlige attitydene, av forskjellige grunner, ikke egner seg. De reaktive attitydene er en nødvendig del av vår samhandling²⁴, mener Strawson (2003, 87). Derfor er også spørsmålet om vi er determinerte irrelevant, fordi vi vil beholde våre reaktive attityder og sosiale praksiser uavhengig av en slik teoretisk overbevisning.

2.5 De stedsfortredende reaktive attitydene

De personlige reaktive attitydene²⁵ er avhengige av at den andre aktøren viser goodwill eller en form for hensyn mot oss. Eller, i en litt svakere formulering; reaktive attityder inneholder et krav eller en forventning om at vi ikke skal være mottakere av manglende hensyn, likegyldighet eller onde motiver. Hvordan handlingen min gir uttrykk for hensyn, og hva som teller som manifestasjoner av den andres motiver, varierer mellom de ulike forholdene man er en del av (Strawson 2003, 84). Det ser derfor ut som Strawson mener at de reaktive attitydene har interne kriterier, fordi de er reaksjoner på andres moralske kvaliteter, slik de vises gjennom motiver og hensyn (Watson 2004, 223)

²⁴ McKenna kaller dette argumentet "Strawson's psychological impossibility argument", fordi han argumenterer for at det er psykologisk umulig for personer å ikke ha følelsesmessige reponser. Praksisene knyttet til det å holde andre moralsk ansvarlige er altså en nødvendig del av vår natur (McKenna 2009a, 4.3.2.)

²⁵ Strawson snakker om tre typer av attityder eller holdninger, som alle har røtter i den menneskelige naturen og det menneskelige fellesskapet (Strawson 2003, 84). (1) Den første typen attityde er personlige reaktive attityder, som for eksempel krenkelse (resentment), og er knyttet til aktørens krav mot andre på vegne av seg selv. (2) Den andre typen er såkalte stedsfortredende reaktive attityder, som for eksempel indignasjon, og er først og fremst knyttet til krav mot andre på vegne av andre. Disse er på en måte analoge til de personlige reaktive attitydene, mener Strawson. (3) Den tredje typen attityde er de selv-reaktive attitydene, som for eksempel skyld eller pliktfølelse, og som er knyttet til krav mot en selv på vegne av andre.

The generalized or vicarious analogues of the personal reactive attitudes rest on, and reflect, exactly the same expectation or demand in a generalized form; they rest on, or reflect, that is, the demand for the manifestation of a reasonable degree of goodwill or regard, on the part of others, not simply towards oneself, but towards all those on whose behalf moral indignation may be felt, i.e. as we now think, towards all men. (Strawson 2003, 84)

Begge disse typene reaktive attityder uttrykker altså et krav om et grunnleggende hensyn. Det at man kan føle indignasjon (krenkelse som stedsfortredende attityde) på vegne av noen andre, at attityden kan ha en upersonlig karakter som ikke er uttrykk for ens egne interesser, gjør at vi kan kalle den ”moralsk”, skriver Strawson (2003, 84). Der man med de personlige reaktive attitydene er direkte involvert, er man ikke det i de stedsfortredende reaktive attitydene.

Skillet mellom de to typene unntakene fra reaktive attityder gjelder også for disse mer generelle reaktive attitydene. Det Strawson kaller “exculpatory pleas”, altså de tilfellene der aktøren er moralsk ansvarlig men er unnskyldt for en bestemt handling, gjelder på samme måte for de stedsfortredende reaktive attitydene. Det eneste er at her legges det mer vekt på det moralske, altså det generaliserte aspektet ved kravet om å behandles med hensyn (Strawson 2003, 85). Det samme gjelder for den andre typen unnskyldninger, der aktøren ikke oppfyller kravene for å delta i de interpersonlige reaktive attitydene. Der det personlige kravet om hensyn hemmes, for eksempel hos den mentalt syke, hemmes også det generaliserte kravet (altså å utvise hensyn og goodwill mot andre), og da også de upersonlige attitydene, skriver Strawson:

Only, abstracting now from direct personal interest, we may express the facts with a new emphasis. We may say: to the extent to which the agent is seen in this light, he is not seen as one on whom demands and expectations lie in that particular way in which we think of them as lying when we speak of moral obligation; he is not, to that extent, seen as a morally responsible agent, as a term of moral relationships, as a member of the moral community. (Strawson 2003, 86)

De personlige reaktive attitydene og de stedsfortredende står eller faller sammen, skriver Strawson (2003, 87). Derfor blir heller ikke de stedsfortredende reaktive attitydene truet av determinismetesen.

2.6 Radikalt modifisert optimisme

Pessimistene mener at hvis man bare snakker om den sosiale nytten ved straff og fordømmelse, mister man noe vesentlig ved de sosiale praksisene våre (Strawson 2003, 91). Dette er Strawson enig i, men han vil ikke gå med på at vi i stedet må snakke om metafysiske betingelser. Både optimistene og pessimistene overintellektualiserer fakta ved våre moralske liv, men på forskjellige måter. Spørsmål om de reaktive attitydenes berettigelse er interne, og behøver ikke en ytre teoretisk forklaring, mener han. De reaktive attitydene behøver altså ikke å rettferdiggjøres verken av en metafysisk sannhet (som at vi har fri vilje) eller av at de har sosial nytteverdi: "The existence of the general framework of attitudes itself is something we are given with the fact of human society. As a whole, it neither calls for, nor permits, an external "rational" justification" (Strawson 2003, 91).

Slik jeg leser Strawson, mener han at de sosiale praksisene og reaktive attitydene våre bygger på at vi i utgangspunktet ser hverandre som frie og ansvarlige, og at dette danner basisen for hvordan vi reagerer på hverandre. Å ha sosial interaksjon, og å legge til grunn for denne at vi er frie og ansvarlige er noe vi vil gjøre og som betyr mye for oss uansett, og derfor vil ikke denne praksisen påvirkes av determinismetesens eventuelle sannhet²⁶. Så lenge disse praksisene består, er det heller ikke nødvendig å lete etter ytre teoretiske begrunnelser for dem; det er bare slik det er. Strawson vil derfor radikalt modifisere det optimistiske standpunktet. Han er enig at praksisene vi bruker er effektive når det gjelder å uttrykke moralske holdninger, og til å regulere atferd. Men praksisene våre er også noe mer:

What is wrong is to forget that these practices, and their reception, the reactions to them, really are expressions of our moral attitudes and not merely devices we calculatingly employ for regulative purposes. Our practices do not merely exploit our natures, they express them. (Strawson 2003, 93)

I følge Strawson kan vi altså forstå moralsk ansvar ut fra de sosiale praksisene våre, og de attitydene som hører til deltakelse i normale interpersonlige forhold. Når medlemmer i et gitt

²⁶ McKenna kaller dette argumentet "Strawson's Practical Rationality Argument", fordi de reaktive attitydene beriker livene våre på en måte som gjør at vi vil beholde dem uavhengig av en eventuell determinisme (McKenna 2009a, 4.3.3).

samfunn gir en aktør status som moralsk ansvarlig, reagerer de på henne med en rekke slike følelser eller attityder/holdninger (Fischer 1999, 93).

3. Implikasjonene av et Strawsoniansk syn

I ”Responsibility and the Limits of Evil: Variations on a Strawsonian theme” følger Watson implikasjonene av Strawsons syn på reaktive attityder og moralsk aktørskap. Han kaller Strawsons teori den ekspressive teorien²⁷ om ansvar, fordi Strawson hevder at våre sosiale praksiser uttrykker naturen vår. Dette synet kan kalles en ikke-konsekvensialistisk²⁸ form for kompatibilisme (Watson 2004, 226). Watson ser på hvilke kvaliteter Strawsons krav til moralsk aktørskap og deltakelse i det moralske fellesskapet forutsetter. Han prøver å utdype det han mener er ufullstendige sider ved synet, ved å tolke Strawsons utsagn og følge implikasjonene av disse. Han kommer fram til at teorien er mindre uskyldig enn den ser ut i Strawsons egen fremstilling (Watson 2004, 221).

3.1 Den ekspressive teorien

Strawson tilfører noe nytt i måten han mener de reaktive attitydene i seg selv er det som konstituerer moralsk ansvar, skriver Watson:

Whereas traditional views have taken these attitudes to be secondary to seeing others as responsible, to be practical corollaries or emotional side effects of some independently comprehensible belief in responsibility, Strawson's radical claim is that these "reactive attitudes" (as he calls them) are constitutive of moral responsibility; to regard oneself or another as responsible just is the proneness to react to them in these kinds of ways under certain conditions. (Watson 2004, 220)

Strawson mener altså ikke at attitydene berettiges av en moralsk dom om at den andre aktøren er ansvarlig i en eller annen teoretisk forstand, men at slike reaksjoner i seg selv danner basis for den praksisen det er å holde andre ansvarlige. Strawsons argument synes å

²⁷ Det er verdt å merke seg at Strawson ikke egentlig hevder å presentere noen gjennomført teori, og at han innrømmer i ”Freedom and Resentment” at flere av synspunktene han presenterer bør utdypes og presiseres. Likevel behandles og omtales synet hans som en fremstilling av en teori, for eksempel av Watson. Jeg vil derfor også omtale og behandle synet hans som en teori.

være en ganske pragmatisk påstand om at det faktisk at vi har slike reaksjoner, i seg selv er nok til forklare måten vi holder andre ansvarlige på. Dette fordi denne praksisen baserer seg på og uttrykker noen grunnleggende menneskelige behov og væremåter. Watson beskriver altså de reaktive attitydene som konstituerende for moralsk ansvar i et Strawsoniansk syn, noe som ser ut til å gi flere problemer.

Strawsons reaktive attityder er passende responser mot andres manglende hensyn eller uvilje mot en, holdninger de manifesterer i oppførselen (McKenna 1998, 125). Å se på noen som moralske aktører er ikke bare å ha bestemte oppfatninger om dem. Dette betyr noe i praksis i at man er villig til å behandle dem på bestemte måter. Spørsmålet er om de reaktive attitydene, når de er passende, i seg selv kan fungere som konstituerende på moralsk ansvar, eller om vi må bygge berettigelsen av dem på en dom om at aktøren er ansvarlig?

I et Strawsoniansk syn vil altså det å holde noen ansvarlig være det samme som å si at de er ansvarlige, og at de derfor har status som moralsk ansvarlige aktører. Strawsons syn på klander og ansvar fokuserer slik på den mer sosiale dimensjonen av moralsk ansvar, i at man ser på aktøren som et rettmessig/passende objekt for reaktive attityder og moralske praksiser (Fischer 1999, 95).

3.2 Klander for Strawson

Det finnes også andre former for ikke-konsekvensialistisk kompatibilisme, for eksempel viser Watson til synet på klander som en "fault-finding" vurdering. I denne forståelsen er moralsk klander å tilskrive aktøren en feil, mangel eller karaktersvakhet (Watson 2004, 226). I et slikt syn kan ansvar forstås i forhold til betingelsene som berettiger dommer over handlinger som viser en styrke eller svakhet hos aktøren. Watson mener at ved bare å referere til slike vurderingsdommer gir man et for klinisk bilde av moralsk ansvar, fordi man

²⁸ Watson beskriver optimistene som konsekvensialister i sin gjengivelse av Strawson (Watson 2004, 221). Dette kan se ut til å stemme dårlig overens med Strawsons beskrivelse av seg selv som en radikalt modifisert optimist, men dette tror jeg bare handler om nyanseskjeller i begrepene.

ikke sier nok om praksisene og reaksjonene våre i å holde ansvarlig. Watson mener at vurderinger i et Strawsoniansk syn bare dreier seg om hva de reaktive attitydene er reaksjoner på (kvaliteten til den andres moralske selv eller kvaliteter), de er ikke selv slike reaksjoner:

In a Strawsonian view, blaming is not merely a fault-finding appraisal – which could be made from a detached and austere “objective” standpoint – but a range of responses to the agent on the basis of such appraisals. These nonpropositional responses are constitutive of the practice of holding responsible. (Watson 2004, 227)

Watson skriver at reaktive attityder kan være alt fra å bombe Napoli til å tenke dårlig om noen. Men alle involverer mer enn bare det å tillegge en defekt eller mangel til den andres moralske karakter, og de har implikasjoner for hvordan vi behandler og forholder oss til aktøren (Watson 2004, 227).

3.3 Berettigelsen av å holde noen ansvarlig

I følge Strawson er det å holde andre ansvarlige for handlinger (altså det å se på dem som deltakere i normale interpersonlige forhold og de reaktive attitydene) et like grunnleggende menneskelige behov som sympati og antipati, vennskap eller fiendskap. Derfor mener han at de reaktive attitydene ikke trenger å berettiges av ytre teoretiske hensyn. I stedet innebærer det som er relevant for berettigelsen av tilskrivelser av ansvar (gjennom reaktive attityder), i et Strawsoniansk syn noen praktiske spørsmål som er knyttet til de to typene unnskyldninger eller unntak Strawson nevner (McKenna 1998, 125). Michael S. McKenna kaller unnskyldningene som hører til bestemte situasjoner ”local excuses”, og de mer aktørmessige ”global excuses”, fordi de gjelder overalt (1998, 124). Det første spørsmålet man må stille, er i følge McKenna om aktøren virkelig er et medlem av det moralske samfunnet og derfor en kompetent moralsk aktør. Det andre spørsmålet er om den bestemte oppførselen hennes indikerer en holdning av uvilje eller manglende hensyn mot andre (altså om hun har brutt et moralsk krav). Når svaret på et av disse spørsmålene er nei, skriver McKenna, gjelder noen

lokale eller globale unnskyldninger. Watson betegner disse to formene for pleas²⁹ som type-1 for "excuses" fra bestemte reaktive attityder og type-2 for "exemptions", altså fritak fra de reaktive attitydene generelt (Watson 2004, 224). Strawsons fritak fra de reaktive attitydene gir som sagt betingelsene for moralsk aktørskap, i en slags negativ definisjon, ved bare å beskrive aktørene som ikke oppfyller kravene til de reaktive attitydene. Fordi det er unntak eller "pleas" som definerer betingelsene for moralsk ansvar i Strawsons fremstilling, er det vanskelig for determinismen å underminere nødvendige krav for å holde andre moralsk ansvarlige (McKenna 1998, 126). Watson oppsummerer Strawsons skille mellom de to unntakene ved å si at type-1 unnskyldninger er de som forhindrer negative reaktive attityder fordi interne kriterier ikke tilfredsstilles. Type-2³⁰ unntak forhindrer reaktive attityder fordi slike fritak i seg selv forhindrer kravene som ligger uttrykt i de reaktive attitydene. Type-2 fritak synes å utelukke den andre aktøren som en likeverdig samtalepartner i moralsk kommunikasjon (Watson 2004, 225).

3.4 Strawsons type-1 unnskyldninger

Watson referer altså til Strawsons første gruppe av unnskyldninger som korresponderende til "standardly acknowledged *excusing* conditions" (Watson 2004, 224). Ytre omstendigheter påvirker og hemmer oppfatningene vi har av andre, for eksempel hvis man er trøtt og irritabel, eller blir dyttet i en folkemengde. I slike tilfeller beskriver vi gjerne andres oppførsel som uhøflig, hensynsløs eller fiendtlig. Hvis vi finner ut at det andre har gjort var et uhell, kan vi likevel unnskyldes andres oppførsel i slike situasjoner. Da hemmer slike unnskyldninger eller "type-1 pleas" de negative reaktive attitydene man vanligvis ville ha

²⁹ Jeg bruker i oppgaven Strawsons, McKennas og Watsons begreper litt om hverandre. Den første formen for "pleas" Strawson beskriver omtaler jeg som unnskyldninger, lokale unnskyldninger eller type-1 unnskyldninger/unntak. Den andre formen for "pleas" omtaler jeg som globale unnskyldninger/unntak, type-2 unntak eller fritak. Jeg prøver å bruke unntak eller "pleas" når jeg snakker om begge typene. Jeg beklager hvis dette virker rotete for leseren. Jeg har likevel valgt å beholde alle tre betegnelsene, fordi de beskriver hvordan den enkelte vurderer "pleas". Jeg håper det kommer tydelig nok fram fra teksten hvilket unntak jeg mener.

³⁰ Fischer leser dette kravet hos Strawson til å inneholde et krav om personstatus. Det er de aktørene vi filosofisk sett ikke vil gi personstatus som rammes av type-2 unnskyldninger og som vi derfor møter med den objektive attityden: "That we

reagert med. Vanligvis når vi klandrer andre gjør vi dette basert på en del kriterier som gir grunnlag for en negativ reaksjon. Dersom vi kan unnskyldte aktører på bakgrunn av en eller annen "plea", fylles ikke kriteriene vi legger til grunn for klandereren. Watson skriver at denne typen unnskyldninger gir grunnene til at handlingen ble utført, på en måte som gjør at klandereren vår hemmes (Watson 2004, 224). Vi tror at "the basic demand" (det grunnleggende kravet om hensyn), ble brutt, men dette viser seg å ikke stemme når vi får høre unnskyldningen. Hvis vi har grunnlag for å rettferdiggjøre andres handlinger kan dette ha den samme effekten, men det fungerer på en annen måte, skriver Watson: "In general, an excuse shows that *one* was not to blame, whereas a justification shows that one was not to *blame*." (Watson 2004, 224).

Jeg vil ikke si så mye mer om type-1 unnskyldningene, fordi det er type-2 fritakene som synes å være problematiske. Men type-1 unnskyldningene viser altså at et grunnleggende krav om hensyn ligger bakt inn i de reaktive attitydene, og er eksempler på tilfeller hvor det ser ut som dette kravet har blitt brutt, men der de reaktive attitydene hemmes når vi finner ut at dette ikke stemmer. Dette er viktig for å forstå hva de reaktive attitydene krever av aktører for at de skal kunne delta i sosiale praksiser.

3.5 Strawsons type-2 fritak

Watson skriver at denne formen for unntak hos Strawson har betingelser som til å begynne med fritar aktører fra kravene til reaktive attityder og derfor også moralsk ansvar, det er "exempting conditions", altså betingelser som fritar. Watson er særlig opptatt av den andre subgruppen av unnskyldninger Strawson beskriver som knyttet disse fritakene. Denne gruppen av fritak kan bestå i at aktøren for eksempel har psykiske problemer, psykisk utviklingshemming eller er et barn. Watson kaller begge subgruppene for "type-2 pleas", og skriver at de dreier seg om hvorvidt aktøren er egnet til å delta i et vanlig interpersonlig

forhold. Deltakelse innebærer blant annet at hun kan fylle kravene til goodwill og hensyn som forventes, og som de reaktive attitydene er uttrykk for. Dersom aktøren fyller kravene kan hun sees på som ansvarlig, og være en deltaker i moralske fellesskap (Watson 2004, 225). Watson oppsummerer Strawsons skille mellom de to unntakene. Han skriver at type-1 pleas er de som forhindrer negative reaktive attityder fordi interne kriterier ikke tilfredsstilles. Type-2 pleas forhindrer reaktive attityder fordi slike pleas i seg selv forhindrer kravene som ligger uttrykt i de reaktive attitydene (Watson 2004, 225). Men hva slags kapasitet eller kompetanse er det aktørene Strawson nevner som type-2 fritak fra de reaktive attitydene har til felles?

McKenna beskriver et problem med Strawsons argument slik det bygger på type -2 fritakene på denne måten: Globale unnskyldende betingelser (exempting conditions) skal vise hvordan aktører som ikke er i stand til å være deltakere i interpersonlige forhold, ikke er i stand til å være moralske aktører. Men hvilke kvaliteter er det de mangler for å kunne være moralske aktører? Kan de manglende kapasitetene være et resultat av at aktørene er determinerte? Vi må forstå disse kapasitetene ordentlig, for å kunne være sikre på at determinismen ikke underminerer dem (McKenna 1998, 126).

Watson sier noe lignende om hvordan type-2 fritakene fra de reaktive attitydene er problematisk fremstilt hos Strawson. Han mener at aktører som unntas fra disse, som barn, psykotiske eller sosiopater, også kan være slemme, truende, likegyldige, frekke og ondsinnede: "Evidently reactive attitudes are sensitive not only to the quality of other's wills, but depend as well upon a background of beliefs about the objects of those attitudes." (Watson 2004, 228). Watson lurer på hva som ligger i troen vi har om objektene for de reaktive attitydene. En betingelse som unntar en aktør for de reaktive attitydene må også inneholde en forklaring på hvorfor, mener han, en forklaring som igjen vil påvirke hva vi mener de reaktive attitydene er. Type-2 fritak hos Strawson hemmer det grunnleggende kravet vi har til andre, men Strawson utdyper ikke hva slags forklaringer som unntar en, eller hvordan disse fungerer. Watson tror disse fritakene beskriver begrensningene i moralsk adressering, altså i hvem det er passende å tillegge moralske krav:

Following Strawson's idea that type-2 pleas inhibit reactive attitudes by inhibiting the basic demand, I propose to construe the exempting conditions as indications of the constraints on intelligible moral demand or, put another way, of the constraints on moral address. (Watson 2004, 228)

3.6 Å ikke være seg selv

Watson omtaler den første subgruppen av type-2 unntak Strawson nevner, som for eksempel "Hun var ikke seg selv" eller "Hun var under mye stress". Han antar at Strawson plasserer slike utsagn i en subgruppe av type-2 fritak fordi aktøren i disse tilfellene opptrer ukarakteristisk på grunn av spesielle omstendigheter. Man kan for eksempel forstå og unnskyldte at andre ikke har svart på telefoner eller ikke tatt kontakt slik de vanligvis gjør, dersom man finner ut at de har opplevd dødsfall i familien eller gått gjennom en skilsmisse. Såretheten eller klanderer man har følt overfor personens mangel på oppfølging virker i slike tilfeller upassende.

Watson påpeker at i motsetning til type-1 unnskyldninger, gjør ikke disse fritakene at dommen om at man er dårlig behandlet er feil, men de forklarer hvorfor man ble det (Watson 2004, 232). Dommen om at handlingen var gal og oppførselen hennes dårlig forandrer seg fremdeles ikke. Men grunnen til dette forklarer hvorfor – og denne grunnen hemmer eller modifierer de reaktive attitydene vi ellers ville hatt. Hvis aktøren ikke er seg selv, reflekterer heller ikke oppførselen hennes den virkelige moralske "personligheten" hennes, og dette kan påvirke måten vi adresserer henne moralsk på, skriver Watson: "You see the behaviour as not issuing from that person's moral self, and yet it is the person, qua moral self, that your resentment would address." (Watson 2004, 232). Dette vil si at hvis reaktive attityder uttrykker krav som er adressert til andre moralsk selv, gir det visse betingelser. En betingelse er at for å være et fullt ut moralsk selv³¹ må man ha moralsk forståelse (derfor er barn

³¹ Forestillingen om et moralsk selv er heller ikke uproblematisk; hvorfor er for eksempel ikke det vi gjør under stress uttrykk for våre moralske selv, bare under stress? Som Watson påpeker, kan enkelte mene at en aktør som er full eller ruset viser sitt virkelige selv. Jeg tror ikke det er urimelig å si at mange opplever det slik at andre viser sine sanne selv også når de er stresset, i sorg eller på andre måter påvirket av omstendigheter. Jeg tror i alle fall ikke det er urimelig å hevde at vi påvirkes av det aktører sier og gjør også under slike omstendigheter. Hvis en person skjeller ut en venn når han er sterkt

unntak), en annen betingelse er at atferden man reagerer på må være en refleksjon av dette moralske selvet (derfor er stress et unntak).

Disse unntakene ser derfor ut til ikke å være fritak fra reaktive attityder, men rettferdiggjøringer³² av handlinger. Det ser ut til at Strawson kaller det som egentlig må være rettferdiggjøringer som kan modifisere klandererens vår, for fritak fra de reaktive attitydene og derfor fra moralsk ansvar. Disse fritakene mener jeg derfor eksemplifiserer et av problemene ved Strawsons teori om ansvar.

3.7 Moralsk adressering

Moralsk forståelse er viktig for den ekspressive teorien fordi negative reaktive attityder uttrykker et moralsk krav, mener Watson, og dette er et krav om hensyn innenfor fornuftens og rimelighetens grenser (Watson 2004, 229). Barn forstår ikke andres liv eller konsekvensene av sin egen oppførsel tilstrekkelig til å kunne oppfylle dette kravet. De forstår heller ikke moralske konsepter på en slik måte at de kan være fullverdige deltakere i moralsk kommunikasjon. Dette er fordi de ikke har en god nok forståelse av hva det er rimelig å forvente av andre: "The basic demand is, once more, a moral demand, a demand for reasonable regard, a demand addressed to a moral agent, to one who is capable of understanding the demand." (Watson 2004, 229). Det er derfor ikke passende å klandre aktører som ikke fullt ut forstår hva dette grunnleggende kravet innebærer. Slik Watson forstår dem, er de reaktive attitydene begynnende former for kommunikasjon, og derfor avhengige av at den de rettes mot forstår dem. Det har på en måte ikke noe for seg å klandre eller prise de som ikke har en fullt utviklet moralsk forståelse, hevder Watson. Det er ikke

beruset, vil antakelig ikke vennen kunne unnskyldes handlingen fullt ut ved bare å skylde på alkoholen. De tingene man gjør, selv i påvirket tilstand, vil vel på en eller annen måte reflektere sider man har og slik si noe om hvem man er. Hvordan man håndterer og takler omstendigheter, tror jeg ofte kan påvirke forholdet man har til de rundt seg. Scanlon ser ut til å mene noe lignende. Han setter ikke frivillighet som betingelse for at vi skal kunne klandres, og avviser det han kaller kravet om metafysisk nøyaktighet. Scanlon mener at de mer "overflatiske" eller tilfeldige holdningene våre er like klanderverdige som holdninger som kommer fra en dypere "moralske personlighet" vil være. Dette skriver jeg mer om i kapittel 7.

fordi vi ikke tror det vil ha noen effekt å klandre barn at vi mener dette er upassende, mener han, tvert i mot vil det antakelig være veldig effektivt. Watson skriver at barn er unntatt fra reaktive attityder som krenkelse, fordi de reaktive attitydene mister funksjonen de har som former for moralsk adressering. Det samme gjelder psykopater: “Reactive attitudes are even more clearly pointless in the case of a radically disintegrated personality, one that has no coherent moral self to be addressed.” (Watson 2004, 231n12). Watson beskriver derfor det å holde ansvarlig og Strawsons fritak fra dette, i forhold til betingelsene for når det har noe for seg å moralsk sett adressere en annen aktør:

First, type-2 pleas indicate in different ways limiting conditions on moral address. These are relevant to reactive attitudes because those attitudes are incipiently forms of moral address. This thesis makes sense of Strawson’s remark that pleas of this type inhibit reactive attitudes by inhibiting moral demand. Second, given that those conditions are satisfied, type-1 pleas indicate that the basic demand has not been flouted, contrary to appearances (though here again, we must distinguish excuse from justification). (Watson 2004, 233)

Type-2 fritak beskriver altså forskjellige måter betingelsene for moralsk adressering kan begrenses. Disse fritakene hemmer reaktive attityder, fordi det grunnleggende moralske kravet til hensyn hemmes når aktøren ikke forstår hva et slikt krav innebærer. Type-1 unnskyldninger viser hvordan vi tror det grunnleggende kravet har blitt brutt, men dette ikke stemmer.

3.8 Oppsummering

Watson leser Strawsons syn dit hen at en aktør er ansvarlig hvis hun kan holdes ansvarlig, og det å være en passende mottaker for de reaktive attitydene er å kunne holdes ansvarlig. Strawson definerer derfor moralsk ansvar gjennom at aktører som er passende objekter for reaktive attityder eller klander, er ansvarlige aktører. Synet innebærer at det er unntak fra når man bør holdes ansvarlig (som derfor er unntak fra moralsk aktørskap, fordi denne statusen

³² I denne sammenhengen mener jeg rettferdiggjøringer som i at man kan forklare grunnene til handlingen på en måte som viser at man ikke kunne klandres i like stor grad. Rettferdiggjøring betyr altså ikke det samme om en teoretisk berettigelse her.

bestemmes av hvordan vi holder ansvarlig), altså fra å være deltaker i det moralske fellesskapet. Strawson hevder at vi ikke ser på aktører som barn, nevrotikere, schizofrene eller andre mentalt syke som moralsk ansvarlige eller som fullverdige medlemmer av det moralske fellesskapet de reaktive attitydene opererer i.

Det Watson gjør, er å ut fra Strawsons to ”pleas” se på hvilke implikasjoner disse forplikter ham til, for å kunne gi en slags definisjon på hva han krever for å kunne holdes ansvarlig. Unntakene fra de reaktive attitydene viser at det som kreves er at aktører må ha kunne forstå et grunnleggende krav om hensyn. Strawson beskriver et grunnleggende krav om hensyn inn i de reaktive attitydene. Watson mener at et slikt hensyn forutsetter at aktøren må ha en moralsk forståelse, og være i stand til å kommunisere for å kunne delta i de sosiale praksisene. Watson beskriver dette som et krav om at aktøren må være i stand til å forstå moralske krav; hun må kunne adresseres moralsk. Type-1 unnskyldninger er tilfeller der det ser ut som det grunnleggende kravet har blitt brutt, men der klanderer hemmes når vi forstår at dette ikke er tilfellet. Type-2 unntakene er eksempler på aktører som midlertidig eller alltid mangler kapasiteten som kreves for å delta i de reaktive attitydene, fordi hun ikke er i stand til adresseres moralsk. Det ser ut til at visse av type-2 unntakene Strawson nevner som fritak fra reaktive attityder, egentlig er rettferdiggjøringer som kan påvirke hvor passende klanderer vår er. Disse er derfor eksempler på at Strawson mener rettferdiggjøringer som kan gjøre klander upassende er fritak fra reaktive attityder og moralsk ansvar. Dette mener jeg er problematisk for teorien hans.

4. Robert Harris: ondskap og ambivalens

Watson ser på hvordan historiske hensyn hos aktøren påvirker måten vi tillegger henne moralsk ansvar og klander. Watson går i dybden på et av Strawons eksempler for type-2 unntak, nemlig det å være uheldig i formative omstendigheter, og beskriver her et tilfelle med hvordan vi forholder oss til morderen Robert Harris. Han viser hvordan klanderer vår i møte med Harris modifiseres når vi får vite mer om bakgrunnen til hvorfor han ble slik. Watson mener at historiske hensyn, som de vi finner i Harris sin oppvekst, spiller en viktig rolle for hvor passende klanderer vår er. Vi blir ambivalente i møtet med aktører som Harris, mener Watson, fordi vi føler sympati for barnet han var, samtidig som vi føler avsky over handlingene han begikk og morderen han ble³³.

4.1 Tilfellet Robert Harris

Watson beskriver hvordan vi reagerer på Robert Alton Harris (1953-1992), som 5. juli 1978, i en alder av 25 år, tok livet av to 16 år gamle gutter. Watson gjengir først en avisartikkel fra *Los Angeles Times* som beskriver hvordan andre fanger på "Death Row" feirer henrettelsen av den dødsstraffdømte Harris. En av de innsatte i nabocellene omtaler ham som likegyldig og konfronterende, hensynsløs og farlig. Artikkelen beskriver også hvor følelsesmessig kald Harris var da han tok livet av de to unge guttene. Han ville bruke bilen deres til et ran han skulle begå sammen med broren, og dette gikk guttene med på. Likevel skjøt han dem begge tilsynelatende uten å bli følelsesmessig påvirket av dette, en handling som i artikkelens gjengivelse virker helt meningsløs. Broren forteller hvordan han etter at han hadde skutt dem lo og spiste hamburgerne deres, og mente det ville være morsomt å late som han var politimann for å fortelle foreldrene at sønnene deres var blitt myrdet. Harris hadde sonet syv

³³ Watsons essay ble publisert mens Harris fremdeles var i live, og han skiller derfor mellom hvordan Harris "var" som barn og hvordan han "er" i dag. Jeg vil av praktiske årsaker gjengi hans syn på en måte som språklig kanskje indikerer at Harris er i live, selv om han i virkeligheten ble henrettet i San Quentin Prison den 21. april 1992.

av de foregående ti årene i fengsel, og få var i følge artikkelen overrasket over at han endte opp på Death Row (Watson 2004, 235-238).

Watson mener at disse beskrivelsene gjør at vi ser på Harris som en typisk kandidat for klander. Han virker ondskapsfull og hjerteløs, og vi blir moralsk støtt av å lese om handlingene hans. Dersom de reaktive attitydene er invitasjoner til deltakelse i vårt moralske fellesskap, vil ikke Harris være en passende kandidat for dem. Harris vil ikke snakke om handlingene sine, og han synes ikke å være mottakelig for andre moralske standpunkt. Men ikke all kommunikasjon er dialog, skriver Watson, og mener at det at Harris nekter å snakke i seg selv er å avvise det moralske fellesskapet (Watson 2004, 239). Harris er i stand til å kommunisere og bli moralsk adressert, mener Watson, altså ser han ut til å oppfylle Strawsons krav til en moralsk ansvarlig aktør (slik de er negativt definert gjennom fritakene beskrevet i forrige kapittel). Handlingene Harris utførte viser derimot liten eller ingen respekt for andres moralske hensyn eller krav; han ble omtalt som "the laughing killer" (Watson 2004, 258). Han viser en slags forakt for moralsk hensyn, og passer derfor ikke under type-2 fritak fra reaktive attityder på samme grunnlag som barn uten moralsk forståelse, eller psykopaten/sosiopaten som tilsynelatende ikke har et moralsk selv:

Harris's form of evil consists in part in being beyond the boundaries of moral community. Hence, if we are to appeal to the constraints on moral address to explain certain type-2 pleas, we must not include among these constraints comembership in the moral community or the significant possibility of dialogue – unless, that is, evil is to be its own exemption. (Watson 2004, 239)

Samtidig er Harris en aktør som kan adresseres moralsk, og Strawson setter deltakelse i det moralske fellesskapet som et kriterium for å være et passende objekt for de reaktive attitydene³⁴. De negative reaktive attitydene er passende dersom det grunnleggende kravet

³⁴ Denne artikkelen er kompleks og inneholder flere diskusjoner av skeptiske motargumenter og mulige problemer for Strawsons syn, som jeg her ikke har plass til å ta nærmere for meg. Watson diskuterer for eksempel inngående problemer ved Strawsons essay som er internalistiske til synet. Blant annet går han dypere i hvordan Strawson forplikter seg til å behandle ekstrem ondskap som en unnskyldning fra ansvar, et av hovedpoengene til Watson.: "If we suppose that moral address requires moral community, then some forms of evil will be exempting conditions. If holding responsible requires the intelligibility of moral address and if a condition of such address is that the other be seen as a potential moral interlocutor, then the paradox results that extreme evil disqualifies one from blame." (Watson 2004, 234). Et Strawsoniansk syn får i følge Watson

blir sett ned på eller avvist av den andre aktøren, og dette krever moralsk forståelse. Watson skriver at det er lett å tenke seg at forståelse krever et felles verdigrunnlag, og at Strawson referer til at en moralsk ansvarlig aktør er et medlem av det moralske fellesskapet. Harris forstår, men han bryr seg ikke, og derfor er han ikke interessert i å være en samtalepartner i en moralsk dialog, noe som bare forsterker heller enn å hemme de reaktive attitydene, mener Watson (Watson 2004, 239; 242).

Vi reagerer altså på aktører som Harris som et typisk objekt for klander. Spørsmålet er om bakgrunnen som har gjort ham slik påvirker reaksjonene våre? Watson fortsetter med å gjengi en annen del av artikkelen, som beskriver hvordan Harris vokste opp med mishandling og omsorgsvikt. Han ble født nesten tre måneder for tidlig, inn i en familie der faren var alkoholiker, avviste ham som en annen manns barn og jevnlig mishandlet moren. Faren var dessuten dømt for å ha seksuelt misbrukt to av døtrene sine. Robert Harris var ett av ni barn. Han var i følge søsteren den mest følsomme, men også den som fikk gjennomgå mest. De hadde lite penger, han fikk ingen fysisk omsorg, hadde lærevansker og en talefeil. Moren begynte å skyldte på sønnen for mishandlingen og smertene hun hadde gjennomgått, og likte ham mindre og mindre. Når Harris var 14 år sonet han tid i et statlig ungdomsfengsel, der han ble voldtatt og prøvde å ta sitt eget liv to ganger. Fire år som innsatt lærte Harris å være hard og slem, og da han slapp ut som 19-åring var han en annen, en som i følge familien trengte psykologisk hjelp. Det var flere tilfeller der han mishandlet dyr. Alle søsknene fikk psykologiske arr av mishandlingen i oppveksten, men Harris var den eneste som endte opp som morder (Watson 2004, 239-242).

problemer med aktører som Robert Harris. Det at han melder seg ut av det moralske fellesskapet, gjennom ondskapsfulle holdninger og handlinger, utelukker ham fra klander og lignende reaktive attityder, dersom disse er en måte å moralsk adressere andre på. Harris var ikke interessert i å kommunisere med omverden, og moralsk adressering er avhengig av at man kommuniserer grunnleggende menneskelige hensyn. Jeg har valgt å ikke gå dypere inn i Watsons argumentasjon, fordi dette poenget bare er en del av veien til å vise hvorfor Strawsons syn forplikter seg til at man ikke kan være klanderverdig og ansvarlig uten å klandres og holdes ansvarlig.

4.2 Ambivalens og historie

Watson mener at klanderer vi føler for Harris etter å ha lest den første delen av artikkelen, blir ambivalent og modifiseres når vi får vite om oppveksten hans. Han mener at det som skjer i møtet med Harris og hans historie, er at vi ikke greier å få et overblikk over livet hans som gjør at de reaktive attitydene står uforandret. Biografien til Harris gjør at vi ser ham som et offer, og dette passer dårlig overens med de reaktive attitydene som dukker opp i møtet med karakteren og atferden hans. Vi får motstridende responser når vi ser hele historien slik den er vist i de to beskrivelsene av ham fra *Los Angeles Times*, han fremstår både som "victim" og "victimizer" (Watson 2004, 244). Disse to beskrivelsene gir ulike reaksjoner.

Selv om vi ikke suspenderer alle våre reaktive attityder (og derfor ikke unnskylder ham med "pleas"), har fakta om Harris sin fortid en effekt på klanderer vår. Watson skriver at vi får sympati med barnet Harris var, samtidig som vi føler antipati og klander for mannen som utførte drapene. Begge disse responsene er passende, men de gjør at vi reagerer på en litt selvmotsigende måte: "...the clash occurs within a single point of view that reveals Harris as evil (and hence calling for enmity and moral opposition) and as one who is a victim (calling for sympathy and understanding)." (Watson 2004, 244).

Når vi ser på Harris får vi dessuten en følelse av at vi er moralsk heldige³⁵, fordi vi tenker "Det kunne vært meg". Vi får en følelse av at det bare er flaks som gjør at vi selv ikke er som Harris, og at man kanskje ikke er ansvarlig for at man selv ikke er ondskapsfull. Dette forandrer ikke at Harris er foraktelig eller ondskapsfull, men det gjør at klanderer vår mot ham også her blir fylt av en slags ironi: "The awareness of moral luck, however, taints one's view of one's moral self as an achievement, and infuses one's reactive attitudes with a sense of irony." (Watson 2004, 246). Villigheten vår til å klandre andre påvirkes av at vi selv kanskje bare har vært moralsk heldige (McKenna 1998, 134).

³⁵ Et fenomen Watson kaller "Moral luck"

Historien til aktøren påvirker de reaktive attitydene våre fordi vi forstår hvorfor Harris endte opp som han gjorde, mener Watson. Men historien forandrer jo ikke handlingene Harris utførte, eller den brutale og ondskapsfulle holdningen han hadde til dem. Bakgrunnen gir oss bare en forklaring på hvorfor Harris endte opp som den morderen han var (Watson 2004, 242). Det er mye som tyder på at Harris er ute av stand til å ha vanlige interpersonlige forhold, fordi han ikke viser moralske hensyn overfor andre. Men man kan ikke utelukke Harris fra det moralske fellesskapet på bakgrunn av dette, mener Watson. Fordi da vil man måtte frita alle som er ondskapsfulle fra det moralske samfunnet, uavhengig av bakgrunnen deres. Vi visste at Harris var ute av stand til å vise hensyn (i kraft av handlingene og holdningen hans) og klandret ham likevel, før vi fikk vite om den vanskelige oppveksten. Vi avgjør om aktører oppfyller betingelsene for å kunne adresseres moralsk ut fra hvordan de er, ikke hvordan de har blitt slik, hevder Watson (2004, 243). Harris er den han er fremdeles, og derfor vil ikke historiske fakta suspendere reaksjonene våre helt.

4.3 Problemet for Strawson

Det Watson her gjør er å bruke et eksempel fra vår moralske erfaring, til å vise hvordan tilskrivelse av moralsk ansvar og klander er mer komplekst enn det fremstår i Strawsons teori. Harris faller under type-2 fritak fra de reaktive attitydene og klander i kraft av at han er blitt slik han er fordi han var uheldig i formative omstendigheter:

Seeing someone, then, as warped or deranged or compulsive in behaviour or peculiarly unfortunate in his formative circumstances – seeing someone so tends, at least to some extent, to set him apart from normal participant reactive attitudes on the part of one who sees him, tends to promote, at least in the civilized, objective attitudes. (Strawson 2004, 79)

Men Harris ser ut til å oppfylle kravene Watson leser inn i det å være en deltaker i de reaktive attitydene (og derfor en moralsk aktør) i Strawsons forstand; han kan adresseres moralsk og er i stand til å ha moralsk forståelse for andres krav til ham. Han forstår hvordan andre kommuniserer og hva de sier til ham, men han viser bare forakt for dette. Aktører som Robert Harris ser derfor ut til å være problematiske for Strawson.

Watson hevder at når vi appellerer til Harris sin bakgrunn på denne måten, gjør vi dette uten å mene at bakgrunnen har gjort ham ute av stand til å være en deltaker i det moralske samfunnet; altså har han kapasiteten som kreves for å kunne kalles en moralsk aktør. Dette gjør appellen til Harris sin vanskelige oppvekst "nonevidential" (McKenna 1998, 132), fordi historien til Harris ikke beviser en inkapasitet hos ham til å kunne adresseres moralsk. Dette poenget er viktig for argumentasjonen til Watson, fordi hvis Harris sine formative omstendigheter kausalt hadde forårsaket en inkapasitet for moralsk adressering, ville Strawson kunne plassere ham under type-2 fritakene (McKenna 1998, 132). Men våre reaktive attityder overfor Harris ser ut til å bli påvirket når vi får vite om bakgrunnen hans, og da vil vi i et Strawsoniansk syn ikke holde ham ansvarlig på samme måte. Dette til tross for at Harris er en kompetent Strawsoniansk moralsk aktør (McKenna 1998, 133). McKenna spør om tilfeller som dette gi skeptiske innvendinger som at historiske faktorer underminerer moralsk ansvar?

Det virker som Strawsons betingelser for de reaktive attitydene jobber i mot hverandre, og at vi kan få problemer med tilfeller der historiske hensyn er relevante. Det er for eksempel ikke alltid vi kjenner til den andre aktørens bakgrunn, og denne uvitenheten kan være vanskelig:

If, for whatever reason, reactive attitudes are sensitive to historical considerations, as Strawson acknowledges, and we are largely ignorant of these matters, then it would seem that most of our reactive attitudes are hasty, perhaps even benighted, as sceptics have long maintained. In this respect, our ordinary practices are not as unproblematic as Strawson supposes. (Watson 2004, 253)

Historiske hensyn vil altså påvirke de reaktive attitydene, mener Watson, og derfor også Strawsons ekspressive teori. Watson skriver at ikke alle de faktorene som kan påvirke reaktive attityder behøver å være moralske, slik vi vanligvis tenker på dem. Det er ikke alltid vi har kjennskap til historiske hensyn i andres biografier, og når vi ofte har uvitenhet om slike faktorer, kan det se ut som de reaktive attitydene er for "raske" (Watson 2004, 253). Et annet eksempel er at vi kan ha samme moralsk feil eller mangel som en annen, men at vi føler at det er upassende å klandre vedkommende fordi vi deler denne feilen (Watson 2004, 253). Dette kan knyttes til tanken om moralsk hell også, fordi vi tenker at "Det kunne like gjerne vært meg", noe som også kan påvirke vår posisjon til å med rimelighet klandre.

Poenger som ambivalens i møte med aktører, moralsk hell og historiske hensyn kan altså påvirke hvor passende klanderer vår er. I Strawsons syn er det ikke tydelig nok hvordan vi kan skille mellom skeptiske argumenter om berettigelsen av de reaktive attitydene og skeptisisme om moralsk ansvar (Watson 2004, 254). Dette er fordi ansvar i seg selv er betingelsen under når det er passende å bruke reaktive attityder, i alle fall hvis man tolker Strawson dit hen at det å holde ansvarlig konstituerer det å være ansvarlig, slik Watson gjør: ”In a Strawsonian view, there is no room for a wedge between the practices that evince the reactive attitudes and the belief in responsibility.” (Watson 2004, 254). Dette fører til at man i et Strawsoniansk syn, slik Watson tolker det, ikke kan mene at en aktør er klanderverdig og ansvarlig uten at man faktisk klandrer og holder henne ansvarlig³⁶. Dette mener jeg Watson har rett i at er et problem for Strawsons teori.

4.4 Uunngåelig å myrde?

Noen mener at de reaktive attitydene krever ytre berettigelse, og at de uansett vil påvirkes dersom determinismen er sann. En mulig innvending mot Strawson er altså at det ligger inkompatibilistiske intuisjoner i de reaktive attitydene (Eshleman 2004, 9). Watson tar for seg om dette kan gjelde når klanderer vår blir ambivalent eller hemmes av at vi får vite om en Robert Harris sin vanskelige oppvekst. Det vil i så fall gi inntrykk av at aktørens historie kan påvirke de reaktive attitydene, noe som i tilfelle viser hvordan en aktør kan være determinert på en måte som påvirker klanderer vår. Dette vil i så fall være en trussel for Strawsons kompatibilistiske syn, skriver McKenna (1998, 126), og kan bety at de reaktive attitydene er sensitive for skeptiske eller inkompatibilistiske motargumenter (McKenna 1998, 132). Problemet med aktørens historiske eller formative bakgrunn er derfor knyttet til

³⁶ Det kan kanskje virke som om Strawson med de stedsfortredende attitydene (som indignasjon) åpner for at man kan være klanderverdig uten å klandre, men dette mener jeg er å misforstå dem. De stedsfortredende attitydene er også reaktive attityder (og indignasjon er en form for klander), det er bare at de er på vegne av andre. De er ikke moralske dommer på den måten en klanderverdighetsdom eller en dom om at Robert Harris er ansvarlig vil være.

spørsmål om sannheten til determinismen og spørsmålet om unngåelighet³⁷, teoretiske hensyn som kanskje kan påvirke de reaktive attitydene.

Inkompatibilister vil kunne mene at Harris er et produkt av sin historie og sine formative omstendigheter, og at han derfor ikke kan være en ansvarlig aktør. Hvis de ondskapsfulle holdningene er et unngåelig resultat av oppveksten, kan han ikke være ansvarlig for dem med mindre han var ansvarlig for oppveksten sin. Derfor vil inkompatibilistene mene at determinisme og ansvar er inkompatibelt. Watson lar seg ikke overbevise av slike argumenter (Watson 2004, 243). For det første, mener han, blir vi ambivalente i møtet med aktører som Robert Harris, men vi suspenderer ikke våre reaktive attityder helt. For det andre, avhenger ikke dette eksempelet av at Harris ikke kunne unngå å bli slik han ble. Vi forstår hvorfor han ble slik, men vi sier ikke at det var unngåelig at han gjorde det. Klanderer vår påvirkes altså når vi får vite historiske fakta om personen, fordi mishandlingen og forsømmelsen i oppveksten til Harris gjorde ham til en aktør som utførte ekstrem ondskap. Men det at klanderer blir ambivalent behøver ikke å innebære at Harris var nødt til å ende opp slik han gjorde. Derfor avviser Watson at problemet med Harris er at han var determinert til å bli den han ble: "The thought is not "It had to be!", but, again, "No wonder!" (Watson 2004, 243).

Det er altså ikke slik at dårlige oppvekster nødvendigvis gir slemme eller ondskapsfulle aktører, hevder Watson. Vi kan like gjerne få ondskapsfulle aktører fra omsorgfulle og støttende hjem. Derfor behøver vi ikke å slutte oss til inkompatibilister på grunn av moralsk hell eller ambivalens i reaksjonen (Watson 2004, 246).

³⁷ Altså "avoidability".

4.5 Innvendinger mot Watsons kritikk

Det er mulig at innvendinger mot Watsons lesning av Strawson, eller modifiseringer og utviklinger av den ekspressive teorien kan unngå noen av de problemene jeg her har tatt for meg. Jeg vil her kort nevne to slike muligheter.

McKenna skriver: "...the Strawsonian must offer a general account of how the *propriety* of a morally reactive attitude can come apart from the attitudes which are *in fact* elicited."

(McKenna 1998, 137). R. Jay Wallace er et eksempel på en som har forsøkt å skille mellom de moralske følelsene som faktisk kommer fram, og de moralske følelsene som er passende. Han har utviklet en innflytelsesrik lesning og videreutvikling av Strawsons syn i *Responsibility and the Moral Sentiments* (1994), der han forsøker å løse problemer med de reaktive attitydene ved å utvikle sitt eget syn på den Strawsonsianke forståelsen av moralsk ansvar. Wallace³⁸ definerer det å være moralsk ansvarlig delvis som det å holde noen ansvarlig, i en normativ forståelse av moralsk ansvar:

Wallace contends that holding people morally responsible involves "being susceptible to the reactive attitudes" in dealing with them. Whereas P. F. Strawson – and various others in the Strawsonian tradition – think of these attitudes as the wide array of emotions characteristically present in interpersonal relations (as opposed to our relations with nonpersons), Wallace restricts the list to resentment, indignation, and guilt. (Fischer 1999, 94)

Når man reagerer med krenkelse, indignasjon eller skyld er dette fordi man mener forventningene man holdt en annen person til er brutt. Da blir moralsk ansvar satt i en relasjon til moralsk forpliktelse: "The connection to expectations also serves to situate moral responsibility in relation to the notion of moral obligation, and helps us see that the stance of holding people responsible involves a commitment to moral justifications, which support the obligations we expect people to comply with." (Wallace 2004, 12). Når det gjelder å definere moralsk ansvarlig aktørskap, mener Wallace at en aktør er ansvarlig hvis det er rettferdig å

³⁸ Jeg vil her bare nevne Wallace for å vise en annen viktig videreutvikling av Strawson, og hvordan Watsons syn skiller seg fra dette. Det kunne vært interessant å se mer detaljert på hva Wallace legger til grunn for sitt syn på ansvar og hvordan han vil løse problemer av typen Watson legger fram. Dette har jeg dessverre ikke plass til å gå nærmere inn på i denne oppgaven.

holde henne moralsk ansvarlig. Wallace knytter spørsmålet om ”fairness” til det å holde ansvarlig, og mener at vi ikke er ansvarlige hvis det ikke er rettferdig å holde oss ansvarlig. Da er aktøren mottakelig for reaktive følelser og tilhørende moralske sanksjoner (Fischer 1999, 95).

McKenna hevder at Watson tilfører Strawsons teori mye ved å se på moralsk adressering som en implikasjon av synet hans, men er ikke enig i at ondskapsfulle aktører er et problem for Strawson. Han mener at Strawsonianere kan modifisere synet litt for å unngå et slikt problem ved å si at et individ er en kompetent moralsk aktør hvis hun har kapasiteten til å delta i det moralske fellesskapet, hun behøver ikke faktisk å delta i det (McKenna 1998, 142). McKenna argumenterer også for at de historiske hensynene Watson trekker fram ikke påvirker de reaktive attitydene på en slik måte at de kan universaliseres som skeptiske motargument: ”A cautious Strawsonian response to Watson’s challenges shows that the reactive attitudes do not themselves provide the seeds of skepticism about responsibility.” (McKenna 1998, 142).

Jeg har ikke plass til å undersøke nærmere om Wallace eller McKenna sine tilpasninger lykkes i å gi et Strawsoniansk syn på det å holde moralsk ansvarlig som unngår problemet min lesning av de reaktive attitydene får. Disse to posisjonene er likevel verdt å nevne.

4.6 oppsummering

Det Watson gjør når han viser til Harris sin “nonevidential” fortid, er altså å se på et tilfelle fra vår moralske erfaring (som er det Strawson bygger sin teori ut fra). Vi får sympati med barnet som ble utsatt for mishandling og forsømmelse, samtidig som vi klandrer og føler forakt for morderen Harris. Watson viser hvordan Harris sin vanskelige bakgrunn kan påvirke reaksjonene våre og gjøre klanderer ambivalent, uten at denne bakgrunnen har gjort ham ute av stand til å oppfylle kravene til det moralske fellesskapet eller kravene til moralsk aktørskap og forståelse – som er betingelsene Strawson setter for å delta i de reaktive attitydene. Det som hemmer de reaktive attitydene når vi får vite om bakgrunnen, er ikke at Harris er determinert til å bli en ondskapsfull aktør av sin fortid. Det er altså ikke fordi Harris ikke kunne unngå å bli som han ble at klanderer vår blir ambivalent, det er fordi vi får

motstridende responser når vi får vite hele historien (Watson 2004, 244). Dette er viktig for Watsons argumentasjon, fordi da truer ikke Harris sin bakgrunn Strawsons kompatibilistiske utgangspunkt.

Reaktive attityder synes altså å være sensitive til historiske hensyn i tilfeller som med Robert Harris. Dette betyr at de ikke er så uproblematisk som Strawson fremstiller dem. Vi kjenner som regel ikke til andres historiske bakgrunn, men i Strawsons syn vil vi holde dem ansvarlige gjennom reaktive attityder uavhengig av dette. Watson mener at muligheten for at klander påvirkes av hensyn som moralsk hell og informasjon om oppveksten til aktøren, er et problem for Strawsons teori. Relevansen historiske hensyn har for reaksjonene våre på aktører som Robert Harris, viser en potensiell kilde til skeptisisme om slike praksiser, mener Watson. I et Strawsoniansk syn på reaktive attityder er det ikke mulig å skille denne skeptisismen fra skeptisisme om ansvar (Watson 2004, 255).

Delkonklusjon

Jeg har i den første delen av oppgaven presentert Strawsons syn på ansvar. Han definerer det å være ansvarlig gjennom betingelsene for når det ikke er passende at vi holdes ansvarlige gjennom former for klander (reaktive attityder). Dette gjør han for å flytte fokus bort fra spørsmålet om fri vilje og determinisme. Jeg har vist noen av implikasjonene et Strawsoniansk syn på ansvar får, og gjengitt Watsons argument for hvorfor et slikt syn er problematisk. Watson argumenterer for hvordan et eksempel fra vår moralske erfaring viser hvordan klanderer vår mot aktører som Robert Harris påvirkes, fordi vi blir ambivalente når vi får vite om hans formative bakgrunn. Vi kan også klandre noen med en vanskelig bakgrunn som Harris sin uten å kjenne til visse historiske hensyn, informasjon som kanskje ville gjøre klanderer vår mindre passende. Det er heller ikke urimelig å mene at klander er mindre passende dersom den som klandrer selv har de karaktertrekkene eller svakhetene hun klandrer andre for. Men slike hensyn mener jeg at ikke vil påvirke handlingens eller aktørens klanderverdighet. Hvis klander er en respons på feil vi mener vi finner hos aktøren, vil disse feilene fremdeles være til stede, selv om vi kan forklare dem gjennom å vise til aktørens oppvekst.

Uavhengig av om det kanskje finnes detaljer i Watsons eksempel med Harris som kan stilles spørsmål ved, mener jeg at hovedpoenget til Watson blir stående likevel; at det finnes aktører det av ulike hensyn ikke alltid er passende å klandre, men at dette ikke påvirker statusen deres som ansvarlige. Det kan som sagt sikkert nevnes flere problemer med den Strawsonianske teorien om ansvar, men jeg har valgt å fokusere på Watsons kritikk av Strawson, ved å ta for meg noen av implikasjonene og hvilke problemer disse får. Jeg mener Watson har rett når han kritiserer Strawsons måte å definere moralsk ansvar i forhold til reaktive attityder på. Jeg tror vi må finne en måte å skille mellom betingelser for når en aktør er moralsk ansvarlig, fra betingelsene for når det er passende å klandre henne.

Andre del

To mulige løsninger

I den andre delen av oppgaven vil jeg vise to forskjellige måter å se på forholdet mellom klander, klanderverdighet og ansvar. Disse kan kanskje løse problemene en Strawsoniansk teori får, ved at de bygger det å klandre på en forutsetning om at handlingen kan tilskrives aktøren og en dom om at aktøren er ansvarlig.

Til å begynne med vil jeg ta for meg hvordan Watson vil forklare ambivalensen vi reagerer med å møtet med Robert Harris, gjennom å skille mellom to sider av ansvar. Deretter vil jeg gjengi et eksempel Scanlon mener Strawsons reaktive attitydene får problemer med å forklare, sett i forhold til hans eget syn på klander. Begge disse forestillingene om klander knytter seg til mer omfattende syn på aktørskap, moral og ansvar. Jeg vil ikke ta på meg den vanskelige oppgaven med å ”velge” det ene synet på klander og ansvar foran det andre. Begge forestillingene er knyttet til syn på aktørskap, moralitet, rett og galt som hører til et større filosofisk rammeverk. Jeg vil derfor ikke vurdere om de to forklaringene av konseptet klander holder i forhold til Watsons og Scanlons videre etiske og handlingsfilosofiske forankring. Målet mitt er heller å belyse hvordan klander er avhengig av et skille mellom dommer om aktøren og hennes handlinger, og reaksjoner eller responser basert på disse dommene, ved å vise to syn som trekker et slikt skille.

Både Watson og Scanlon forholder seg til det Strawsonianske synet på hver sine måter. Jeg har allerede vist hvordan Watson forholder seg til den ekspressive teorien, og vil også nevne Strawson i min gjennomgang av Scanlon. Jeg har altså valgt å fokusere på disse to forestillingene, fordi de gir alternative forslag til hvordan man kan klandre som ser ut til å løse problemene Strawsons teori får.

5. To sider av moralsk ansvar

I ”Two Faces of Responsibility” skriver Watson at ambivalensen vi føler mot såkalte offer-kriminelle, som Robert Harris, kan forstås dersom man skiller mellom to sider, aspekter eller perspektiv på moralsk ansvar. Teorier om ansvar har en tendens til å konsentrere seg om det ene eller det andre perspektivet, og dette kan lett gi et ufullstendig bilde av hva ansvar innebærer, mener Watson. Watsons skille mellom to sider av ansvar leser jeg som en slags forlengelse av kritikken av et Strawsoniansk syn, og han kritiserer også flere andre syn på ansvar. Ut av dette essayet kan man likevel lese hva Watsons tenker om klander og hva han mener en teori om ansvar burde kunne gjøre rede for.

5.1 Å holde ansvarlig

Watson mener at mange syn på ansvar, som for eksempel syn han kaller ”Self-disclosure views”, konsentrerer seg for mye om bare kapasiteter ved enkeltindividet³⁹: ”But responsibility is a triadic relationship: an individual(or group) is responsible *to* others *for* something. So it is equally important to understand what holding others responsible amounts to and to explore the basis of our standing to do this.” (Watson 2004, 7)⁴⁰. Watson mener at vi må forstå og bestemme hvilke kapasiteter som er avgjørende for ansvarlig aktørskap, basert på når vi med rette responderer på andres atferd på en måte som gjør at vi holder dem ansvarlige. Konsekvensen av dette er at vi for å forstå hva ansvarlig aktørskap er, må kunne forstå når og hvordan vi har autoritet til å respondere på andres atferd, med reaksjoner som for eksempel klander. Denne tanken fører spørsmålet om ansvar nærmere temaer innenfor

³⁹ Dette gjelder tydelig ikke Strawsons teori, som heller ser ut til å gi en for ufullstendig fremstilling av enkeltindividets kapasiteter som aktør.

⁴⁰ Det er verdt å bemerke at Watson her ser bort fra selv-refleksive tilfeller(Watson 2004: 274). Slike tilfeller kan kanskje være problematiske, men vil jeg ikke se på disse tilfellene her.

normativ moralsk teori, skriver Watson, med spørsmål om hva som er kilden til moralske krav og hva som gir aktøren autoritet når hun krever noe (Watson 2004, 8)⁴¹.

5.2 Watson om aktørskap

Watson mener at det å være ansvarlig har å gjøre med det å ha status som aktør, og dette krever en kapasitet til kritisk evaluering, eller en normativ kompetanse (Watson 2004, 2). Dette innebærer at aktøren har kapasitet til å svare til grunner på en relevant måte, altså en forståelse av det som gjerne kalles reasons-responsiveness⁴². Reasons-responsiveness kan ikke være en kapasitet vi alltid greier å bruke godt, fordi da ville man ikke vært ansvarlig for gale handlinger, påpeker Watson (Watson 2004, 9). Watson mener at aktører som ikke viser følsomhet overfor relevante grunner, vanligvis blir sett på som mer klanderverdige fordi de mangler denne følsomheten, noe som for eksempel gjelder Robert Harris.

Watson mener at livene våre er refleksjoner av kapasiteten til kritisk evaluering, fordi denne kapasiteten sier noe om hvem vi er og hva vi vil. Derfor må vi kunne svare til interpersonlige normer av kritikk (Watson 2004, 9). Kapasiteten er da basis for en del vurderinger av hvordan vi har oppført oss i forhold til slike normer. Disse vurderingene er en del av det å klandre, og de er knyttet til den delen av ansvar Watson kaller attributability. Men moralsk klander er også noe mer enn dette: "In this stronger sense of blame, our wrongdoings opens us up not just to certain kinds of appraisal but to adverse responses and treatments of various kinds – from hard feelings like resentment, to public condemnation, to imprisonment." (Watson 2004, 10). I tillegg til vurderinger, innebærer klander responser og måter å behandle andre på, som hører til det Watson kaller accountability. Denne siden av ansvar ligner Strawsons syn på klander slik jeg har gjengitt det i første del av denne oppgaven.

⁴¹ Han referer her til R. Jay Wallaces *Responsibility and the Moral Sentiments* (1994) og T.M. Scanlons *What we Owe to Each Other* (1998), som begge har prøvd å se ansvar i forhold til slike normative moralske spørsmål.

⁴² Det er uenighet om hva kapasiteten til å respondere på relevante grunner egentlig er og innebærer. Det er også uenighet om hva som gjør noen grunner mer relevante enn andre. Jeg har her valgt å ikke gå nærmere inn på reasons-responsiveness. Selv om det er relevant for Watsons syn på moralsk aktørskap, er det ikke direkte relevant for mitt fokus på hvordan klander fungerer.

5.3 To perspektiv

Watson trekker et skille mellom to perspektiv eller aspekter ved ansvar, og skriver at accountability og attributability er viktige for etikken på forskjellige måter. Watson mener at moralsk ansvar er viktig i forhold til spørsmål om hvordan man skal leve, hva et liv er i biografisk forstand og i forhold til livets kvalitet og karakter. Slike hensyn har med det han kaller "the aretaic face of responsibility"⁴³ å gjøre, altså attributability (Watson 2004, 264). Det som har med accountability å gjøre, hører til den andre siden av moralsk ansvar. Pamela Hieronymi beskriver Watsons to perspektiv på ansvar som et skille mellom deskriptive dommer og videre handlingsmessige eller holdningsmessige responser (Hieronymi 2002, n12).

5.4 Self-disclosure syn og attributability

En vanlig forestilling om ansvar, som kanskje kan sies å være den ekspressive teoriens motsetning, er det Watson kaller self-disclosure syn. Watson viser til et sitat av filosofen John Dewey, som oppsummerer grunnidèen i slike syn: "We are responsible for our conduct because that conduct is ourselves objectified in actions." (Watson 2004, 260). Tanken er at handlinger sier noe om selvet eller karakteren til aktøren som utfører dem⁴⁴. Den første forestillingen om ansvar er altså vist i fokuset til self-disclosure syn⁴⁵, der en aktør er moralsk ansvarlig hvis hun fritt⁴⁶ kan velge mål og handle i forhold til dem. Slike syn er opptatt av hva individets oppførsel avslører eller viser om aktøren, og de representerer et attributabilitysyn på ansvar. I slike syn må altså aktøren ha en moralsk kapasitet, som gjør at

⁴³ Som jeg her har fornorsket til "den aretiske siden av moralsk ansvar".

⁴⁴ Watson mener at et slikt syn passer godt sammen med et autonomisyn på fri vilje, fordi en handling som uttrykker en aktørs selv er en fri handling, uavhengig av hva de videre årsakene til handlingen kan være.

⁴⁵ I følge Watson knytter det seg en del problemer til self-disclosure view. Et syn som hevder at en handling er fri og ansvarlig fordi det uttrykker visse mål et selv har satt seg, får problemer med tilfeller av viljesvakhet eller aktører som "lurer seg selv". Et annet problem er at aktørens egensatte mål kan være resultat av indoktrinering eller hjernevasking i en så stor grad at aktøren ikke lenger kan sies å være fri og ansvarlig. Watson mener disse to kritikkene åpner for et skille mellom to perspektiver på eller sider av ansvar (Watson 2004, 261).

⁴⁶ Det ser derfor ut til at Watson i større grad krever en frihet eller frivillighet hos aktøren for ansvar i attributability, enn det Strawson og Scanlon gjør.

hun er ansvarlig for oppførselen sin på en dypere måte enn bare å kausalt være årsak til handlingene hun utfører. Når man dømmer noen aretalsk gir man en dom om aktørens kompetanse, skriver Watson, og disse dommene er derfor moralske vurderinger av individet som aktør (Watson 2004, 10).

Watson mener Self-disclosure syn får problemer fordi de ikke sier nok om normativ kompetanse⁴⁷ fra aktørens side, eller det sosiale rommet vi handler i, mener Watson. I det sosiale rommet blir vi møtt med moralske forventninger og krav, og slike holdninger innebærer en type autoritet.

Holding people responsible is not just a matter of the relation of an individual to her behavior; it also involves a social setting in which we demand (require) certain conduct from one another and respond adversely to one another's failures to comply with these demands. Self-disclosure views have largely ignored this context. (Watson 2004, 262)

Aktørens mål må ha et innhold, mener Watson, og aktøren må ha en evne til å forstå hva moralske krav baserer seg på, og med hvilken autoritet vi kan holde andre ansvarlige. Self-disclosure syn gjør ikke godt nok rede for disse interpersonlige kontekstene som knytter seg til ansvar. Watson mener at de aspektene et self-disclosure syn⁴⁸ omtaler er viktige for etikken, men at slike syn ikke forholder seg godt nok til praksisen vår i å holde ansvarlig. Han kaller den delen av ansvar som blir beskrevet i self-disclosure syn attributability⁴⁹, fordi den har å gjøre med hvordan handlinger tilskrives selvet til aktøren som utfører dem:

In virtue of the capacities identified by the self-disclosure view, conduct can be attributable or imputable to an individual as its agent and is open to appraisal that is therefore appraisal of the individual as an adopter of ends. Attributability in this sense is a kind of responsibility. (Watson 2004, 263)

⁴⁷ Her referer Watson til Susan Wolfs kritikk av virkelig selv syn. Wolf kritiserer i Freedom within Reason(1990) det hun kaller et "real self view", som slik jeg forstår Watson kan sies å være et eksempel på et self-disclosure syn. Real self syn innebærer at en aktørs frihet er styrt av hennes dypeste verdier og forpliktelser, altså hennes virkelige selv. Wolf mener at en ansvarlig aktør må være i stand til å skaffe seg de rette verdiene, ikke bare oversette sine dypeste verdier til handling. Det er til syvende og sist verdiene man handler ut fra og ikke bare handlingen vi vurderer aktøren på bakgrunn av og holder henne ansvarlig for, hevder hun (Watson 2004, 261).

⁴⁸ Watson tar dypere for seg Susan Wolfs kritikk av real self syn, og hvorfor han mener disse kan innebære en dyp form for ansvar (se Watson 2004, 267-271). Dette vil jeg ikke gå nærmere inn på i denne oppgaven, da mitt fokus ikke er først og fremst på self-disclosure.

⁴⁹ Watson nevner at for eksempel Frankfurts syn på ansvar hovedsakelig kommer fra attributabilityperspektivet (Watson 2004, 264).

Vi vurderer altså aktørens evne til å sette seg mål, og hvordan handlingene hennes reflekterer disse målene. Aretaiske vurderinger er sterkere enn vanlige vurderinger, fordi de er vurderinger av aktørens verdier og mål. Aktører forplikter seg til verdiene og målene sine på en måte som gjør at de reflekterer aktørens praktiske identitet (Watson 2004, 270). Aretaiske vurderinger innebærer derfor å tillegge aktøren ansvar, fordi det å forplikte seg til verdier og mål er en måte å *ta* ansvar på, mener Watson. Derfor hører attributabilityansvar sammen med forestillingen om at vi har en praktisk identitet (Watson 2004, 271).

5.5 Strawson som accountability

Denne andre siden av ansvar er den jeg vil argumentere for at Strawson grovt sett kan sies å representere, og som fokuserer på de mer sosiale aspektene ved å holde ansvarlig.

Accountability dreier seg om hvilke responser man gir andre basert på det de har gjort.

Denne siden av ansvar dreier seg derfor om hvordan vi behandler andre, med moralske responser som for eksempel klander. I accountability kan spørsmål om rettferdighet komme inn i bildet, fordi vi tenker oss at det ikke er rettferdig holde noen ansvarlig og klandre dem for det de ikke kunne unngått. Med spørsmålet om unngåelighet kommer også inkompatibilistiske argumenter inn i bildet. Fordi hvis det er slik at vi ikke kan klandres for det vi ikke kan unngå, vil noen hevde at moralsk ansvar er inkompatibelt med determinisme (Watson 2004, 10). Watson mener at han unngår inkompatibilistiske innvendinger som denne ved å mene at vi uavhengig av slike spørsmål kan være ansvarlige og klandres bare i attributability⁵⁰.

Det moralske rommet Watson beskriver, med forventninger og moralske krav om en viss atferd til hverandre, utgjør altså det perspektivet på ansvar han kaller ”moral accountability” (Watson 2004, 263). Denne siden av ansvar jeg tror kan eksemplifiseres i uttrykket ”To hold others accountable for their actions”, og dreier seg i større grad om de sosiale aspektene ved ansvar, altså de aspektene et Strawsoniansk syn beskjeftiger seg med. Jeg vil kalle Strawsons

teori om reaktive attityder et accountabilitysyn på ansvar. Påstanden om at Strawson er opptatt av accountabilityperspektivet kan sikkert nyanseres mer enn det jeg her vil gjøre. Men denne sammenkoblingen forsvares av Fischer, som skriver at Watsons begrep om accountability ansvar grovt sett kan sies å være en Strawsoniansk forestilling: "Watson employs the term 'accountability' to refer to a more "social" notion of moral responsibility which includes the reactive attitudes and associated practices, that is, roughly a Strawsonian notion of moral responsibility." (Fischer 1999, 97). Det ser ut til at noe av det som er problematisk med Strawsons teori er at han mener attributability er gitt gjennom betingelsene for accountability. Men som Watson påpeker, er ikke attributability sårbart for skeptiske innvendinger som unngåelighet på samme måte som accountability er. Derfor er det ikke nødvendig for en aktør som fritas fra ansvar i accountabilityperspektivet fordi handlingen var uunngåelig, å alltid fraskrives ansvar i attributabilityperspektivet. Jeg mener at vi derfor kan si at det er mangelen på å trekke et skille mellom to former for ansvar som gjør Strawsons teori problematisk. Betingelsene for når det er passende å tillegge en aktør ansvar og klandre henne i accountability, er ikke alltid de samme som betingelsene for når det er passende å tilskrive aktøren handlingen i attributability (Watson, 2004).

Watson mener at accountability er en så viktig del av konseptet moralsk ansvar at hvis man er skeptiker i forhold til accountability, vil man også være skeptisk til moralsk ansvar generelt: "Responsibility, then, is a relationship in which we are entitled to make demands on one another and to respond in certain ways in case those demands are not met."(Watson 2004, 8). Attributability med dommer om aktørmessige moralske kapasiteter og oppfatninger om hva et godt liv er, og accountability med praksisene med moralske forskrifter og regulering henger tett sammen, selv om disse to sidene av moralsk ansvar har ulike kilder (Watson 2004, 285).

⁵⁰ Dette har jeg diskutert i kapittel 4.

5.6 Klander i de to perspektivene

Watson trekker fram et eksempel han finner hos Peter van Inwagen, som han mener illustrerer skillet mellom de to perspektivene. I eksempelet hevder en av kollegaene til Inwagen at moralsk ansvar ikke finnes, samtidig som han mener at det var dårlig gjort å stjele en av bøkene hans. Inwagen mener at å komme med disse to påstandene samtidig er inkonsistent. Han hevder at det å mene at en handling er gal eller dårlig er å forplikte seg til at en aktør kan handle galt eller dårlig, noe som innebærer å tilskrive henne moralsk ansvar. Inwagen mener at man da utøver praksisen det er å holde andre ansvarlige for handlingene sine. Watson mener at Inwagens kollega er forpliktet til attributability, slik det er identifisert i et self-disclosure view, men at han antakelig forkaster den videre praksisen av moralsk accountability (Watson 2004, 265). Kollegaens påstander behøver derfor ikke å være inkonsistente, slik Inwagen hevder⁵¹. Watson knytter dette eksempelet til klander:

In one way, to blame (morally) is to attribute something to a (moral) fault in the agent; therefore, to call conduct shoddy is to blame the agent. But judgments of moral blameworthiness are also thought to involve the idea that agents deserve adverse treatment or “negative attitudes” in response to their faulty conduct. (Watson 2004, 266)

Den første formen for klander Watson her beskriver er gjort fra et aretaisk perspektiv, og er uavhengig av de moralske normene som følger med praksisene våre i moralsk accountability. Denne klanderer knytter seg bare til attributabilitybetingelsene. Attributability innebærer en tillegging av klanderer til individet som aktør, og angår hennes gode og dårlig sider, og handler bare om å vurdere og tilskrive feil eller mangler til aktøren. Watson mener det aretaiske perspektivet blir moralsk når det reflekterer hvilke aktiviteter og måter å leve på individet bør velge.

⁵¹ Selv om Watson selv ikke er enig i at man bør forkaste accountability.

5.7 Klander og klanderverdighet

Praksisen med å klandre i accountability avhenger av aretaiske dommer, fordi accountability klander er et svar på de feilene man finner når man klandrer andre aretaisk: "...the aretaic perspective is a source of blaming judgments in one plain sense: judgments that the agent's conduct was faulty in some way. If the fault is moral, so is the blame. But accountability blame is a response to the faults identified in aretaic blame." (Watson 2004, 278). Watson mener at det i den aretaiske forståelsen av ansvar ikke egentlig finnes noe skille mellom klander og klanderverdighet:

The aretaic sense seems to collapse any distinction between blaming and judgments of blame. In this sense, one is worthy of blame just in case the attribution of fault is warranted. 'S is blameworthy for C' stands for 'S's conduct is faulty' as "'P' is true' stands for 'P'; judging blameworthy is virtually blaming. In the accountability sense, however, there is a difference. (Watson 2004, 278)

I attributabilityansvar innebærer derfor det å dømme noen som klanderverdige så å si det samme som å klandre dem. I attributability er det i følge Watson altså ikke noe skille mellom å klandre og domme av klander. Her vil altså det å si at en aktør er klanderverdig for en handling være det samme som å si at aktørens oppførsel er dårlig. I accountability derimot kan man vurdere en annen som klanderverdig uten selv å klandre henne, dersom man synes S fortjener å bli objekt for en slik negativ holdning.

On one common view, to blame S for C is to have an unfavorable attitude toward S on the account of C. Since it is one thing to think that someone deserves to be an object of such attitudes and another to actually have these attitudes, on this view one can judge someone to be blameworthy without blaming him or her oneself. (Watson 2004, 278)

5.8 Sosiale sanksjoner

Det å holde noen ansvarlige er å forvente at de skal kunne svare for handlingen, hevder Watson: "...Responsibility has to do at once with our capacity to respond appropriately to interpersonal requirements and with our entitlement to respond in certain ways to those who flout those norms." (Watson 2004, 8). En kapasitet vi trenger som kriterium for ansvarlig aktørskap må da, i følge Watson, være evnen til å respondere i forhold til standardene for å

holde hverandre ansvarlige for handlinger. Det å holde noen ansvarlig kan derfor sees på som tilsvarende det å holde dem accountable, mener Watson: "Holding people responsible involves a readiness to respond to them in certain ways" (Watson 2004, 274)⁵². Å forvente eller kreve en viss oppførsel av andre, er å vise at hvis de ikke oppfører seg slik vil de bli behandlet på en ubehagelig måte. Watson kaller disse måtene å behandle andre på sanksjoner, og mener at "Holding accountable thus involves the idea of liability to sanctions" (Watson 2004, 275)⁵³.

Klander synes å være noe ubehagelig vi ønsker å unngå, og derfor kan man kanskje si at klander i seg selv en slags sanksjon. Hvis andre har en motvilje mot oss forandrer de gjerne måten de behandler oss på. Watson sier: "Let us assume, then, that blaming attitudes are not only disagreeable when directly expressed but that they involve dispositions to treat others in other generally unwelcome ways." (Watson 2004, 279). Dette ser ut til å bety at klandrende attityder kan gjøre at aktøren forandrer måten hun behandler andre på, og at de derfor kan fungere som en form for sosiale sanksjoner (Watson 2004, 280). Watson mener at også aretiske dommer kan fungere som sanksjoner, fordi det ser ut til at private negative dommer kan skade, i alle fall hvis de uttrykkes (Watson 2004, 279).

5.9 Unngåelighet

Det kan være urettferdig å klandre andre, og Watson knytter derfor klander til rettferdighet⁵⁴. Vanligvis klandrer vi ikke andre for det som er utenfor deres kontroll og som er unngåelig, men dette er et komplisert område filosofisk. Det er uklart hva som er unngåelig og hva vi har kontroll over, for eksempel er mange uenige om vi er ansvarlige for vår egen karakterutvikling. Men spørsmålet om unngåelighet er viktig fordi klandrende attityder synes å ha en omfattende påvirkning på den som blir klandret (Watson 2004, 280). Derfor må

⁵² Watson mener at det å holde noen ansvarlig ikke alltid behøver å være et moralsk eller juridisk spørsmål (Watson 2004, 274). Det er heller ikke alltid aktøren er i stand til å handle i forhold til standardene hun blir holdt ansvarlig under (Watson 2004, 275). Jeg vil her konsentrere meg om moralsk ansvar og moralsk klander.

⁵³ Her bruker Watson det engelske begrepet "liability", som er vanskelig å oversette presist i denne sammenhengen.

vilkårene for å tillegge klander klargjøres i forhold til et syn på moralsk ansvar, skriver han. Når vi holder noen ansvarlige i accountability, involverer dette at vi legger krav på andre. Derfor kommer det spørsmål om rettferdighet inn i dette perspektivet som man ikke får i aretatisk vurdering (Watson 2004, 274). Spørsmålet om rettferdighet ligger under krav om kontroll eller unngåelighet som kan være betingelser for accountability. Accountability gir også spørsmål om hvem som har autoritet til å stille hverandre krav (Watson 2004, 277).

Men det er ikke alltid urettferdig å klandre aktører for det som ikke er under deres kontroll, mener Watson, og hevder at et krav ikke alltid impliserer hva aktøren har mulighet til. Dette fører Watson til en generalisering om unngåelighet: *"It is unfair to impose sanctions upon people unless they have a reasonable opportunity to avoid incurring them."* (Watson 2004, 276). I accountability klandrer vi altså i forhold til vilkårene for hvor rettferdige visse sanksjoner er (Watson 2004, 285). Watson mener at spørsmålet om kontroll er viktig for ansvar i attributability bare i den forstand at fraværet av kontroll viser at en bestemt atferd ikke kunne tillegges aktøren; at *"the conduct was not attributable to the agent"* (Watson 2004, 272).

5.10 Å klandre offeret

Watson hevder at et skille mellom klander i attributability og klander i accountability kan forklare ambivalensen vi føler når vi blir stilt overfor aktører som Robert Harris; altså kriminelle som selv er offer for mishandling i oppveksten (Watson 2004, 80). Når vi vurderer oppførselsen hans aretatiske, tilskriver Harris handlingene hans i den forstand at de er en utøvelse av den moralske kapasiteten hans og reflekterer verdiene og målene han har. Dette gjør vi basert på tanken om at aktørens oppførsel uttrykker og konstituerer den praktiske identiteten hans og hva han står for. Accountabilityklanderer vår derimot, blir påvirket og hemmet når vi får vite om bakgrunnen til den kriminelle Harris:

⁵⁴ "fairness"

At the same time, there is an inclination to doubt that such a person can rightly be held accountable, at least fully, that while he might “deserve pity”, as Wolf says, he “does not deserve blame.” This ambivalence mirrors the two faces of responsibility. What gives rise to our “pity” are concerns about fairness. Facts about his formative years give rise to the thought that the individual has already suffered too much and that we too would probably have been morally ruined by such a childhood. What is inhibited by these concerns is accountability blame. (Watson 2004, 281)

Watson mener altså at det er accountabilityklanderer som påvirkes av det vi får vite om aktørens formative bakgrunn. I accountabilityklander ligger spørsmål om hva som er rettferdig og unngåelig, og vi tenker oss at Harris har lidd for mye eller at det like gjerne kunne vært oss selv som ble slik⁵⁵. Selv om vi juridisk sett straffer slike offer-kriminelle (som Watson kaller dem), med straffesanksjoner, forandres måten vi ser på dem når vi får vite om bakgrunnen som kan forklare hvorfor de er slik. Vi straffer, men slike hensyn påvirker måten vi ser på disse kriminelle på⁵⁶.

Aretaisk vurdering krever en viss normativ kompetanse⁵⁷ hos den vi vurderer. For å kunne vurdere noen moralsk i aretisk forstand må aktøren ha evnen til å overveie beslutningene sine moralsk. Vi kan derfor ikke kalle andre grusomme hvis de ikke har noen forståelse av konseptet grusomhet: ”In general, aretaic appraisals require the intelligence and sensibility to comprehend at least the normative concepts in terms of which the relevant forms of appraisal are conceived.” (Watson 2004, 282). Men dette behøver *ikke* å innebære at aktørene i dette perspektivet må ha muligheten til å tilegne seg de rette verdiene⁵⁸, skriver Watson. Juridisk og moralsk accountability kan derimot se ut til å innebære at man i alle fall må ha en rettferdig mulighet til å tilegne seg de rette verdiene, skriver Watson. Skillet innebærer altså at standarden for normativ kompetanse kan være annerledes for accountability enn den er for attributability.

⁵⁵ Som i ”moral luck”, som jeg nevnte i forrige kapittel.

⁵⁶ Derfor virker det som de juridiske sanksjonene er mer regulative enn gjengjeldende/retributivistiske, skriver Watson. Han hevder at måten vi uttrykker responsen vår på også forandrer seg når vi får vite om oppveksten til Harris.

⁵⁷ Hva som ligger i en slik normativ kompetanse er det uenighet om. Dette vil jeg ikke ta dypere for meg her.

⁵⁸ Det at en slik normativ kompetanse involverer ”the ability to acquire the right values” (Watson 2004, 282) er heller noe for eksempel Wolf kan sies å hevde i *Freedom within Reason*.

Slik jeg forstår Watsons skille mellom de to perspektivene, er attributabilityklander en negativ vurdering eller dom om individet som aktør; hennes karakter og hennes evne til å svare på grunner og sette seg mål. Accountability bygger på feilene man finner i attributability, men er en respons som uttrykkes gjennom reaksjoner, og som kan være preget av følelser. Accountabilityklander er nærere knyttet interpersonlige normer.

5.11 Å være ansvarlig og å holdes ansvarlig

Vi kan kun *holde* aktører ansvarlige (accountability) hvis de må svare til oss på en eller annen måte, men vi kan mene at noen *er* ansvarlige (attributability) dersom vi mener at de handler galt (Watson 2004, 267). Watson trekker fram et eksempel med en aktør som ikke er ambisiøs, og som går imot sine egne idealer ved å velge et kjedelig yrke. Hun handler dårlig, mener han, fordi hun er feig. Men vi kan ikke holde henne ansvarlig for dette i accountabilityforstand⁵⁹: ”But by these assessments we are not thereby holding her responsible, as distinct from holding her to be responsible.” (Watson 2004, 267).

Inwagens kollega tar derfor feil hvis han tror at han ikke forplikter seg til noen former for ansvar, han forplikter seg nemlig til attributability. Men Watson mener at det ikke er selvmotsigende å reagere med den areatiske siden av moralsk ansvar, samtidig som man nekter for at moralsk accountability eksisterer, slik Inwagens kollega gjør (Watson 2004, 267). I et Strawsoniansk syn på ansvar vil man derimot ikke kunne hevde dette, fordi der er det grovt sagt accountabilitydelen som gir attributability (i Watsons terminologi).

Jeg har tidligere i denne oppgaven brukt et skille mellom det å holde ansvarlig og det å være ansvarlig. Slik jeg leser Watson er hans skille mellom accountability og attributability et skille mellom to måter å holde ansvarlig på, blant annet fordi han mener vi kan klandre (som vel må være en måte å holde ansvarlig på?) i begge perspektiv. Mitt skille kan derfor kanskje være noe unyansert, og dette er jeg klar over. Hovedpoenget med å sette det å holde ansvarlig

opp mot det å være ansvarlig, er likevel å vise at et Strawsoniansk syn ikke sier nok om hvordan vi holder ansvarlig i Watsons aretiske forstand. I Strawsons essay konstituerer praksisene våre med å holde ansvarlig betingelsene for hva det er å være ansvarlig. I Watsons skille baserer disse praksisene seg på en aretisk dom om at aktøren er ansvarlig, fordi denne dommen viser hvordan handlingen tilskrives og hva den sier om individet som aktør. Et skille mellom å holde ansvarlig og å være ansvarlig er derfor et forsøk på en språklig forenkling fra min side.

Watson påpeker at man sikkert kan være skeptisk til og komme med innvendinger mot begge sidene av ansvar. Men han mener at de to sidene gir opphav til forskjellige skeptiske problemer. Det problematiske prinsippet om unngåelighet, kommer for eksempel fra accountability, og fra den forestillingen om klander som korresponderer med denne siden. Det er altså først i det mer sosiale aspektet ved ansvar vi kan få krav om at aktøren bare er ansvarlig og kan klandres dersom hun kunne ha unngått å handle slik hun gjorde (Watson 2004, 264). Det virker som attributability på sin side kan gi opphav til krav om fri vilje eller frivillighet hos aktøren, men det virker som Watson mener vi kan snakke om attributability også uten å blande inn fri vilje. Jeg vil uansett ikke forfølge muligheten av et slikt krav her.

5.12 Oppsummering

Det ser altså ut til at Watson mener et syn som vil gjøre godt nok rede for hva klander og moralsk ansvar er, må forholde seg til begge disse sidene av ansvar⁶⁰. Han synes også å mene at disse to formene for ansvar egentlig ikke kan skilles fra hverandre. Men klanderen vår kan være forskjellig i de to perspektivene. I attributability er det å klandre en aktør det samme

⁵⁹ Med mindre vi mener at man er ansvarlig overfor andre til å leve det beste livet man kan, noe som i følge Watson er et moralsk spørsmål (Watson 2004: 267).

⁶⁰ McKenna gir en definisjon moralsk ansvarlig aktørskap som synes å inneholde dette skillet mellom attributability og accountability. I følge denne må personen både kjenne til og kunne handle etter moralske dommer om hva som er rett og galt. I tillegg er hun accountable, hun må altså kunne svare til andre, for den oppførselen som er moralsk relevant. Dette gjør aktøren til et passende objekt for moralsk pris eller klander, og tilhørende sanksjoner som straff eller belønning: "A person who is a morally responsible agent is not merely a person who is able to do moral right or wrong. Beyond this, she is

som å si at aktøren har feil eller handlet moralsk dårlig. Attributabilityklander inneholder en negativ dom om aktøren. Men denne dommen behøver ikke å være avhengig av interpersonlige moralske normer eller komme til uttrykk gjennom en respons som for eksempel en reaktiv attityde. I dette perspektivet vil det å mene at noen er klanderverdige være det samme som å klandre dem. I accountability vil klandereren vår være en respons til dommen om feil eller mangler vi finner hos aktøren når vi klandrer i attributability. Det at klander og ansvar innebærer at vi legger krav på andre i moralsk accountability, gir opphav til spørsmål om unngåelighet og rettferdighet knyttet til denne siden. Accountability er avhengig av moralske normer på en annen måte enn attributability, og kan kreve unngåelighet for at klandereren skal kunne være berettiget. Accountability baserer seg altså på bestemte moralske normer mellom aktører, mens attributability kan tillegges uavhengig av disse, dersom man mener at aktøren har moralske mangler eller viser dårligere sider. Det er ubehagelig å bli utsatt for klander, og klander kan i Watsons syn derfor fungere som en form for sosiale sanksjoner.

Slik jeg forstår Watson må et tilstrekkelig syn på klander og moralsk ansvar kunne gjøre rede for begge sidene av ansvar. Vi må både si noe om hva det vil si å være ansvarlig og klanderverdig i den forstand at handlinger tilhører individet som aktør, og si noe om hvordan vi holder ansvarlig, og hvilke betingelser som må oppfylles for at klander skal være en passende respons. Jeg mener Watsons skille mellom de to sidene av ansvar er et redskap for å vise hvordan vi kan være ansvarlige selv i tilfeller der klander er upassende.

6. Scanlon: Klander og klanderverdighet

Scanlon⁶¹ mener at klander er en viktig del av vår moralske samhandling, men at diskusjoner om klander vanligvis dreier seg om to ulike syn. Det første er et såkalt evaluativt syn der klander sees på som en negativ vurdering av en annens karakter⁶². I følge det andre synet, som er såkalt punitivt, er klander en slags sanksjon eller mild form for straff⁶³ (Scanlon 2008, 122). Ingen av disse forklaringene passer til vår faktiske moralske erfaring, hevder Scanlon. Selv foreslår han et alternativt syn: ”To blame a person for an action, in my view, is to take that action to indicate something about the person that impairs one’s relationship with him or her, and to understand that relationship in a way that reflects this impairment.” (Scanlon 2008, 122). For Scanlon er klander noe mer enn bare en evaluering; det er en forandring i holdning som reflekterer en svekkelse i forholdet man har til aktøren man klandrer, basert på en klanderverdighetsdom. En klanderverdighetsdom er en dom om at aktør som klandres handler på en slik måte, at det kan svekke relasjonene hennes til andre. Å klandre noen er å forstå forholdet direkte mot den andre på en måte denne som viser denne svekkelsen, basert på en slik klanderverdighetsdom (Scanlon 2008, 211).

Scanlon⁶⁴ trekker i likhet med Watson et skille mellom to former for ansvar, men i motsetning til Watson mener han at klander bare er avhengig av at aktøren er ansvarlig i attributabilityforstand. Scanlons begrep om attributability skiller seg noe fra Watsons, og i følge Scanlon er det avgjørende i attributability bare om handlingen kan tilskrives aktøren som hennes egen.

⁶¹ I denne oppgaven har jeg valgt å fokusere på Scanlons teori slik han presenterer den i *Moral Dimensions*. Jeg ser at mye av sekundærlitteraturen om denne boken knytter synet til Scanlons *What we Owe to Each Other*, og til hans generelle etiske forankring, som gjerne kalles kontraktualisme. Jeg har likevel valgt å basere min lesning av Scanlon først og fremst på *Moral Dimensions*, fordi dette er en nyere fremstilling av klander som konsept.

⁶² I Watsons terminologi kan et slikt syn kanskje være en del av, eller i alle fall minne om, attributabilityklander.

⁶³ Dette synet kan kanskje være en del av accountabilityklander i Watsoniansk terminologi?

⁶⁴ Scanlon blir gjerne omtalt som kontraktualist, særlig basert på synet han presenterer i *What We Owe to Each Other*. Jeg har valgt å ikke gå lenger inn i hans kontraktualistiske etiske forankring i denne oppgaven. Jeg vil heller fokusere på synet hans på klander, og forholdet mellom det å være objekt for moralsk kritikk og å være ansvarlig.

6.1 Scanlons kognitivistiske klander

Scanlon er enig med Strawson i at menneskelige forhold skal gi grunnlaget for klander, derfor baserer han klander og klanderverdighet på relasjoner. Han oppsummerer sitt syn ved å skille mellom en klanderverdighetsdom og det å klandre noen slik:

Briefly put, my proposal is this: to claim that a person is blameworthy for an action is to claim that the action shows something about the agent's attitudes toward others that impairs the relations that others can have with him or her. To blame a person is to judge him or her to be blameworthy and to take your relationship with him or her to be modified in a way that this judgment of impaired relations holds to be appropriate. (Scanlon 2008, 128)

Når vi klandrer bedømmer vi den andre som klanderverdig, og ser på forholdet vårt til aktøren som modifisert ut fra hva klanderverdighetsdommen⁶⁵ setter som rimelig.

Klander er derfor en moralsk respons som har to komponenter, skriver Scanlon (2008, 211). Den første komponenten er en dom om handlingens mening, og sier noe om sider ved aktøren som påvirker forholdet hennes til andre. Den andre komponenten er en beslutning om å ha visse holdninger mot denne aktøren, som viser hvordan forholdet har svekket eller forandret seg. Hvilke holdninger som er berettigede å ha overfor aktøren avgjøres av hva hun gjør, med hvilke grunner, og hva slags relasjon man har til henne fra før. Heller enn å være en moralsk følelse slik klander vil være i Strawsons syn, er klander for Scanlon en mer kognitivistisk holdning. En klanderverdighetsdom er å bedømme handlingen som et tegn på manglende hensyn til andre fra denne aktørens side, på en måte som svekker relasjonene andre kan ha til henne. En klanderverdighetsdom gir altså innhold eller mening til en handling, mens det å klandre er en holdning man inntar basert på den negative meningen en klanderverdigdom bedømmer at handlingen har.

Scanlon trekker fram fem elementer som er sentrale for hans syn på klander: (1) Grunnforholdet, for eksempel et vennskap, som avgjør standarden og rimeligheten til responsene vi får på andres handlinger, (2) svekkelsen av det bestemte forholdet på grunnlag

av aktørenes holdninger, (3) mottakerens (den som klandrer) posisjon i forhold til den som svekker forholdet, (4) betydningen av svekkelsen for mottakeren, avhengig av grunnforholdet, handlingen og svekkelsen, og (5) responsen (klanderer) som er rimelig. Klanderer avhenger av svekkelsen og betydningen for mottakeren, gitt posisjonen hun er i. Responsen avgjøres av hvilken standard som er satt i grunnforholdet, og involverer en revidering av holdningene man har mot den andre (Scanlon 2008, 138).

6.2 Relasjonen

Scanlon trekker fram et eksempel der han får vite at vennen Joe har gjort narr av ham bak hans rygg på en fest. Dette gjør at han må stille spørsmål ved forholdet sitt til Joe. Scanlon mener at dette kan innebære at han (1) Vurderer om han fortsatt ser på Joe som en venn. Hvis han bedømmer Joe som klanderverdig, mener han at det Joe har gjort viser holdningene hans på en måte som skader forholdet. Dette kan resultere i at han (2) bruker mindre tid på vennskapet og slutter å betro seg til Joe, eller (3) konfronterer Joe og krever en forklaring (eller indikerer at vennskapet er over). Selv om disse tre responsene henger tett sammen, mener Scanlon det er en gradsforskjell i hvor mye vekt man tillegger klanderer, altså hvor mye Joes handlinger påvirker forholdet mellom dem. Scanlon påpeker at klander ikke bare er en respons av den tredje typen, men at alle tre er variasjoner av klander (Scanlon 2008, 131). Han åpner altså for at vi kan klandre noen uten å uttrykke dette klart overfor den det gjelder. Klanderverdighetsdommen tilsier at Joes handlinger svekker vennskapet, og å klandre Joe er derfor å med rette forandre holdningene sine mot ham, hevder Scanlon, på bakgrunn av denne svekkelsen.

Tilfellet med Joe viser derfor klander som en revurdering av holdningene vi har til den andre parten i et vennskap, men klander kan også være å få styrket en konklusjon som allerede er negativ, mener Scanlon. Det personlige forholdet er uansett sentralt i synet på klander:

⁶⁵ Klanderverdighetsdommen avgjøres fra et slags upersonlig perspektiv, mens klander er gitt fra et slags andre-persons standpunkt (Scanlon 2008, 227n18). Vi kan derfor mene at noen er klanderverdige uten selv å klandre dem.

A relationship is constituted by certain attitudes and dispositions. Central among these are intentions and expectations about how the parties will act toward one another. But relationships also include intentions and expectations about the feelings that the parties have for one another, and the considerations that they are disposed to respond to and see as reasons. (Scanlon 2008, 131)

Kvaliteten til et vennskap avhenger ideelt sett av grunnene til at partene handler i forhold til hverandre, og hva de forventer av hverandre. En tredjepart kan forstå og bedømme at en handling har en bestemt mening for oss, for eksempel hvis vi føler oss sveket. Hun kan derimot ikke revidere og svekke forholdet til den som utfører handlingen man føler seg sveket av, fordi en tredjepart ikke står i direkte relasjon til aktøren som har utført handlingen (Scanlon 2008, 137). Derfor kan ikke en tredjepart klandre, kun komme med en klanderverdighetsdom. En klanderverdighetsdom er en dom alle kan felle, uansett hvor langt fra vedkommende og handlingen de står (Scanlon 2008, 145). Men direkte klander krever altså at man er i en eller annen relasjon til den man klandrer, og at man ser på holdningene deres på en måte som svekker forholdet. Derfor varierer innholdet i klander avhengig av relasjonen man står i: "A relationship, in the sense I am concerned with, is a matter not only of what one does, or intends to do, but also of the reasons for which one does these things." (Scanlon 2008, 173)

Å klandre en aktør er å avgjøre at man ikke er villig til å ha visse holdninger eller stå i en viss relasjon til henne. Dette er noe noe man kan velge å gjøre eller la være: "On the view I am offering, to blame someone involves withholding certain attitudes toward him, such as the intention to trust him in certain ways. This is something we can choose to do or not." (Scanlon 2008, 230n37). Klanderen kan komme til syne gjennom at vi for eksempel ikke er like villige til å hjelpe⁶⁶ aktøren med ting vi tidligere ville bidratt med (for eksempel hvis vi ikke tror den andre ville hjulpet oss i en lignende situasjon).

En aktør som står i posisjon til å klandre kan også bli underminert (særlig hvis hun selv har utført klanderverdige handlinger) (Scanlon 2008, 175). Det at klander avhenger av relasjonen

⁶⁶ Men noen plikter er grunnleggende, hevder Scanlon, og skriver at selv voldtektsmenn og mordere kan kreve at vi redder dem hvis de er i ferd med å drukne (Scanlon 2008, 144). Dette poenget har å gjøre med hans kontraktualistiske posisjon, i at det å hjelpe noen fra å drukne bygger på et prinsipp som ingen fornuftig sett kan benekte.

på denne måten mener Scanlon kan forklare tilfeller som ellers er problematiske. Relasjonen kan forklare hvorfor man for eksempel ikke har den samme autoriteten til å klandre andre for svakheter eller karaktertrekk man selv har. Han trekker fram et eksempel med en aktør vi kan kalle Sara som er notorisk sein eller ikke møter opp til avtaler med en venn Per. Ved et tilfelle er det Per som ikke dukker opp, og Sara blir fornærmet over dette og klager. Hun har rett i at venner burde holde avtaler, mener Scanlon, men er hun i en posisjon der hun kan klage på dette? Hun vil da holde Per til en standard hun ikke selv følger eller aksepterer og er derfor hyklersk. Men det er også et videre problem, mener han. Sara kan ikke hevde at Pers holdninger viser en svekkelse i relasjonen mellom dem når han ikke møter opp, fordi hun selv allerede har svekket den delen av relasjonen som har disse gjensidige forventningene og intensjonene⁶⁷. For å kunne gjøre dette poenget må Sara selv innrømme at hun har handlet galt overfor Per, og også vise at hun ikke vil gjenta oppførselen (Scanlon 2008, 175).

Scanlon mener at vi har et slags moralsk forhold som åpner for klander med alle rasjonelle vesener, i kraft av at de er medmennesker. Dette kaller han et slags ”default moral relationship”. Foreldres forhold til egne barn er også et eksempel på det Scanlon kaller et ”default moral relationship”. På samme måte som vi har en normativ standard for hvordan foreldre skal bry seg om barna sine, innebærer moralitet at vi har visse holdninger mot rasjonelle aktører (Scanlon 2008, 140). Ikke alle forhold er som vennskap i hans beskrivelse, som baserer seg på partenes intensjoner og forventninger. Det som definerer et moralsk forhold er en type gjensidig omtanke eller et hensyn vi ideelt sett har mot alle andre rasjonelle vesener, fordi de er i stand til å forstå og svare på grunner (Scanlon 2008, 139). Det å ønske at det skal gå dårlig for andre, ville venner vondt eller håne folk som spør oss om veibeskrivelser ser vi på som avvik. Det kan derfor være klanderverdig å la være å klandre noen, fordi man da ikke gir den som klandres status som ansvarlig aktør som utfører meningsfulle handlinger.

⁶⁷ Scanlon referer til at Watson gir et lignende poeng, men med en annen funksjon i ”Responsibility and the Limits of Evil”. Watson skriver at dersom en aktør deler en moralsk feil eller mangel med en annen, kan man føle at det ikke egner seg å klandre den andre: ”Here the point is not that the other is not responsible or blameworthy, but that it is not *one's* business to blame.” (Watson 2004: 253).

To judge individuals to be blameworthy, I am claiming, is to judge that their conduct shows something about them that indicates this kind of impairment of their relations with others, an impairment that makes it appropriate for others to have attitudes toward them different from those that constitute the default moral relationship. To blame someone is actually to hold modified attitudes of this kind toward him or her. (Scanlon 2008, 141)

Scanlon påpeker at ikke bare handlinger, men også holdninger kan være klanderverdige, fordi disse kan gi uttrykk for en svekket relasjon (Scanlon 2008, 170).

6.3 Mening

Hvis jeg ringer en tante som er syk har dette mening for slektningen avhengig av hvilke grunner jeg har til å ringe, skriver Scanlon (Scanlon 2008, 52). Dersom tanten min vet jeg ringer fordi jeg har dårlig samvittighet eller fordi jeg vil arve pengene hennes, betyr dette mindre for henne enn om jeg ringer av omtanke. Grunnene mine til å ringe avslører altså noe om forholdet mellom oss, og hvor verdifullt dette er for meg. I slike tilfeller påvirker aktørens grunner *meningen* til handlingen, altså betydningen handlingen har for meg som ringer og tanken min som blir oppringt: "I have said that the meaning of an action is its significance *for certain individuals*, because the same action performed for the same reasons can have different significance for different people, depending on their relation to the agent." (Scanlon 2008, 53). Grunnen til at handlingen utføres indikerer noe om forholdet man har. Mening avgjøres derfor av hvilken betydning en person har grunn til å tillegge handlingen, basert på grunnene til at den ble utført og personens relasjon til aktøren som utførte den, skriver Scanlon (2008, 54). Klanderverdighetsdommen berettiges ut fra hva andres handlinger sier om holdningene de har til oss, og forholdet som gir forventningene og kravene til hensyn.

6.4 Klander og frihet

Scanlon hevder at det ikke er noen moralsk link mellom klanderverdighet og frihet, men tar for seg noen ideer som kan gjøre at man ender opp med en slik konklusjon (Scanlon 2008, 190). Han vurderer særlig to ideer⁶⁸ som kan være plausible grunner til at klander trenger en type frihet vi mangler, i tilfeller der handlingene våre er forårsaket av ytre faktorer (Scanlon 2008, 213). Scanlon mener at hans forestilling om klander ikke gir noen gode grunner til at klanderverdighet skulle kreve frihet. Fordi han avviser frihet og unngåelighet som betingelser for ansvar i den forstanden som forutsettes for klander, ser det ut til at hans syn vil være upåvirket av trusselen sannheten til en eventuell determinisme vil utgjøre.

6.4.1 Kravet om psykologisk nøyaktighet

Kravet om psykologisk nøyaktighet tilsier at fordi klander avhenger av aktørens grunner til å handle, kan en klanderdom undermineres dersom man forandrer syn på hva disse grunnene bestod i⁶⁹. En aktør kan for eksempel handle på en måte som skader andre, men ha gode intensjoner fordi hun ikke trodde handlingen ville gi slike resultater (Scanlon 2008, 180).

Tvang blir vanligvis sett på som en omstendighet som fritar en fra klander, men tvang underminerer ikke aktørens ansvar, mener Scanlon, det forandrer bare *hva* aktøren er ansvarlig for. En aktør handler av visse grunner, og selv om tvang er en av disse grunnene, er aktøren ansvarlig for det hun gjør. Selv om hun tvinges kan handlingene likevel tilskrives aktøren fullt ut, mener han, aktøren er altså ansvarlig for handlingen i attributabilityforstand. Heller enn å fjerne ansvaret, kan omstendigheter som tvang forandre og modifisere klanderer

⁶⁸ Som han kaller "Requirement of psychological accuracy" og "Requirement of adequate opportunity to avoid" (Scanlon 2008, 180).

⁶⁹ I *What we Owe to Each Other* er Scanlon opptatt av hvordan en aktør kan være moralsk ansvarlig gjennom hva som avsløres om hennes "judgment-sensitivity" (McKenna 2009b, G.1). McKenna påpeker at det er lettere å se at moralsk ansvar kan være kompatibilistisk med determinismen, dersom det ikke er nødvendig for aktører å handle av fri vilje for å kunne klandres. Men judgment-sensitivity teoretikere krever ofte en annen type frihet, men gjerne frihet der aktøren gjennom å handle viser at hun er sensitiv for moralske hensyn: "An agent who is not free because shoved, or because suffering from an irresistible compulsive desire, is one whose behaviour is not linked to her sensitivity to moral judgments, as she would act in these ways irrespective of her judgments." (McKenna 2009b, G.1). Det er slike tilfeller, som tvang, som kan gjøre klander at klanderer modifiseres hos Scanlon.

det er rimelig å tilskrive. Tvang forandrer både grunnene som finnes for aktøren til å handle, og grunnene aktøren faktisk handler av: "The requirement of psychological accuracy can thus explain how lack of freedom can render blame inappropriate, or modify the kind of blame that is called for." (Scanlon 2008, 181). Dette gjelder bare i tilfeller der mangelen på frihet påvirker forholdet mellom handlingen og aktørens holdninger⁷⁰. Tvang gir derfor ikke trusler som kausal determinisme, fordi mangelen på frihet som følger med denne ikke vil påvirke forholdet mellom aktørens holdninger og handlingen. Tvang påvirker heller ikke aktørens status som ansvarlig for handlingen.

6.4.2 Kravet om metafysisk nøyaktighet

Scanlon spør om vi kan vurdere aktører basert på valg som synes å være mer eller mindre tilfeldige, eller basert på holdninger de ikke har valgt på en dypere måte (Scanlon 2008, 192). Hvorfor skulle ikke beslutninger i den mer tilfeldige psykologiske forstanden være et like viktig grunnlag for moralsk bedømmelse, spør Scanlon, og avviser det han kaller kravet om metafysisk nøyaktighet. Dette kravet baserer seg på at det er en dypere måte en person *er* på som ikke avgjøres av psykologiske holdninger, og at klander og andre lignende moralske dommer må baseres på denne dypere forståelsen av en person⁷¹. Han ser ikke hvordan denne dypere forståelsen av en person skiller seg fra de mer synlige psykologiske holdningene hun har. De mer tilfeldige psykologiske holdningene er viktige, fordi de konstituerer relasjonene vi har til hverandre og derfor er sentrale for hans forståelse av klander:

I do not see how to understand the deeper sense of "what a person is like" that is supposed to be independent of the psychological attitudes that the person happens to have. Moreover, it is these attitudes that constitute our relations with each other and are therefore the basis of moral blame, as I am suggesting we understand it.
(Scanlon 2008, 192)

⁷⁰ Her skiller altså Scanlon seg tydelig fra Strawson, som vil mene at vi ikke er ansvarlige for handlinger utført under tvang (som vist i Strawsons type-1 unnskyldninger i Kapittel 2).

⁷¹ Kravet om metafysisk nøyaktighet ser ut til å ligne på krav om virkelige eller dypere selv, som Watson knytter self-disclosure syn. Slike syn innebærer at aktører er ansvarlige for handlingene som utføres i samsvar med deres virkelige selv. Et slikt syn ser også ut til å finnes hos Strawson, i det at hans type-2 fritak impliserer at man må handle fra et moralsk selv.

6.4.3 Frivillighet

Scanlon mener at hans skille på klander og klanderverdighet kan forklare hvorfor vi kan være klanderverdige for det vi ikke har kontroll over, som for eksempel at vi ikke har valgt vår egen karakter⁷². Han skriver at tanken om at en holdning ikke kan tilskrives en aktør med mindre den er under hennes kontroll er appellerende, men feilaktig:

For an attitude to be attributable to a person in the sense required for it to be an appropriate basis for blame or other forms of moral assessment, it is not necessary even that that attitude be under the person's control in the purely psychological sense of being responsive to his or her judgment. (Scanlon 2008, 193).

Et hensyn kan fortsette å være en grunn for oss, selv om vi bestemt bedømmer at det ikke er det. Selv om man har grunn til ikke å ansette en kandidat til en jobb, fordi en kollega man misliker foretrekker denne kandidaten, kan man bestemme seg for ikke å handle etter denne grunnen, mener Scanlon. Grunnen til ikke å ansette er da ikke under aktørens refleksive kontroll, og mange vil hevde at man ikke rettmessig kan klandre aktøren for den. Scanlon derimot mener at selv om vi ikke alltid kan klandre aktører for konsekvenser som ikke er under deres kontroll, kan vi klandre aktører for å ha holdninger, også de man ikke handler etter. Selv om aktøren bestemmer seg for å handle etter andre grunner, vil hun fremdeles ha disse holdningene. Holdningene finnes fremdeles som grunner for henne, og da kan hun klandres for dem: "In moral assessment, as in these more personal relations, both reflective and unreflective attitudes matter, and persistent unreflective attitudes matter even if the person consistently rejects them on reflection." (Scanlon 2008, 196). Et eksempel på dette er en aktør med rasistiske holdninger hun ikke har valgt og som hun heller ikke handler etter. Aktørens grunner påvirker synet vi har på henne. Vi blir med rette skamfulle og bekymret over å ha for eksempel rasistiske holdninger, selv om vi aldri handler etter dem, skriver Scanlon (2008, 195). Holdningene finnes likevel i oss som grunner.

⁷² Eller som Scanlon skriver i "The Significance of Choice" (1988): "I do not believe that in order to criticize a person for behaving in a vicious and callous manner we must maintain that he or she is responsible for becoming vicious and callous. Whether a person is so responsible is, in my view, a separate question." (Scanlon 2003, 366).

Scanlon mener altså at vi kan klandres for holdninger og handlinger som strengt tatt ikke er vår egen skyld. Han avviser derfor at klander er avhengig av at man fritt og bevisst har valgt hvem man vil være, og at aktører bare er klanderverdige for holdninger som er under deres kontroll.

I have argued that blame can be appropriate for characteristics that a person could not avoid having, and that the kind of responsibility that is a precondition for blame does not require the opportunity to avoid. There is, however, another kind of responsibility that can require adequate opportunity to avoid, and it is important to distinguish the two.(Scanlon 2008, 198)

6.5 To typer ansvar

Med Scanlons klander kreves som sagt "responsibility as attributability", som dreier seg om at de klanderverdige holdningene virkelig kan tilskrives aktøren som hennes egne. Scanlon mener som sagt at aktøren ikke behøver å ha valgt holdningene for at de skal kunne kalles hennes egne. Klander er ikke avhengig av den formen for ansvar Scanlon kaller "substantive responsibility", som gjerne er uttrykt i påstanden "It's your fault", og innebærer at aktøren hadde adekvat mulighet til å unngå situasjonen (Scanlon 2008, 202). Denne ideen stammer fra tanken om at man har forpliktelser i forhold til hverandre som kan gi visse fordeler, dersom man svarer til "the underlying obligation"⁷³. I tilfeller av for eksempel fattigdom vil man i substantivt ansvar, slik jeg leser Scanlon, kunne stilles til ansvar for de omstendighetene man hadde mulighet til å unngå. Han skriver at det er et spørsmål om en person med rette kan klandres for det hun gjør, og et helt annet hvorvidt hun er ansvarlig for sin egen skjebne på en måte som fritar samfunnet fra ansvar (Scanlon 2008, 200). Med denne typen ansvar kommer altså "Requirement of adequate opportunity to avoid" inn i bildet, som jeg forstår som en betingelse om unngåelighet. Dersom en aktør hevder at hennes underliggende forpliktelse har blitt krenket, kan en respons være å spørre om hun hadde mulighet til å unngå dette. Kravet om adekvat mulighet til å unngå er særlig knyttet til synet

⁷³ Som kanskje kan sies å ligne Strawsons grunnleggende krav til hensyn, altså det Watson kaller "the basic demand". Men i Scanlons underliggende forpliktelse ser det ut til å ligge et sterkere krav om hjelp enn i Strawsons krav om goodwill.

på klander som en sanksjon, fordi klander da har som mål å påvirke andres oppførsel, og dette må berettiges. Scanlons syn på klander identifiserer ikke klander om en sanksjon, og derfor er heller ikke dette kravet det mest relevante for hans teori (Scanlon 2008, 186). Han påpeker likevel at klander kan være alvorlig også i hans fremstilling, i den forstand at vi gjerne helst ikke vil utsettes for ubehaget klander kan medføre.

Man kan være ansvarlig for sitt eget liv på en måte som gjør at kravet om å få hjelp fra andre (the underlying obligation) undergraves, uten at dette gjør en åpen for moralsk kritikk for valgene sine, påpeker Scanlon (2008, 201). Samfunnet kan ha plikt til å hjelpe folk, selv om problemene deres bunner ut i at de har valgt og handlet dårlig. Det ene utelukker altså ikke det andre, slik politikere gjerne argumenterer for. Skillet mellom to typer ansvar er derfor viktig, og den substantive typen handler først og fremst om hva vi skylder hverandre⁷⁴.

Scanlon mener altså at attributabilityansvar, som er en forutsetning for klander, ikke krever at aktøren hadde adekvat mulighet til å unngå handlingen. Substantivt ansvar derimot krever dette. Han mener det er lett å blande sammen disse to typene ansvar fordi de begge verbalt kan uttrykkes ved å si at man skylder på noen (Scanlon 2008, 201).

Scanlon skriver at hans klanderverdighetsdommer ligner mer på dommer av substantivt ansvar, enn de ville gjort i syn der klander fungerer kun som en moralsk evaluering. Han mener dommene ligner fordi de sier noe om hvordan vi berettiger samhandling eller mangel på samhandling⁷⁵ (Scanlon 2008, 203). Dommene skiller seg likevel fra hverandre i at klanderverdighetsdommene ikke krever annen berettigelse enn hvordan en annen person er.

⁷⁴ Scanlon bruker også i *What we owe to each other* begrepet om "responsibility as attributability" for å beskrive hvordan vi tilskriver (og om det er rimelig å tilskrive) handlinger til aktører for å kunne vurdere dem moralsk. Slike vurderinger kan være både ris og ros, klander eller likegyldighet. Denne siden ligner Watsons attributability, men ser ut til å være bare at handlingen tilskrives individet som aktør hos Scanlon, og ikke noe særlig mer enn dette. Den andre siden av moralsk ansvar er den Scanlon kaller "substantive responsibility", og ansvar i denne forstanden kan minne om Watsons accountability. Substantive responsibility innebærer at når vi beskriver andre som moralsk ansvarlige for noe er det basert på hva vi forventer eller ikke forventer av dem, og denne formen for ansvar baserer seg altså på samme måte som accountability på visse moralske krav og forventinger vi har til hverandre (Scanlon 1999, 248). Scanlon fremhever at hvorvidt man er ansvarlig i denne substantive formen er avhengig av aktørens valg. Han mener også at disse to formene for moralsk ansvar har helt ulike kilder, selv om forskjellen mellom dem er lett å overse, og at det derfor er viktig å skille mellom dem når det gjelder ansvarsdommer.

⁷⁵ Oversatt fra "interaction".

Dommer av substantivt ansvar berettiges av at man ser på en annen aktør som ansvarlig for sin egen situasjon, fordi hun hadde mulighet til å unngå⁷⁶ å havne i den: "Substantive responsibility and the kind of responsibility presupposed by moral blameworthiness thus remain distinct, and responsibility of the latter kind does not require opportunity to avoid." (Scanlon 2008, 204). Vi kan altså mene at noen er klanderverdige uten at de må holdes ansvarlige i den substantive forståelsen av ansvar. Klander er derfor ikke avhengig av unngåelighet.

6.6 Berettigelse

Når man klandrer en annen aktør kan man altså se på forholdet man har til vedkommende som modifisert, på en slik måte en klanderverdighetsdom mener er passende.

Klanderverdighetsdommen indikerer noe om aktøren som svekker relasjonene hennes til andre (Scanlon 2008, 6). Det virker ikke som Scanlon mener at klanderverdighetsdommen selv behøver å være riktig eller berettiget. Han åpner derfor for at man kan klandre noen basert på en klanderverdighetsdom som er felt på feilaktig grunnlag, og likevel være berettiget i klanderen, slik jeg leser ham. En dom kan være sann eller falsk, rett eller gal, men dette påvirker ikke strukturen mellom klanderverdighetsdommen og klanderen. En klanderverdighetsdom er kognitivistisk, men aktøren behøver ikke alltid å være klar over den, slik jeg forstår Scanlon⁷⁷. Dommen ser derfor ikke ut til å måtte være et resultat av en bevisst refleksjon eller beslutning.

Klander kan ikke berettiges kun av tilfeller der denne reaksjonen er passende: "Justifications that appeal to the idea of what is "appropriate" or "fitting" are open to objection on the

⁷⁶ I de tilfellene der kravet om adekvat mulighet til å unngå gjelder, kan man få et videre krav om frihet, og problemer med fri vilje, mener Scanlon (2008, 204). Innbakt i ideen om adekvat mulighet til å unngå finnes betingelsene valget til aktøren ble tatt under. Disse betingelsene innebærer for eksempel den informasjonen aktøren hadde, hvor tiltrekkende alternativene var og andre eventuelle hensyn.

⁷⁷ Noen vil kanskje mene at vi kan klandre uten å felle en dom om klanderverdighet. Scanlon avviser at vi kan klandre uten at aktøren er klanderverdig, slik jeg forstår ham, fordi klander alltid baserer seg på en mer eller mindre bevisst dom om at den andre er klanderverdig. Disse to siste poengene har jeg hentet fra Scanlons innlegg til "Scanlon on Moral Responsibility & Blame (Part 1)" på bloggen *PEA Soup* den 6. juni 2009.

ground that they involve appeals to unstructured intuition, and unless supplemented in some way lack serious normative force.” (Scanlon 2008, 189). Dette argumentet mener jeg oppsummerer deler av den kritikken jeg har forsøkt å gi av Strawsons syn på klander i kapittel 3 og 4, med at man må basere betingelser for når det er passende å klandre på betingelser for når aktøren er ansvarlig, og ikke omvendt. Ved å lokalisere ideen om hvor passende klanderer er i et begrep om bestemte relasjoner, mener Scanlon at han gir struktur og normativ kraft til sitt syn. Når klander bare er en endring i holdning på den måten Scanlon beskriver, mener han at klander kan berettiges bare av at denne endringen i holdning er passende basert på hvordan aktøren er. I Scanlons syn berettiges altså klanderverdighetsdommen bare av hvordan en person er:

...I take blame to consist of attitudes toward a person that are justified simply by attitudes of that person that make them appropriate, and I hold that there is no need to appeal to other justifications such as the beneficial consequences of blaming or the fact that the person could have avoided being subject to blame. Like refusals of friendship, blame is justified simply by what a person is like. (Scanlon 2008, 188)

Selv om det å klandre noen og endre forholdet man har til den personen kan gjøre livet hennes verre, gjør man ikke dette *fordi* man vil at de skal lide. Når klandrer er passende og man rettmessig forandrer holdningene til en aktør, berettiger dette i seg selv en slik reaksjon. Derfor er også klander berettiget bare av hvordan den andre personen *er*. Scanlon baserer altså betingelsene for når det er passende å klandre på betingelser gitt av hvordan den andre er, som for ham forutsettes av ansvar som attributability.

6.7 Historiske hensyn

Jeg har forsøkt å vise hvordan Scanlon argumenterer for at spørsmål om kontroll og unngåelighet ikke påvirker aktørens ansvar i den forståelsen som forutsettes av klander. Scanlons mener at selv om vi kan forklare holdningene og handlingene våre med faktorer som genetik eller miljø, forandrer ikke dette det faktum at vi har disse holdningene. Jeg har vist hvordan han mener at det er hvordan en person er som berettiger en klanderverdighetsdom. Å forklare eller begrunne en persons karaktertrekk fysisk eller med en dårlig oppvekst, forandrer altså ikke at personen er slik hun er. Det forandrer heller ikke at handlingene våre er uttrykk for holdningene våre (Scanlon 2008, 197). En person som viser

likegyldighet til hvordan andre har det, blir ikke en kandidat for en vi vil stole på, selv om likegyldigheten kan trekkes tilbake til faktorer som mishandling. Hun er fremdeles en vi med rette kan unngå å ha et tillitsforhold til. Vi kan klandre aktøren i form av å ha et modifisert forhold som ikke bygger på tillit, men vi kan ikke bare ha ren klander mot henne (Scanlon 2008, 198). Aktøren kan ikke noe for at hun har blitt slik hun er, og er derfor et offer det er naturlig for oss å ha sympati for, eller ønske å hjelpe på bestemte måter, mener Scanlon. Han mener som sagt at vi ikke har noen virkelig gode grunner til å akseptere en betingelse om frihet når vi snakker om moralsk klander. Selv om man er determinert til å være på en bestemt måte av miljø eller gener, *er* man altså fremdeles på denne måten, mener Scanlon. Vi tillegger fremdeles moralske holdninger til aktøren, men vi modifiserer kanskje reaksjonene eller holdningene vi svarer henne med (Scanlon 2008, 197).

6.8 Scanlon om tilfellet Harris

Scanlon viser til Watsons eksempel med morderen Robert Harris. Klandereren undermineres som sagt ikke av at Harris ikke har kontroll over faktorer som har gjort ham til den han er, eller fordi han ikke er i stand til å forstå grunner mot å utføre handlinger: "But even if the fact that a person was horribly mistreated as a child does not make it inappropriate to blame him by absolving him of responsibility, this factor can interact with blame in an important way." (Scanlon 2008, 178). Klandereren vår kan likevel modifiseres når vi får vite bakgrunnen for hvorfor Harris er som han er, og handler slik han gjør. Vi vil fortsatt mene at han er kald og slem, mener Scanlon, og vil aldri stole på han.

Det at vi er "moralsk heldige", slik Watson beskriver i kapittel 4, mener Scanlon er irrelevant. Det at en person hypotetisk sett kunne vært annerledes, eller at vi hypotetisk sett kunne vært uheldige og hatt Harris sin oppvekst, forandrer ikke at vi er slik vi er og har personligheten vi har (Scanlon 2008, 237n73). Hypotetiske fakta forandrer ikke relasjonene aktøren har under ett sett av omstendigheter.

Men det at vi får vite at en person ble mishandlet som barn forandrer forholdet vårt til ham, mener Scanlon, og ytre omstendigheter kan derfor påvirke klander. Responsen vår til aktører som Robert Harris blir mer komplisert, og det er ikke bare fordi vi har sympati med barnet

han var, slik Watson trekker fram. Vår relasjon til ham forandres og kompliseres når vi får vite at han har blitt dårlig behandlet av "the moral community": "It does not undermine altogether our standing to blame, but it requires a more complex revision of our attitudes toward him. It raises a problem about the kind of blame that is called for." (Scanlon 2008, 179).

6.9 Klander som kommunikasjon

Både Scanlon og Watson er enige om at synet på klander som bare en negativ vurdering av en annens karakter er ufullstendig. Men de er uenige om hva som kreves for å utfylle dette bildet; hva som gjør klander passende og hvilket ansvar vi legger til grunn hos aktøren når vi klandrer noen. I følge Scanlon skiller hans syn på klander seg fra Watsons slik han presenterer det i "Responsibility and the Limits of Evil". Watson hevder at klander dypest sett er former for kommunikasjon, som strengt tatt bare har noe for seg dersom den andre aktøren forstår det man vil kommunisere. Scanlons derimot mener at det ikke er nødvendig for aktøren som klandres å fullt ut forstå hva klandereren innebærer:

In my view, however, blame itself – the revision of one's attitudes toward a person in response to attitudes expressed in his behavior – is not, even incipiently, a form of communication. Expressions of blame are forms of communication, and they may be pointless if the person cannot appreciate their force. But this does not, in my view, make blame itself inappropriate. (Scanlon 2008, 233n54)

Klandereren i seg selv er altså ikke en form for kommunikasjon for Scanlon, klandereren er en holdning basert på en forandring eller svekkelse i forholdet til en annen. Men *uttrykk* for klander⁷⁸ er former for kommunikasjon, og disse kan være upassende dersom mottakeren av dem ikke forstår kraften og hva klandereren innebærer. Selv om klander kan være ubehagelig når den uttrykkes, fungerer ikke klander som en form for sanksjoner slik klander gjør for

⁷⁸ Som nevnt tidligere, hevder Scanlon at man kan klandre noen uten å uttrykke dette for vedkommende.

Watson. I likhet med Watson, avviser Scanlon et "retributivistisk" syn på klander som gjengjeldelse eller straff⁷⁹.

6.10 Klander og gale handlinger

En handlings klanderverdighet avhenger av grunnene til at en aktør handlet slik hun gjorde, og under hvilke betingelser hun handlet, på en måte handlingens "wrongness" generelt ikke gjør (Scanlon 2008, 124). Aktørens intensjoner og omstendigheter som stress og lignende er relevante for hvordan vi tillegger klander i tilfeller der de ikke påvirker om handlingen var rett eller gal å utføre, og heller ikke tillateligheten til handlingen (Scanlon 2008, 125).

Scanlon skiller altså mellom handlingens tillatelighet og handlingens mening. En aktør som handler tillatelig kan fortjene klander likevel, hevder Scanlon. Hun kan for eksempel gjøre det rette, men av veldig gale grunner. Det at man lar være å klandre behøver ikke å påvirke det at handlingen kan være gal å utføre. Dette gjør utsagn som "Du kan ikke klandre henne, hun visste ikke hva hun gjorde" passende (Scanlon 2008, 124). Det er handlingens mening som avgjør hvorvidt det er rimelig for oss å klandre den andre aktøren. Dette gjør at handlinger som er gale å utføre⁸⁰, ikke behøver å være klanderverdige. Scanlon mener hans fremstilling av klander derfor kan forklare hvorfor ikke alle tilfeller av wrongness er klanderverdige, og hvorfor ikke alle klanderverdige handlinger er utillatelige (Scanlon 2008, 152).

⁷⁹ Både Scanlon og Watson leser et slags moralsk gjengjeldelsessyn ("retributivism") inn i Strawsons artikkel: "So the preparedness to acquiesce in that infliction of suffering on the offender which is an essential part of punishment is all of a piece with this whole range of attitudes of which I have been speaking." (Strawson 2003, 90). Strawson skriver at ved å vise at vi ikke lenger har noen goodwill mot de om har brutt det grunnleggende kravet mot oss, er reaktive attityder en slags måte å påføre andre lidelse i en slik form som å straffe dem gjør (Scanlon 2008, 226n15). Dette synet innebærer i følge Scanlon at vi, dersom aktører har moralske mangler, er villig til å overse selv de mest grunnleggende kravene de har overfor oss, og at det er passende å behandle dem deretter. De som gjør noe galt skal altså lide. Scanlon er uenig i et slikt syn (se Scanlon 2008, 142). Watson trekker også fram problemer med denne delen av Strawsons syn (se Watson 2004, 255-258).

⁸⁰ Scanlon sier at handlinger er utillatelige hvis det finnes et prinsipp som tillater dem, som noen andre med rimelighet kan forkaste: "My contractualist principle, for example, says that an action is impermissible if any principle that permitted it would be one that someone could reasonably reject." (Scanlon 2008, 99). Handlingens tillatelighet er altså knyttet til kontraktualismen hans.

6.11 Klanderverdighet og karakter

Fordi klander i hans syn ikke bare er en negativ evaluering av andre, er heller ikke det å prise eller berømme det motsatte av å klandre. Det nærmeste vi kommer klanderens motsetning er takknemmelighet, mener Scanlon (2008, 152). Aktørens grunner konstituerer holdningene hennes til andre, og holdningene har relevans for hvordan vi klandrer. Personens karakter er viktig fordi den gjerne er grunnleggende for hva slags forhold vi har til henne fra før av, for eksempel i vennskap: "So the account I am offering explains why blame should be seen as involving assessment of a person's character. But by placing this assessment within the context of our relations with a person, my account explains why this assessment is not pointless grading, or purely prudential calculation." (Scanlon 2008, 153). Scanlon hevder videre at det bare er noen aspekter ved andres karakter som er relevante, for eksempel er det å mangle ambisjoner i seg selv ikke alltid klanderverdig: "Lack of ambition may be a fault of character, but it in the account I am proposing it is not *in itself* grounds for blame by others (Scanlon 2008, 153). I Watsons syn ser det ut til at det å mangle ambisjoner vil være klanderverdig for aktøren i det aretiske perspektivet, fordi det sier noe om aktøren som målsetter. Men å mangle ambisjoner vil som regel ikke påvirke andre direkte på en negativ måte eller bryte hensyn man bør ha mot andre, derfor vil denne karaktersvakheten i Watsons fremstilling ikke være klanderverdig på samme måte i accountability. Det er i Scanlons syn heller ikke problematisk å si at man klandrer seg selv, og man kan for eksempel klandre seg selv for ikke å ha ambisjoner (Scanlon 2008, 154)⁸¹.

6.12 Oppsummering

Slik jeg forstår Scanlon vil han si at når vi mener at en annen aktør er klanderverdig er dette å mene at aktøren viser visse holdninger som svekker hennes relasjon til andre. Vi klandrer aktøren som en respons til denne negative meningen vi mener holdningene og handlingene

hennes viser. For Scanlon er altså klander å holde relasjonen til den man mener er klanderverdig som svekket, og dette er en svekkelse man ellers ikke ville hatt i forholdet. Det som gir klandereren innhold, er derfor hvor viktig personen som klandres og handlingen hun har utført er for den som klandrer. Relasjonen er sentral, fordi den avgjør handlingens mening, og handlingens mening styres av aktørens intensjoner og grunner. Jeg forstår Scanlon slik at intensjoner og grunner også påvirkes av relasjonene handlinger er utført innenfor, fordi forhold gir hvilke grunner vi har til å utføre handlinger. De handlingene som er klanderverdige er de som reflekterer eller påvirker forholdet på en eller annen måte. Dette gjør at vi kan mene handlinger er gale uten at de behøver å være klanderverdige.

For Scanlon er det ikke opplagt at verken frihet eller kontroll skal være nødvendige betingelser for den formen for ansvar som forutsettes av klander i hans syn. Dette begrunner han med at man kan være ansvarlig og klanderverdig også for holdninger og grunner man ikke har valgt eller vil handle etter. Forklaringer på hvordan personen er blitt slik som bygger på gener eller miljø, forandrer heller ikke hvem hun er, men slike historiske hensyn kan påvirke klandereren vår. Derfor er ikke klander avhengig av den formen for ansvar som gir utsagn av typen ”Det er din egen skyld!”, altså substantivt ansvar, fordi denne formen for ansvar fører med seg krav om unngåelighet for at aktøren skal kunne holdes ansvarlig. Her er altså Scanlon enig med Strawson om at frihet eller frivillighet ikke er en nødvendig betingelse for klander, og at klanderpraksisene våre derfor ikke trues av determinismen. Scanlon mener også at klander ikke behøver å uttrykkes, vi kan altså klandre noen uten at den vi klandrer er klar over dette. Dermed skiller hans syn seg også fra Watsons syn, som ser ut til å knytte klander nærmere en form for kommunikasjon, særlig i accountability.

⁸¹ Dette kommer av at man ikke kan forsvare sine egne holdninger eller handlinger, og heller stiller seg bak kritikken man får mot seg. Man er på en måte ikke venn med seg selv, skriver Scanlon (Scanlon 2008, 154). Det vil vi gjerne unngå, fordi man da ser på egne handlinger som klanderverdige, og blir satt i en slags distanse til seg selv som er ubehagelig.

7. "Moral outcome luck" tilfeller

7.1 Scanlons kritikk av Strawson

Scanlon mener at et adekvat syn på klander må kunne gjøre rede for hvordan klanderer vår varierer i tilfeller av det han kaller "Moral outcome luck". Han mener Strawson får problemer med å forklare variasjonen av klander i slike tilfeller⁸². Scanlon skriver at et Strawsoniansk syn, som identifiserer klander med følelser av krenkelse og indignasjon, har flere fordeler enn et syn der klander kun er en negativ karaktervurdering (Scanlon 2008, 128). En slik fordel er at det åpner for at innholdet i hvordan vi klandrer andre forandrer seg i forhold til relasjoner. Han mener at Strawsons syn også unngår at klander bare blir en moralsk gradestokk for hvordan vi vurderer andre, fordi reaktive attityder er en naturlig del av alle interpersonlige forhold. Normale interpersonlige forhold åpner opp for at man skal kunne reagere dersom man ikke blir møtt med den grunnleggende omtanken som skal ligge til grunn for slike forhold. Han mener også at synet har en fordel i at det åpner opp for hvordan innholdet i klander varierer, og hvordan ulike forhold har ulike standarder (i Strawsons terminologi; ulike former for goodwill). Forskjellige reaksjoner er passende, avhengig av relasjonen til den som ikke utviser denne omtanken eller goodwillen. Likevel hevder Scanlon: "But this view, by itself, still fails to explain the plausibility of moral outcome luck." (Scanlon 2008, 128). Scanlon mener at hvis reaktive attityder er reaksjoner på *holdningene* til andre slik de kommer til uttrykk gjennom handling, for eksempel hensyn eller hensynsløshet, vil tilfeller av Moral outcome luck fremdeles være uforklarlige.

⁸² I "The Significance of Choice" (1988) kritiserer Scanlon Strawsons syn, som han kaller en "Quality of Will" teori, mer inngående. Jeg har allerede tatt for meg en kritikk av Strawson, og vil derfor ikke gå videre inn i hvordan Scanlon fremstiller Strawsons teori om de reaktive attitydene i dette essayet.

7.2 Moral outcome luck

Noen syn på klander fokuserer på aktørens karakter, og hevder at det å klandre en aktør er å se på handlingen hun utførte som et negativt uttrykk for karakteren hennes. Men Scanlon mener et slike syn ikke holder for å forklare dybden moralsk klander har for oss. Han viser hvordan slike syn får problemer med tilfeller av Moral outcome luck og Objektiv stigma, eksempler han har hentet fra Thomas Nagel (Scanlon 2008, 124).

I Objektiv stigma kjører en sjåfør ned gaten og tror virkelig det er helt trygt – men så tar han ved uhell livet av naboens sønn i en ulykke (Scanlon 2008, 125). De fleste vil ha det vanskelig med dette i ettertid og kanskje føle seg skyldige, men det gjør ikke dette til et tilfelle av moralsk klander, mener Nagel. Han kaller slike tilfeller ”Objektiv stigma tilfeller”, og skiller dem fra moralsk klander.

Hvis det derimot viser seg at sjåføren har vært uforsiktig på en eller annen måte som har bidratt til at barnet døde, for eksempel ikke fikset bremsene, vil han klandre seg selv for dette. Sjåføren er uheldig, fordi uforsiktigheten kanskje ikke hadde behøvd å få konsekvenser, hvis han ikke hadde kommet i en situasjon hvor han kunne kjøre på et barn. Sjåføren er fremdeles uforsiktig, uavhengig av om barnet springer ut i veien og om han tar livet av noen eller ikke, og derfor har utfallet med hell eller uflaks å gjøre. Dersom det ikke hadde kommet et barn springende ut i veien(en situasjon ingen sjåfører kan kontrollere, uavhengig av promille, hensynsløshet eller fungerende bremseser), ville det ikke vært samme grunnlag for klander. Dette er et tilfelle av Moral outcome luck, fordi sjåføren er uheldig og dette får konsekvenser for klander.

Scanlon mener altså at en ordentlig forståelse av klander må kunne gjøre rede for hvordan klanderen endrer seg i slike situasjoner. Derfor mener Scanlon at klander må inneholde noe mer enn bare en negativ karaktervurdering, fordi syn på klander som en negativ vurdering får problemer med slike tilfeller. Sjåføren har den samme karakteren, og viser samme grad av forsiktighet eller uforsiktighet, uansett om han er uheldig og dreper et barn i trafikken eller

ikke. Scanlon vil derfor at en tilfredsstillende teori om klander skal legge mer vekt på forventninger og intensjoner man har mot hverandre i et forhold, heller enn de moralske følelsene⁸³ av indignasjon og krenkelse som Strawson fremhever:

The account of blame that I offer is like Strawson's in seeing human relationships as the foundations of blame. But it differs from his view in placing emphasis on the expectations, intentions, and other attitudes that constitute these relationships rather than on moral emotions such as resentment and indignation. (Scanlon 2008, 128).

Dersom klander bare er en negativ vurdering av en aktørs karakter ville vi måtte klandre en skjødesløs person som (av tilfeldighet) aldri tar sertifikatet, like mye som vi klandrer en skjødesløs person som er uheldig og tar livet av noen i trafikken. Uavhengig av utfall, har disse to aktørene den samme karakteren. Men med Scanlons teori om klander har vi grunn til å vurdere dem forskjellig fordi klanderer er en forandret forståelse av vår relasjon til en annen person, avhengig av hva hun har gjort og med hvilke grunner⁸⁴ (Scanlon 2008, 150). Dette er fordi han mener viktigheten av feilene aktørene har blir forskjellig i ulike situasjoner. I tilfeller der en aktør har kjørt uforsiktig eller har vært skjødesløs i forhold til bilens trygghet, og han dreper et barn i trafikken, vil feilene hans få betydning og være viktige for de som blir påvirket av dem. Scanlon mener derfor at hans eget syn kan forklare hvorfor klanderer er forskjellig i tilfeller som Objektiv stigma og Moral outcome luck: "My account shows how objective stigma is *similar* to blame even though it is not the same thing: both involve a modification of one's relations with a person, a change in the meaning of one's interactions." (Scanlon 2008, 148).

⁸³ Wallace mener at det er problematisk å definere reaktive attityder bredt, fordi da blir disse for nært knyttet til de følelsene vi har når vi deltar i interpersonlige forhold med andre. Dette gjør at påstanden om at ansvar skal forstås i forhold til de reaktive attitydene blir vanskelig å akseptere, mener Wallace, fordi de har et for følelsesmessig preg. Han mener at jo bredere man definerer klassen av reaktive attityder, jo mindre plausibel blir påstanden om at det å holde ansvarlig er knyttet til dette nettet av reaktive attityder: "Holding someone responsible comes to be interpreted as a susceptibility to feelings that have no privileged connection with beliefs about the person who is held responsible. But this seems false, given the characteristic focus of the stance of holding people responsible. That stance is essentially a disposition to respond in certain ways to the moral wrongs that people commit, but we can make sense of this defining connection between the stance and moral wrongs only if we suppose that the reactive emotions in terms of which the stance is understood have their own propositional objects." (Wallace 2004, 11). Selv prøver Wallace å utvikle et Strawsoniansk syn, og mener han kan unngå slike problemer ved å snevre inn klassen av reaktive attityder.

⁸⁴ Med synet Scanlon presenterer, vil tilgivelse være en restaurering av forholdet som blir svekket med klanderer, selv om forholdet da kanskje har en noe endret form. For at vi skal kunne tilgi, må den som blir klandret vise en endring i

7.3 Watsons skille i moral outcome luck tilfeller

Jeg tror Watsons skille mellom to sider av ansvar, også vil kunne forklare forskjellen på Moral outcome luck og Objektiv stigma tilfeller. En skjødesløs sjåfør som alltid får heldige utfall, vil fremdeles være ansvarlig og klanderverdig for sine mangler i den aretiske forstanden. I Moral outcome luck vil en sjåfør som er skjødesløs være klanderverdig selv om hun aldri skader noen, hun vil altså klandres i attributability uavhengig av utfall. Dette er fordi skjødesløsheten er en negativ side ved henne og sier noe om karakteren hun har. Dersom hun dreper et barn vil hun i tillegg klandres i accountability, fordi hun bryter interpersonlige normer og andres krav til henne.

Jeg tror klanderer mot sjåføren i Objektiv stigma vil hemmes både i attributability og accountability. Selv om hun er forsiktig, vil hun kanskje ta livet av et barn ved uhell, og skyldes på seg selv. Men man kan ikke felle en negativ dom om karakteren hennes eller individet som aktør og målsetter i attributabilityperspektivet. Fordi accountabilityklander bygger på aretiske dommer, vil derfor også denne klanderer hemmes i slike tilfeller.

7.4 Klander og følelser

Scanlon hevder at når vi for eksempel avskriver andre eller bestemmer oss for ikke å ha noe med dem å gjøre, er dette også å klandre dem. Klander behøver ikke å innebære verken sterke følelser eller krenkelse (Scanlon 2008, 160). Han identifiserer klander som en holdning, som ikke behøver å inneholde noen følelsesmessige responser på andres handlinger. Scanlon skriver at både det å evaluere aktøren negativt og moralske følelser som krenkelse kan være elementer i klanderer, men dette er ikke det mest sentrale: "I do not deny the relevance of these elements of blame, but I do not think that they are the most important part of what blame involves even in such a case." (Scanlon 2008, 173). Her skiller altså Scanlons syn på klander seg fra Strawsons, i at Scanlon har et mer kognitivistisk syn på

klander. Scanlons klander er en holdning, som kan gi en svekkelse i forholdet man har til aktøren man mener er klanderverdig. Han nevner at en mulig innvending mot teorien hans kan være at den ikke gir stor nok rolle til moralske følelser som krenkelse, slik for eksempel Strawsons teori vil gjøre. Han er likevel uenig med de som hevder at tilgivelse rett og slett er å gi slipp på følelser som krenkelse, og at å klandre bare er å ha eller uttrykke slike følelser.

7.5 Moralsk gradering

Scanlon mener at vi gjerne tenker på klander som en måte å bedømme andre på, for eksempel å gi dem en lavere moralsk karakter. Slik han forstår konseptet krever også klander en moralsk dom, men ikke en lav moralsk karakter. Klander innebærer at man har visse holdninger til en annen basert på grunnene de uttrykker i handlingene sine, og hvilken betydning disse har for forholdet man har til henne. Forhold er som regel symmetriske⁸⁵, mener Scanlon, og derfor er ikke klander en overlegen holdning (Scanlon 2008, 167).

Scanlon mener at det å *ikke* klandre noen når det er passende og de fortjener det, kan være et tegn på moralsk gradering. Hvis vi vurderer den andre personen som en som ikke er mottakelig for klander, eller ikke er verdt å klandre, er dette å ikke anerkjenne henne som en moralsk aktør som utfører meningsfulle handlinger (Scanlon 2008, 170).

I Strawsons syn vil aktører som er tvangsmessige, barn eller psykisk syke utelukkes fra klanderpraksisene våre. De utelukkes derfor fra å holdes ansvarlige (og vi mener da at de ikke er ansvarlige). I Scanlons forestilling om klander avgjøres klandereren av hva slags forhold vi har til den andre aktøren til å begynne med, og slike faktorer ved aktøren kan påvirke hva slags klander som er passende. Vi kan for eksempel i Scanlons syn klandre barn,

hans at det passer sammen med et plausibelt syn på tilgivelse (Scanlon 2008, 160).

⁸⁵ Dette punktet synes å kanskje være litt kontraintuitivt. Å tillegge en moralsk dom om klanderverdighet er vel i seg selv å gi dem en lavere moralsk karakter, fordi man mener aktøren har gjort noe som er negativt? Jeg er ikke overbevist om at forhold som regel er symmetriske. I et vennskap har begge parter gjerne sider man er klar over og ikke liker, og som man kanskje ønsker å unngå at skal komme til overflaten. Vi har sider ved andre vi setter pris på og sider vi ikke synes så mye om. Symmetrien tror jeg kanskje i stor grad består av å unngå disse sidene eller å akseptere feil, og i dette tror jeg man kan si at det ligger en form for moralsk gradering (om så bare av deler av den andre aktørens karakter). Kanskje ligger hensynet

fordi vi fra begynnelsen av har et forhold til dem der vi skal oppdra dem. Men klanderer vår mot barn blir annerledes, og det vi uttrykker betyr da ikke det samme som det gjør med voksne (Scanlon 2008, 156).

Det kan se ut som Scanlon sin klander skiller seg fra Watsons attributabilityklander på dette punktet. Watson ser ut til å i større grad basere seg på moralsk gradering eller vurdering av karakteren i aretiske dommer, enn det Scanlons klanderverdighetsdommer gjør. Watson ser heller ikke ut til å knytte sitt syn på klander så tett opp mot relasjoner som både Strawson og Scanlon gjør.

7.6 Oppsummering

Scanlons syn skiller seg fra Strawsons i at han baserer seg kun på kognitivistiske holdninger, mens Strawson baserer seg på reaktive følelser som krenkelse. Scanlon mener at et Strawsoniansk syn får problemer med å forklare forskjellen på tilfeller av Moral outcome luck og Objektiv Stigma. Scanlon forklarer hvordan hans syn forklarer dette skillet, ved å vise hvordan relasjonen er sentral for hvilke feil eller mangler hos aktøren som får betydning for andre. Viktigheten av disse feilene er forskjellige i de ulike eksemplene. Jeg har argumentert for hvorfor jeg tror Watsons skille mellom klander i de to sidene av ansvar kan forklare slike tilfeller.

Delkonklusjon

Accountabilitysiden av ansvar dreier seg, i følge Watson, om hvilke responser (eller reaktive attityder) som er passende å gi en annen gitt en aretisk dom om aktøren. Hva slags autoritet vi har til å gi slike responser avhenger blant annet av om handlingen var unngåelig, og om det er rettferdig for oss å klandre. En aretisk dom innebærer en vurdering av den andre

aktøren, og i klandersammenheng vil dette være en negativ dom om aktøren som ”adopter of ends”. Der aktøren handler dårlig, handler han klanderverdig og klandres i denne siden av ansvar. Attributability er derfor avhengig av aktørens utøvelse av sin normative kompetanse.

Accountability er reaksjoner på feilene man finner i attributabilityperspektivet. Watson forsvarer derfor tanken om at man må holde ansvarlig basert på en dom om at aktøren faktisk er ansvarlig, altså at handlingen kan tillegges aktøren som hennes egen. Det som er problematisk med et Strawsoniansk syn på klander er i følge Watson at Harris er et unntak fra klander i accountabilityforstand, men at dette forandrer ikke det faktum at handlingene kan tilskrives ham. Mordene tilhører Harris som aktør og handlingene han utfører er en utøvelse av hans normative kompetanse. Accountabilityklanderer vår kan hemmes fordi vi forstår hvorfor Harris ble slik, og fordi vi får sympati med barnet han var, samtidig som vi føler avsky for morderen Harris som aktør. Det som påvirkes i accountability er vår behandling av aktøren (altså ikke vår aretiske dom om at aktøren har utført handlingene og at de reflekterte ham på en dårlig måte). Klanderer blir ambivalent fordi vi mener Harris er klanderverdig i attributability samtidig som klanderer vår hemmes i accountability. Jeg har forsøkt å vise at Strawsons teori kun presenterer den ”sosiale” accountabilitydelen av ansvar: Det ser ikke ut til at han redegjør tilstrekkelig for hvilke attributabilitybetingelser ansvar må bygge på for at klander skal være passende.

Fordi accountability er avhengig av spørsmålet om unngåelighet, er det lettere for inkompatibilister å kritisere denne delen av ansvar, mener Watson, fordi de kan argumentere for at sannheten til en kausal determinisme innebærer at aktører ikke kan unngå å bli slik de er og gjøre det de gjør, og at dette gjør klander upassende i et accountabilityperspektiv. Men Watson mener at slike innvendinger ikke påvirker attributabilityklanderer vår, fordi denne siden bare dreier seg om at aktøren er ansvarlig for handlingen i den forstand at hun har utført den, og at den reflekterer kapasitetene hennes og hvordan hun vil leve.

Scanlon presenterer et ikke-strawsoniansk syn på ansvar, fordi han i motsetning til Strawson synes å mene at vi ikke er ansvarlige bare gjennom at vi holdes ansvarlige. Scanlon bygger det å holde en annen ansvarlig på forutsetningen om at de faktisk *er* ansvarlige i attributabilityforstand. Han skriver at klander forutsettes av en forståelse av ansvar som attributability, altså at handlingen virkelig kan tilskrives aktøren for at hun skal kunne

klandres for den. Altså vil han ikke være enig i Strawsons syn om at de aktørene vi kan *holde* ansvarlige, *er* ansvarlige fordi de oppfyller betingelsene for å holdes ansvarlige. Selv om begge syn bygger på viktigheten av relasjonen man klandrer i, er de to teoriene vesentlig forskjellige på dette sentrale punktet.

Jeg ville som sagt belyse to mulige løsninger på problemet ved Strawsons teori, heller enn å ”velge” hvilket av Watsons og Scanlons syn på klander som holder best filosofisk sett. Dette vil jeg ikke begi meg ut på, da jeg mener at en vurdering av synene krever en dypere innsikt i hvilke teorier om moral og aktørskap de bygger argumentene sine på. Målet har vært å vise hvordan jeg mener disse to måtene å se på klander unngår problemet jeg har vist at en Strawoniansk teori får. Både Watson og Scanlon viser, på hver sin måte, hvordan de mener klander kan være upassende, uten at dette påvirker at vi faktisk er ansvarlige for handlingene.

8. Avslutning

Å mene at noen er et rettmessig eller passende objekt for reaktive attityder (former for klander) kan forstås som en måte å tilskrive dem moralsk ansvar i Strawsons syn. Reaktive attityder er et uttrykk for at vi tillegger den andre aktøren ansvar (ellers ville ikke de reaktive attitydene være passende). Hovedargumentet hans er at vi ikke kan tenke oss ansvar uten disse sosiale praksisene, og at de gjenspeiler vår moralske virkelighet. Et problem er at selv med fokus på de sosiale praksisene våre, må man kunne redegjøre for et konsistent grunnlag de reaktive attitydene baserer seg på, hva de impliserer og hvilke betingelser som må oppfylles for at de skal kunne være berettigede. Gjennom å undersøke hvilke aktører Strawson fritar fra de reaktive attitydene, har jeg prøvd å si noe om hvilke betingelser han legger til grunn for at en aktør er et passende objekt for klander. Jeg har kalt det Strawsonianske synet på klander en accountabilityforståelse av ansvar, i at han mener at det å holde moralsk ansvarlig er en måte å konstituere at vi *er* moralsk ansvarlige. Han definerer det å være ansvarlig gjennom at aktøren er deltaker i det moralske fellesskapet slik det er representert av de reaktive attitydene. Dersom man ikke er fritatt fra de reaktive attitydene, er man altså ansvarlig i et Strawsoniansk syn. Watson ser på betingelsene Strawson mener fritar aktører fra de reaktive attitydene, hos en aktør som likevel synes å oppfylle kriteriene hans for moralsk ansvarlig aktørskap. Det at aktøren er et passende objekt for klander (negative reaktive attityder) er altså det som gjør henne ansvarlig, slik jeg forstår et Strawsoniansk syn. Jeg har vist hvorfor dette ser ut til å by på visse problemer.

Gary Watson tar tak i et eksempel fra vår moralske erfaring, og viser hvordan visse hensyn, som for eksempel historisk informasjon, kan forandre måten vi klandrer en aktør på. Watson viser hvordan vi blir ambivalente i møtet med aktører som morderen Robert Harris, fordi det vi får vite om oppveksten hans modifierer klanderens vår; vi føler sympati for barnet han var, samtidig som vi klandrer morderen han ble. I et Strawsoniansk syn unntas Harris fra å klandres og å holdes ansvarlig både fordi han melder seg ut av det moralske fellesskapet, og fordi han er "uheldig i formative omstendigheter". Han oppfyller derfor heller ikke de Strawsonianske betingelsene for å være ansvarlig. Men Watson mener at Harris *er* ansvarlig, selv om vi kanskje ikke kan klandre ham fullt ut for den han er. Watson hevder tvert imot at

Harris er et erketyrisk objekt for klander fordi han utfører onde handlinger tilsynelatende uten å bry seg. Watson mener oppveksten til Harris ikke har gjort ham diskvalifisert til statusen som moralsk ansvarlig aktør. Han oppfyller Strawsons krav til moralsk ansvarlig aktørskap (han har moralsk forståelse, men bryr seg ikke) og deltakelse i de reaktive attitydene (han er i stand til å kommunisere og kan adresseres moralsk, men vil ikke, og viser en slags forakt for det moralske fellesskapet gjennom handlingene og holdningene sine). Klanderer vi retter mot den kalde morderen og handlingene han utførte, blir altså ambivalent når vi får vite om den vanskelige bakgrunnen hans. Dette er et problem fordi Strawsons reaktive attityder forplikter seg til at vi ikke tillegge aktøren moralsk ansvar i tilfeller der klanderer vår er upassende.

Slik jeg forstår Watson og Scanlon mener de begge at vi kun kan klandre en aktør dersom dette hviler på en antakelse om at aktøren *er* ansvarlig, at handlingen virkelig kan tilskrives aktøren. Men de legger forskjellige krav til denne tilskrivelsen.

I følge Watson kan dette løses ved å skille mellom to sider eller aspekter ved ansvar. Det er bare accountabilityklanderer vår som hemmes når vi forholder oss til slike aktører, Harris er fremdeles ansvarlig i attributabilityforstand; hvorvidt handlingene kan tilskrives ham som aktør påvirkes ikke av oppveksten hans. Det ser altså ut til at problemene ved Strawsons teori, slik Watson beskriver dem, bunner ut i at han ikke trekker dette skillet, eller ikke redegjør tilstrekkelig for det aretiske perspektivet på ansvar. Krav og forventninger, som ikke å bli tatt hensyn til eller bli behandlet på en bestemt måte, tilhører accountabilitysiden av ansvar. Derfor hører spørsmål om aktøren hadde mulighet til å unngå å bli slik hun ble og gjøre det hun gjør denne siden, fordi klander i denne formen må berettiges av spørsmål om rettferdighet. Accountability er hos Watson også avhengig av at handlingen virkelig kan tilskrives den andre aktøren, altså bygger accountability på den aretiske siden av ansvar.

Scanlons fremstilling identifiserer klander som en holdning, som ikke behøver å innebære følelsesmessige reaksjoner. Denne holdningen er avhengig av en dom om at aktøren er klanderverdig, som ser ut til å være en kognitivistisk dom. Hans klander skiller seg derfor fra Strawsons klander som kan sies å ha et mer følelsesmessig preg. Watsons klander synes å være en mer deskriptiv dom om hvordan handlingen eller feilen tilskrives individet som

aktør i det aretiske perspektivet. Klanderer i accountability hos Watson ser ut til å være nærmere knyttet følelsesmessige reaksjoner, som i Strawsons reaktive attityder.

Scanlon avviser syn som hevder at klander er en negativ vurdering av en annens karakter, en moralsk følelse, en straffesanksjon eller en form for kommunikasjon. For Scanlon bygger det å klandre på at vi er ansvarlige, men vi er ansvarlige i attributabilityforstand; i at handlingen eller holdningen virkelig tilhører oss. Scanlon har et ikke-Strawsoniansk syn på ansvar, i at han mener at det å holde en aktør ansvarlig ved å klandre, hviler på en betingelse om at hun er ansvarlig. Scanlons syn på klander er bare avhengig av ansvar som attributability, i at handlingene eller holdningene må være aktørens egne. Men de må ikke være aktørens egne i den forstand at de reflekterer et dypere eller virkeligere selv; også de overflatiske holdningene teller, mener Scanlon. Klander behøver altså ikke å kreve verken frivillighet eller unngåelighet hos objektet for å være en passende respons.

Klanderverdighet er for Scanlon en dom om en annen aktørs handlinger og hvordan disse kan svekke hennes relasjoner til andre. Klanderverdighetsdommen er basert på relasjonen den ble utført innenfor, og klander er en holdning vi kan innta direkte basert på denne dommen. Scanlons klander er en svekkelse i en relasjon man har til en annen aktør, og baseres på klanderverdighetsdommen om hva andres handlinger og holdninger viser om forholdet. Klanderverdighetsdommen er upersonlig og sier noe om grunnlaget for klander, gitt meningen til handlingen den andre aktøren har utført. Scanlon mener takknemlighet ligner med på klanderens motsetning enn prisverdighet.

For Scanlon ligner klanderverdighetsdommer dommer av substantivt ansvar (som igjen ligner accountabilityreaksjoner hos Watson), men de skiller seg i det at klanderverdighetsdommer ikke krever berettigelse utover hvordan den andre personen *er*. Substantivt ansvar, den andre formen for ansvar hos Scanlon, gir utsagn som "It's your own fault" og synes å være en måte å mene at aktøren kunne ha unngått å være i den situasjonen hun er i. Altså avhenger substantivt ansvar av at aktøren har adekvat mulighet til å unngå (som ligner unngåelighet hos Watson), mens attributability ikke gjør det. Vi kan i følge Scanlon klandres for holdninger og grunner vi ikke frivillig har tatt til oss og som vi har over lengre tid, selv når vi ikke handler etter dem.

Jeg har forsøkt å vise at det er mange faktorer som kan gjøre klander upassende, men at disse ikke behøver å påvirke aktørens ansvar. Jeg tror vi må ha et syn på moralsk ansvar og klander som åpner for at for eksempel barn, ondskapsfulle, umodne, psykopatiske eller berusede aktører også er ansvarlige og klanderverdige for sine handlinger. Jeg er enig i Watsons påstand om at det ikke alltid er rettferdig å klandre aktører for handlinger eller karaktertrekk man ikke kunne unngått, men dette mener jeg at ikke behøver å påvirke statusen til aktørene som moralsk ansvarlige. Selv om visse hensyn og faktorer kan gjøre det å klandre slike aktører upassende, mener jeg at dette ikke behøver å påvirke det faktum at aktørene har moralske feil og mangler eller at handlingene de utførte var gale. Aktørene er derfor klanderverdige og ansvarlige i en aretaisk forstand, uten at dette behøver å innebære at det er rimelig å klandre dem eller holde dem accountable. Et Strawsoniansk syn er problematisk fordi det ikke åpner opp for at vi kan være ansvarlige også i tilfeller der klander er upassende.

Når det gjelder spørsmålet om klander behøver å ha et følelsesmessig preg, har målet mitt vært å avgjøre hva klander virkelig er, men å belyse to ulike fremstillinger av klander. Det ser for meg ut til at vi kan dømme noen ansvarlige i attributability eller bedømme dem til å være klanderverdige, uten at dette behøver å ha et følelsesmessig preg. Slike dommer virker mer deskriptive eller fornufts- og moralbaserte, enn følelsesmessige. Likevel ser det ut til at klander i seg selv ofte innebærer følelsesmessige reaksjoner av typen at man føler seg krenket eller såret. Men jeg tror også klander må være noe mer enn bare slike reaktive følelser, noe jeg har forsøkt å vise i min gjennomgang og kritikk av Strawson. Det at man får problemer med tilfeller som forskjellen på Moral outcome luck og Objektiv Stigma, gjør at Scanlons fremstilling av klander som en holdning man inntar virker appellerende. Men jeg har forsøkt å argumentere for hvordan jeg mener Watsons syn vil kunne forklare slike tilfeller. Jeg vil derfor la spørsmålet om klander er en kognitiv holdning eller en mer følelsesmessig preget reaksjon stå ubesvart.

Min hovedkonklusjon kan felles uavhengig av om klander innebærer følelser eller ikke. Jeg mener at et tilfredsstillende syn på klander og moralsk ansvar må kunne redegjøre for hvordan aktører som utfører gale eller klanderverdige handlinger, kan bedømmes som

ansvarlige og klanderverdige uavhengig av om det er passende for oss å holde dem ansvarlige og klandre dem.

Litteraturliste

- Audi, Robert(red.) (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, andre utgave, Cambridge University Press, s. 794
- Eshleman, Andrew (2004). "Moral responsibility", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra: <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/index.html> (oppsøkt 02.09.2008)
- Fischer, John Martin (1999). "Recent Work on Moral Responsibility", *Ethics*, Vol. 110, Nr. 1, Okt. 1999, The University of Chicago Press, s. 93 – 139. Hentet fra: <http://www.jstor.org/stable/2672648?&Search=yes&term=martin&term=john&term=fischer&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Djohn%2Bmartin%2Bfischer%26gw%3Djtx%26prq%3Drecent%2Bwork%2Bon%2Bmoral%2Bresponsibility%26hp%3D25%26wc%3Don&item=20&ttl=15281&returnArticleService=showArticle> (oppsøkt 13.02.2009)
- Hieronymi, Pamela (2002). "The Force and Fairness of Blame", *Philosophical Perspectives*, Vol. 18, nr 1, s.115-148. Hentet fra: http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/118815534/main.html.ftx_abs (oppsøkt 02.09.2009)
- McKenna, Michael S. (2009a). "Compatibilism", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra: <http://plato.stanford.edu/entries/compatibilism/> (oppsøkt 12.10.2009)
- McKenna, Michael S. (2009b). "Compatibilism: State of the Art", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra: <http://plato.stanford.edu/entries/compatibilism/supplement.html> (oppsøkt 12.10.2009)
- McKenna, Michael S. (1998). "The limits of Evil and the Role of Moral address: A defense of Strawsonian Compatibilism", *The Journal of Ethics* 2, Kluwer Academic Publishers, s.123-142. Hentet fra: <http://www.springerlink.com/content/lu4q722m8623w238/fulltext.pdf> (oppsøkt 30.08.2009)
- PEA Soup: *Scanlon on Moral Responsibility and Blame (part 1)*. Hentet fra: <http://peasoup.typepad.com/peasoup/2009/05/scanlon-on-moral-responsibility-blame-part-1.html> (oppsøkt 19.10.2009)
- PEA Soup: *Moral Dimensions meets the empirical data*. Hentet fra: <http://peasoup.typepad.com/peasoup/2009/05/moral-dimensions-meets-the-empirical-data.html> (oppsøkt 19.10.2009)

-
- Perring, Christian (2009). *Review of Scanlons Moral Dimensions*. Hentet fra: <http://christianperring.blogspot.com/2009/08/review-of-scanlons-moral-dimensions.html> (Oppsøkt 19.10.2009, skal i følge nettsiden publiseres i *Philosophy in Review*. Vol. 29 no. 4.)
- Scanlon, T. M. (1999). *What We Owe to Each Other*, The Belknap Press of Harvard University Press
- Scanlon, T. M. (1988). "The Significance of Choice" i G.Watson(red.) (2003). *Free Will*, andre utgave, Oxford University Press
- Scanlon, T. M. (2008). *Moral Dimensions*, Belknap Press of Harvard University Press
- Strawson, Peter (1963). "Freedom and Resentment", i G.Watson(red.) (2003). *Free Will*, andre utgave, Oxford University Press
- Vogel, Lawrence (1993). "Understanding and blaming: Problems in the Attribution of Moral Responsibility" i *Philosophy and Phenomenological Research* Vol. LIII, No. 1, March 1993, s. 129-142. Hentet fra: <http://www.jstor.org/stable/2108057?&Search=yes&term=lawrence&term=vogel&list=hide&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dlawrence%2Bvogel%26gw%3Djtx%26prq%3Dvogel%26hp%3D25%26wc%3Don&item=4&ttl=4538&returnArticleService=showArticle> (oppsøkt 13.12.2008)
- Wallace, Jay. (1994) *Responsibility and the Moral Sentiments*, Harvard University Press
- Watson, Gary (2003). "Introduction" i G.Watson(red.) (2003). *Free Will*, andre utgave, Oxford University Press
- Watson, Gary (2004). "Introduction", "Responsibility and the Limits of Evil: Variations on a Strawsonian theme" og "Two Faces of Responsibility", i *Agency and answerability*, Oxford University Press
- Wolf, Susan (1990). *Freedom within reason*, Oxford University Press
- Wolf, Susan (1987). "Sanity and the Metaphysics of Responsibility", i G.Watson(red.) (2003). *Free Will*, andre utgave, Oxford University Press